

NOGMAALS dr. G. D. SCHOLTZ SE GESKIEDENIS VAN DIE NEDERDUITSE HERVORMDE OF GEREFORMEERDE KERK.

PERSONALITEITE

Dr. G. D. Scholtz het aan die begin van die jaar 'n *Geskiedenis van die Ned. Hervormde of Gereformeerde Kerk* uitgegee. Maar ongelukkig bevat dit soveel foute en vergissings en ook soveel growwe beskuldigings teen die Ned. Hervormde Kerk en teen verskillende Hervormde kerkeleiers, dat ek dit my plig geag het om in 'n brosjure op 'n gedeelte van hierdie foutiewe dinge te wys. Nou het dr. Scholtz 'n *Antwoord* op my brosjure die lig laat sien, waarin hy sy foutiewe stellings wil handhaaf en goedpraat. In hierdie *Antwoord* is hy baie bitter, persoonlik en beledigend. Hy probeer met magspreuke en met verdagmakings, insinuasies en slegmakery sy teenstanders te weerlê. So noem hy ds. Joh. Dreyer „iemand wat nog nooit enige selfstandige historiese navorsing gedoen het nie. Hy is eintlik maar 'n naprater van ander en daarom is dit beter om hom stilswyend verby te gaan.” Dit is inderdaad 'n wilde en vermeteले bewering. Persoonlik ken hy ds. Dreyer nie eers nie, nog nooit het hy 'n voet in die studeerkamer van ds. Dreyer gesit nie, nog nooit 'n oog in sy aantekeninge en versamelde studiemateriaal nie. Ds. Joh. Dreyer is een van ons predikante wat baie belese is, wat 'n kenner van die Kerkgeskiedenis is en wat baie oorspronklike studiewerk gedoen het. Hy is die outeur van 'n hele reeks van geskifte waarvan sommige betekenisvolle kerkhistoriese publikasies is. Ook is hy al jare lank hoofredakteur van „Die Hervormer”, die offisiële orgaan van die Ned. Hervormde Kerk. Met hierdie wilde bewering sal dr. Scholtz niks bereik nie—hy sal homself op die lang duur daarmee skade aandoen.

Teenoor ds. A. J. G. Oosthuizen het dr. Scholtz net so 'n vermeteले en laakbare uitlating gemaak. Ds. Oosthuizen het verskeie jare terug 'n boekie uitgegee, *Algemene en Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedenis*, wat vir gebruik in die Sondagskole en katkisasiëklasse bedoel is. Dit het reeds vyf drukke beleef en nou beweer dr. Scholtz dat ds. Oosthuizen met hierdie werkie 'n „absolute laagtepunt in die Suid-Afrikaanse Kerkgeskiedskrywing bereik het.” En ook beroep hy hom op onvriendelike uitlatings van ds. J. J. Buskes oor ds. Oosthuizen. Ds. Buskes is skielik vir dr. Scholtz 'n gesaghebbende bondgenoot! Nou moet die leser weet dat ds. Buskes 'n paar jaar gelede ons land besoek het en toe hy in Holland teruggekom het, het hy in die pers allerlei onvriendelikhede, om dit maar sag uit te druk, oor ons kwytgeraak, en hy het selfs gewaag om 'n boek oor ons rassevraagstuk uit te gee met die veelseggende naam:

„Zuid-Afrika's Apartheidsbeleid: onaanvaardbaar". In hierdie boek verbeel die skrywer hom nie alleen dat hy bevoeg is om oor hierdie probleem te kan oordeel nie, maar hy val ook verskillende mense in ons land aan, en getuig soms van sy groot onkunde oor hierdie vraagstuk. Dr. Scholtz beroep hom nou op ds. Buskes as hy ds. Oosthuizen onskadelik wil maak!

Teen my is dr. Scholtz net so persoonlik, net so bitter, net so bedledigend. Ja, nog meer as teen die ander, want ek is in sy oë die groot sondebok, ek het hierdie in sy oë verkeerde historiese beskouing die wêreld ingestuur en nou praat die ander my na. Stel u voor, die mense wat dieselfde siening op ons kerklike verlede het as ek, is napraters van my! Wat 'n skare van napraters het ek dan nie, nie alleen onder die huidige generasie nie, maar ook onder hulle wat reeds lankal tot die vadere versamel is, waaronder manne soos dr. A. Dreyer in lewe argivaris van die Kaapse Kerk, ds. L. E. Brandt, Prof. dr. P. J. Muller, ds. Jac. van Belkum, ouderling A. D. W. Wolmarans, generaal Frans Joubert, ds. M. J. Goddefroy, ds. N. J. van Warmelo, ds. D. van der Hoff, en 'n hele groep ou Transvaalse Voortrekkers. Almal napraters van my!!

Dit is egter nie alleen van Hervormde kant wat dr. Scholtz op sy baie foutiewe bewerings gewys is nie. Ook van Gereformeerde kant is dit gedoen. Ds. G. C. P. van der Vyver het in *Die Kerkblad* van 1 Mei in 'n stuk met die opskrif „'n Historiese Onjuistheid" op sommige van die historiese flaters gewys. So sê hy: „In hoofstuk VI p. 149-155 handel die skrywer oor: Die stigting van die Gereformeerde Kerk. Dr. Scholtz beweer hier o.a. dinge oor die wordingsgeskiedenis van die Gereformeerde Kerk en die stigter ds. Postma, wat 'n hopeloos foutiewe beeld daarvan gee." En dan noem ds. Van der Vyver die bewering van dr. Scholtz dat J. J. Venter hom na die Christelike Gereformeerde Kerk in Nederland gewend het, waarvan die gevolg was dat ds. Postma na Suid-Afrika gestuur is. Maar Venter het hom nie na die Christelike Gereformeerde Kerk in Nederland gewend nie, dog het in Februarie 1858 na 'n Hervormde predikant in Nederland geskryf, ds. Callenbach, terwyl lank vantevore, in Junie 1857, die Christelike Gereformeerde Kerk reeds oor die saak gehandel het en reeds op 19 November 1857 ds. Postma na Suid-Afrika afgevaardig het. Ds. Van der Vyver noem hierdie bewering van dr. Scholtz dan ook 'n „verwarring van historiese feite". En verder wys hy op die bewering van dr. Scholtz wat „veel ingrypende van aard is," nl. dat ds. Postma Nederland met die plan verlaat het om „die kerklike verdeeldheid wat in sy vaderland geheers het, ook op Suid-Afrikaanse bodem te kom oorplant, wat vir ds. Postma as 'vreemdeling' dan ook ‚werklik onvanpas' was". En dan sê ds. Van der Vyver: „Met hierdie bewering toon dr. Scholtz dat hy weinig begrip het van die afvaardiging en persoon van Postma en nog minder van die wordingsgeskiedenis van die Geref. Kerk in Suid-Afrika. Op ons beurt wil ons van hierdie

uitlating van dr. Scholtz sê dat „dit werklik onvanpas’ van hom is om die woorde van ds. Postma geheel en al uit hulle verband te ruk en daaraan ’n totaal onjuiste en histories onverantwoorde betekenis te heg.” Ds. Van der Vyver eindig sy artikel as volg: „Voordat dr. Scholtz weer sy pen opneem om te skryf oor die geskiedenis van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, sal hy eers verdere en meerdere navorsing hieroor moet doen. Ons is jammer om dit hier te moet sê, maar, as die hoofstuk oor die stigting van die Gereformeerde Kerk in die boek van dr. Scholtz ’n aanduiding moet wees van die gehalte van die res, dan sal hierdie kerkgeskiedskrywing van dr. Scholtz seker nie daartoe meewerk om sy prestasie as erkende historikus te verhoog.”

Wat hierdie laaste opmerking van ds. Van der Vyver aanbetref, moet ons sê dat die hoofstuk oor die stigting van die Gereformeerde Kerk in die boek van dr. Scholtz inderdaad ’n aanduiding is van die gehalte van die res.

HAARKLOWERY

Waar ek dr. Scholtz op growwe foute in sy geskiedskrywing wat Nederland aanbetref, gewys het, daar noem hy dit „haarklowery” van my. So bv. waar ek hom daarop gewys het dat dit heeltemal verkeerd is om te sê dat dit „hoofsaaklik” Gereformeerdes was wat in 1568 met die verset teen Spanje „begin” het. So ’n uitspraak wek verwarring. Prins Willem wat met die verset die leiding in hande had, was self toe nog Luthers! Verskillende faktore het aanleiding gegee om die opstand te begin, ook ekonomiese faktore. Die godsdienstige faktor was belangrik, en het steeds meer en meer belangriker geword en in hande van die Calviniste oorgegaan. Dit is egter foutief om te beweer dat dit „hoofsaaklik” Gereformeerdes was wat daarmee „begin” het. Selfs die finansiering van die veldtog van 1568 het grotendeels van buite af gekom, en wel uit Lutherse kringe. Prof. Van Schelven sê hiervan in sy boek oor „Willem van Oranje” op bls. 154: „Hoeveel meer zorg moet het den Prins echter nog niet hebben gegeven, dat hij bij dit al de eerstbetrokkenen, de Nederlanders, zelf, maar zoo heel slecht in beweging kon krijgen.” Selfs die Geuse was gladnie almal Calviniste nie, en ook ander geloofsgroeperings het die opstand help begin, en in 1568 het die Calviniste slegs ongeveer 2 persent van die opstandelinge uitgemaak. Eers geleidelik het hulle in aantal toegeneem en het die leiding in hulle hande oorgegaan.

Verder noem dr. Scholtz dit „haarklowery” as hy op die ernstige dwaling gewys word van sy bewering dat dit met die Kerkhervorming „die strewe was om in alle opsigte met die Rooms-Katolieke kerk te breek”.¹ Nòg Luther, nòg Swingli, nòg Calvyn het ooit daarna gestreef, en hulle

¹) Ondertussen het daar in *Die Hervormer* van Desember 1957 op bls. 8-10 ’n artikel prof. dr. A. D. Pont verskyn: „Die Hervorming—Hervorming of Afskeiding?” waarheen ons hier graag na verwys.

het dit steeds beklemtoon dat hulle nie met die Rooms-Katolieke Kerk wou breek of hulle daarvan wou afskei nie. Hulle wou die bestaande Kerk reinig, skoonmaak, hervorm. Dr. Scholtz beroep hom vir sy bewering op 'n sinsnede in 'n artikel van prof. Knappert oor Luther in die „Winkler Prins Encyclopaedie”, elfde deel, bls. 505 (nie bls. 525) waar prof. Knappert verhaal hoe daar in 1520 'n paar belangrike geskifte van Luther teen Rome uitgekom het, en dan verder skryf: „De paus antwoordde in November 1520 met den kerkelijken ban, waarop Luther, als zinnebeeld van de nu wel volstreckte breuk, 10 December buiten de Elsterpoort te Wittenberg bul en pauselijke decretalen onder groote geestdrift zijner studenten verbrandde.” Let op, leser, professor Knappert beweer hier gladnie dat dit die *strewe* was om met Rome te breek nie, maar hy sê dat die pouslike banbul 'n volstreckte breuk veroorsaak het. As dr. Scholtz prof. Knappert wil napraat moet hy hom ten minste reg napraat, en hom nie iets laat sê wat hy nie gesê het nie. Dr. Scholtz probeer om sy ernstige fout te bakatelseer deur dit „haarklowery” te noem as daarop gewys word. En tog moet mens daarop wys, want hy gee 'n verkeerde en misleidende beeld van die Kerkhervorming. Uit die vyf-en-negentig stelling van Luther in 1517 wat die begin was van die Kerklike konflik, spreek eerbied vir die Pous. En in sy bekende geskrif *Aan die Christelike adel van die Duitse Volk* van 1520 gaan dit vir Luther daarom om die adel op te roep om te help om die *bestaande* Kerk te hervorm. Die agt-en-twintig punte wat hy as agenda vir so 'n hervorming gee, maak geen melding van 'n breuk met die Kerk nie. En selfs nadat Pous Leo X hom uit die gemeenskap van die Kerk geban het, stuur Luther nog sy geskrif *Van die vryheid van 'n Christenmens* met 'n voorrede aan die Pous, aan die hoof van die Rooms-Katolieke Kerk. In hierdie voorrede bied Luther selfs aan om ter wille van die vrede in die Kerk te swyg, as sy teenstanders dit ook sou doen. Luther wou geen stryd nie, hy wou alleen die bestaande leerstellinge misstande uit die Kerk verwyder. Lank na 1520 sê Luther in een van sy *Tafelgesprekke*: „Ons besit deur Gods genade hierdie getuënis dat ons nie kettters of skeurmakers is nie wat 'n skeiding of breuk veroorsaak. Daar het ons geen skuld aan nie, maar alleen hulle wat dit veroorsaak het.” Hierdie opvatting van Luther was ook dié van Calvyn. Laasgenoemde sê in 1543 in 'n geskrif „Oor die noodsaaklikheid van 'n hervorming van die Kerk”: „. . . toe het Luther opgestaan en na hom het ander gekom wat saam gesoek het na middele en weë om die diens van God van soveel smette te suiwer, die leer van die Godsaligheid weer in sy suiwerheid te herstel *en die Kerk uit hierdie ellende in 'n goeie staat te bring*. Op daardie weg gaan ons tot op die huidige dag voort”. Met nadruk verklaar Calvyn in dieselfde geskrif: „Ons is nóg van die Kerk geskei, nóg van die gemeenskap vervreem.” Die duidelikste afwysing van die hele gedagtegang dat die Hervorming 'n „*strewe* was om in alle opsigte met die Rooms-Katolieke Kerk te breek”, vind ons in die geskrif

van Calvyn, *Antwoord aan Sadolet*, van 1539 waarin hy sê: „Wanneer u ons gesindheid na die feite wil beoordeel, dan sou u vind dat ons niks anders beoog het nie as die uitbreiding van die Ryk van Christus.” Dat daar ’n breuk met Rome gekom het, word nie betwis nie, maar dit was nie die skuld van die Hervormers nie. Dat dit die strewe van die Hervormers was „om in alle opsigte met die Rooms Katolieke Kerk te breek”, is ’n onhoudbare stelling wat ook in stryd is met artikel 27 van die Nederlandse Geloofsbelydenis waar geleer en bely word dat die Katolieke of Algemene Kerk daar was van die begin van die wêreld en daar sal wees tot aan die einde toe. Die stelling van dr. Scholtz bevat dus nie alleen ’n historiese dwaling nie, maar ook ’n leerstellige dwaling, en dit is geen haarklowery om daarop te wys nie.

Net so foutief is die bewering van dr. Scholtz in verband met die amp van doktor in die Teologie wat volgens hom „vandag nie meer as ’n afsonderlike Kerklike amp erken word nie”. Nadat hom met vers en kapitel bewys is dat hierdie „sweeping statement” volkome foutief is, kom hy met die vreemde uitvlug dat al wat hy met hierdie bewering bedoel, is dat „dit voorheen nie nodig was dat ’n doktor ook predikant moes wees. Vandag moet ’n doktor ook predikant wees.” Dit sou vir dr. Scholtz beter gewees het as hy sy fout erken het, en nie nou ’n ander betekenis aan sy woorde wil gee nie, want, lesers, daar staan dit op bls. 3 van sy boek: „vandag word die doktors nie meer as ’n afsonderlike kerklike amp erken nie”!

Ek het dr. Scholtz daarop gewys dat sy bewering dat die Statebybel wat in 1637 verskyn het, die eerste geoutoriseerde, d.w.s. gesaghebbende Nederlandse bybelvertaling was, fout is, want die „Deux-Aes” bybelvertaling was reeds deur die Nederlandse Staat en Kerk geoutoriseer. Nou kom hy, om dit te weerspreek, met ’n aanhaling uit die „Inleiding tot den Bybel” van Obbink en Brouwer oor verskillende Nederlandse bybelvertalings wat daar was. En dan sê hy dat „die Bybel van die ‚Deux-Aes’ is nie opgestel op las van ’n sinode van die Gereformeerde Kerk nie, die Statebybel egter wel” en daarom is hy „volkome geregtig om van ’n ‚geoutoriseerde’ vertaling te praat”. Maar dr. Scholtz weet blykbaar nie dat die vertaling van „Deux-Aes” ook geoutoriseer was, d.w.s. met gesag bekleed was, al het hierdie outorisasie eers na 1562 toe dit vir die eerste keer verskyn het, gekom, want op daardie tyd was die Nederlandse Kerk nog nie georganiseer nie; die eerste Algemene Sinode het eers in 1571 saamgekom. Dr. C. C. de Bruin sê in sy voortrefflike boek *De Statenbijbel en zijn Voorgangers*¹⁾ op bls. 244-245: „Afgezien van een Nieuw Testament, dat in Vianen verscheen, is de Deux-Aes-bijbel de eerste geweest, die na de ballingschap in het vaderland ter perse werd gelegd. In 1571-1572 heeft een uitgever te Dordrecht, wellicht Jan Canin,

¹⁾ Uitgekom in 1937 by A. W. SYTHOFF, Leiden.

een nuwe druk bezorgd. Weldra verwierf de ‚copie‘ (= tekst) van Gilles van der Erven zich groot gezag, ook bij de overheid. De Staten van Holland verleenden in 1579 aan Aelbert Hendricxz voor een tyd van twee jare octrooi voor die uitgawe; in hetzelfde jaar verkreeg ook Jan Canin te Dordrecht van die Staten van Holland en Zeeland by privilegie het alleenrecht van uitgawe voor drie jare. Deze privilegies zijn die eerste bewijzen van die belangstelling der overheid voor die zaak der bijbelvertaling, die 58 jaar later tot zulk een schoon resultaat leiden zou. Die particuliere Synode van Zuid-Holland in 1592 te Leiden gehoude, sanctioneerde eweneens met haar gezag ‚d’oprechte copye‘ van ‚Gilles van der Erven‘, door die kerken aan te bevelen dezen tekst te gebruik tot er een nuwe vertaling verskenen zou zijn.²⁾ In talrijke drukken over het land verspreid is die bijbel van Deux-Aes tot die invoering van die Statenvertaling die gezaghebbende kerk- en huisbijbel geblewen.”

Dr. Scholtz beweer in sy boek op bls. 4 dat die Heidelbergse Kategismus reeds vóór 1559 toe die Franse konfessie vervaardig is, opgestel is deur „die Duitse Protestante”. Ek het hom op die volkome foutiewiteit van hierdie bewering gewys, maar hy hou vol dat hy reg is en sê dat my redenering „indruis teen die elementêre gebinsels van die logika”. En tog is hy heeltemal verkeerd en hy kan dit nie met groot woorde regpraat nie. Die Duitse Protestante was oorwegend Luthers. In 1559 het Frederik III keurvors van die Palts geword. Hy was Calvinis terwyl sy onderdane in hoofsaak Luthers was. Hy wou die Calvinisme invoer om die Lutheranisme te vervang en het met die oog hierop in 1560 twee jong teoloë na Heidelberg laat kom wat in daardie en in die volgende jaar hulle werk aldaar aanvaar het. In 1562 het hy hulle opgedra om ’n kerklike leerboek op te stel om in die Palts te gebruik. Dit het in 1563 verskyn en staan as die Heidelbergse Kategismus bekend. In Duitsland self het dit nie so ’n groot invloed gehad nie. Ook nie in die Palts nie, wat tog nog Luthers gebly het. Dit het dus nie vòór 1559 verskyn nie en ook nie vòór die Ned. Geloofsbelydennis wat in 1561 uitgekome het nie. As dit reeds vóór 1559 verskyn het, dan sou die kronologiese volgorde van die kerlike belydenisskrifte van die drie Afrikaanse Kerke verkeerd wees. Nou word die Ned. Geloofsbelydennis eerste genoem en die Heidelbergse Kategismus tweede. As dr. Scholtz sy fout bly handhaaf behoort hy hom te beywer om hierdie volgens sy opvatting kronologiese foutiewe volgorde te „herstel”.

Ook bly dr. Scholtz volhou dat die Dordtse Kerkorde in die sewentiende en agtiende eeu aan die Kaap van krag was. Die Kaapse kerksake is min of meer behartig deur die klassis van Amsterdam wat weer onder die Sinode van Noord-Holland geval het. En in die provinsie Holland is

²⁾ Die besluit van die Sinode van Suid-Holland is te vinde in die *Acta der Provinciale en Particuliere Synoden* soos uitgegee deur dr. J. Reitsma en dr. S. D. van Veen, deel II (1893) bls. 446-447.

die Dordtse kerkorde *nooit* ingevoer nie, en het dus *nooit* in die klassis van Amsterdam gegeld nie, en vanselfsprekend kon dit ook nie aan die Kaap gegeld het nie. Die Sinode van Holland het vanaf 1619 probeer om dit in te voer, maar tevergeefs, omdat die owerheid geweier het. Op 19 Julie 1624 het die regering van Holland finaal besluit om die kerkorde nie te bekragtig nie, en dat alles by die bestaande „gebruik” moes bly. Hierdie besluit is te vinde in die tweede deel van die „Kerkelyk Placcaatboek” (1735) deur Palus Scheltus, bls. 305-306. Dr. Abraham Kuyper het in 1879 in ’n geskrif *De Leidsche Professoren en de Executeurs der Dordtsche Nalatenschap* op bls. 87-97 die offisiële stukke afgedruk om te bewys dat die State van Holland die Dordtse Kerkorde nie wou bekragtig nie, en aan die einde daarvan skryf hy: „En zegge nu niemand, dat het de moeite niet loonde, van deze dorre stukken af te drukken. Want deze dorre stukken leveren toch een eminente bijdrage voor de ongelooflijke onbeholpenheid waarmeê men eertijds kerkhistorie schreef.

„Verbeeld u toch, dat jarenlang verteld is, dat de Staten van Holland de Kerkorde *wel* geauthoriseerd hadden”.

Om die woorde van dr. Kuyper op die kerkgeskiedskrywing van dr. Scholtz toe te pas: „deze dorre stukken leveren toch een eminente bijdrage voor de ongelooflijke onbeholpenheid waarmee dr. Scholtz in 1957 kerkhistorie schryft”.

Daar kan verder nog na verskillende boeke oor die geskiedenis van die Nederlands Hervormde Kerk verwys word, om aan te toon dat die Dordtse Kerkorde geen regsgeldigheid gehad het nie, maar ons volstaan met die volgende: Dr. J. Reitsma: *Geschiedenis van de Hervorming en de Hervormde Kerk der Nederlanden*, vyfde hersiene druk besorg deur dr. J. Lindeboom (1949) bls. 286-287; dr. H. G. Klyn: *Algemeene Kerk en Plaatselijke Gemeente* (1888) bls. 164; dr. J. T. L. de Visser: *Kerk en Staat*, 2de deel (1926) bls. 241-249; dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Asperen en Dubbeldam: *De Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indie* (1947) bls. 29-49.

Op bls. 219 van sy boek het dr. Scholtz dit ’n „opvallende afwyking van die Gereformeerde kerkreg” genoem, om nie die gemeente nie, maar die Sinode as uitgangspunt van die kerklike organisasie te aanvaar. Ek het gesê dat dit verkeerd is om òf die Sinode òf die gemeente as „uitgangspunt” van die kerklike organisasie te neem. Uitgangspunt is en moet wees *die Kerk*. Dr. Scholtz betwis dit. Maar die wette van die vier gefedereerde Ned. Gereformeerde Kerke sowel as die Ned. Hervormde Kerk neem almal die Kerk as uitgangspunt van hul organisasies. Ieder van hierdie wette begin om te konstateer dat die Kerk hom op die Bybel grond, en dat die belydenis van die Kerk te vinde is in die Drie Formuliere van Enigheid, en dan word verder bepaal waaruit die Kerk bestaan en dan pas word oor die Kerkrade, Ringe en Sinode gehandel. Die hele struktuur van hierdie wette is sodanig dat dit meer as duidelik is dat die kerkraad ondergeskik is aan die Sinode en verplig is om hom aan die bepalings van die

Sinode te hou. Die gemeentelede vorm die Kerk en nie die Sinode of gemeente nie, en dit is hierdie Kerk waarvan mens die organisasie in die kerkwet leer ken. Dit is en bly kerkregtelik fout van dr. Scholtz om die gemeente as uitgangspunt van die kerklike organisasie te neem; onder gemeente moet natuurlik die lokale gemeente verstaan word. Die kerkwet is die wet van die Kerk as geheel, en nie net van die afsonderlike plaaslike gemeentes nie. Die Sinode en nie die lokale gemeentes nie, stel dan ook die kerklike wette vas.

DR. SCHOLTZ SE GEBRUIKMAKING VAN HISTORIESE BRONNE

Mens kan goed verstaan dat dr. Scholtz krielig word as daarop gewys word *hoe* hy met die historiese bronne omspring, en *hoe* hy dit wil probeer goedpraat. Daar is op gewys hoe hy bv. besluite van die Kaapse Sinodes aanhaal, maar nie uit die offisiële notule nie soos van 'n wetenskaplike kerkgeskiedskrywing verwag. 'n Belangrike besluit van die Sinode van 1829 word uit die moderatuursverslag wat op 12 Maart 1830 aan die Goewerneur uitbring is, uit dr. A. Dreyer se *Boustouwe* deel 3 (ek het ongelukkig geskryf *Die Kerkbode*) aangehaal, in plaas van uit die notule van 1829 self wat gedruk is, en waar die besluit op bls. 72 te vinde is. En dan, waar dr. Scholtz daarop gewys is dat hy na *De Zuid-Afrikaan* verwys in verband met 'n offisiële besluit van die Sinode van 1857, daar durf hy beweer dat ek dit ook gedoen het in my *Gesk. Ned. Herv. Kerk*, derde druk bls. 36, en hy doen dit nogal op 'n haatlik-geestige wyse. Maar lesers, slaan tog bls. 36 op, en u sal sien dat ek vir die besluit van die Sinode nie na *De Zuid-Afrikaan* verwys het nie maar wel in 'n voetnoot op bls. 37, sê dat die debatte wat oor die bepaalde punt in die Sinode gevoer is, te vinde is in *De Zuid-Afrikaan* van 9 November 1857. Ek verwys vir die „debatte” na *De Zuid-Afrikaan* omdat dit nie in die notule voorkom nie en nie alleen na *De Zuid-Afrikaan* nie, maar ook na *Het Volksblad*. In die teks van bls. 37 haal ek die besluit uit die notule aan. Dr. Scholtz wil nou sy lesers onder die indruk bring dat ek ook nie die offisiële notule geraadpleeg het nie!!

Die ergste is nog die verdediging van dr. Scholtz teen die aanmerking dat hy in verband met die sogenaamde kerkvereniging nie gebruik maak van die offisiële notule van die Algemene Kerkvergadering nie, maar van die „uittreksels” wat dr. G. B. A. Gerdener in 1930 daarvan in sy *Boustouwe* gepubliseer het, waardeur 'n groot en belangrike deel van die historiese materiaal wat vir die kerklike geskiedskrywer onontbeerlik is, buite rekening gelaat word. Hierop antwoord hy as volg: „Ek het, toe ek die stof vir my werk versamel het, die offisiële notule wat in die argief van die Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk bewaar word, met die publikasie van prof. Gerdener vergelyk en gevind dat hy niks van belang weggelaat het nie. Ek het daarop besluit om as bron

telkemale na hierdie publikasie te verwys, omdat heelwat lesers van my boek waarskynlik in besit daarvan sou wees en hulle derhalwe ook in staat sou wees om my aanhalings en bewysvoerings te kontroleer." Dit is die woorde van dr. Scholtz op bls. 17-18 van sy *Antwoord*. Maar laat ons nou nagaan wat werklik die geval is. In 1930 is daar 'n lywige deel *Boustowwe vir die Geskiedenis van die Nederduits-Gereformeerde Kerk in die Transarieë*, versamel deur dr. G. B. A. Gerdener, uitgegee. Op bls. 207-321 verskyn die notule van die Algemene Kerkvergaderinge en van die Kommissie van die Algemene Kerk vergaderinge van die Ned. Hervormde Kerk vanaf 1853-1881; op bls. 322-373 die van die Ned. Gereformeerde Kerk in Transvaal vanaf 1866-1881; op bls. 374-390 die notule van die twee kommissies van die Ned. Herv. Kerk en die Ned. Geref. Kerk wat in 1882 oor 'n moontlike kerkvereniging beraadslaag het; op bls. 391-403 die notule van die Alg. Kerkvergaderings van die Hervormde Kerk vanaf 1881-1885 en op bls. 404-422 die van die Ned. Geref. Kerk van 1883-1885. In sy voorwoord sê dr. Gerdener dat hierdie gepubliseerde sinodale notule „uittreksels" is waarvoor ds. William Nicol „verantwoordelik" is, en dr. Scholtz verklaar dat hy hierdie „uittreksels" met die „offisiële notule" vergelyk het en gevind het dat „niks van belang" weggelaat is nie. Maar laat ons nou sien: van die notule van die twee kommissies van die twee Kerke wat in 1882 oor die voorgenome kerkvereniging beraadslaag het, word *meer as die helfte* weggelaat; van die Hervormde notule van 1882-1885 word nie minder as *vier-vyfdes* weggelaat nie, waaronder die notules van al die vergaderings van die Kommissie van die Algemene Kerkvergaderinge. Hoe kan dr. Scholtz nou verklaar dat al hierdie weggelate stukke nie van belang is nie? Ek wil die leser verseker dat dit vir die historiese navorsing van die allergrootste belang is. En dan nog een voorbeeld: in 1891 het president Kruger 'n samekoms belê van die verskillende kerklike groepe om 'n end te probeer maak aan al die twiste wat uit die sogenaamde kerkvereniging voortgespruit het. President Kruger was die voorsitter en hy het 'n snelskrywer as sekretaris meegebring wat 'n stenografiese opname van al die debatte geneem het, en hierdie notule is in folio-formaat in dubbel kolomme gepubliseer, en beslaan twee-en-vyftig gedrukte bladsye. Hiervan is in die „Boustowwe" alleen een halwe bladsy gepubliseer, dus slegs een honderd-en-vierde deel! Hoe op aarde kan dr. Scholtz verklaar dat van hierdie notule, wat vir 'n studie oor die sogenaamde kerkvereniging onmisbaar is, „niks van belang" weggelaat is nie??

DIE NAAM VAN DIE KERK

Hierdie rusies oor die naam van die Kerk, hierdie *naamkwessie*, is een van die twisappels wat ds. Frans Lion Cachet nagelaat het, en telkens word dit weer opgewarm en dan as 'n soort „vaste spyse" opgedis, soos nou weer deur dr. Scholtz. Meermale het ek oor hierdie „kwessie" geskryf.

Toe dit in 1909 weer baie penne in beweging gebring het, het ek in *De Volkstem* van 20 Julie van daardie jaar in 'n ingesonde stuk die volgende hieroor gesê: „De z.g. ‚naamkwesie’ is reeds voldoende besproken en beredeneerd om niet tans weer als ‚kwesie’ voor het publiek te komen. Men leze slechts ’t verslag van ’t bekend Kerkelik geding jaren vóór de oorlog. Buitendien zijn wij tegenwoordig afkerig van dergelijke kwesies”. En drie maande later het ek in *De Hervormer* van Oktober 1909 geskryf: „. . . de oude Voortrekkers wisten even goed dat Gereformeed hetselfde is als Hervormd”. Toe ds. C. Spoeltra se hoogs onbetroubare boek „Het Kerkelik en Godsdiensig leven der Boeren na den Grooten Trek” wat hy opgedra het „aan de nagedachtenis van Frans Lion Cachet, den veelgesmeden Jood, den hoog-begenadigden Christen, en den waardigen strijder voor de Kerk des Heeren in Zuid-Afrika” verskyn het, ’n boek waarin hy net soos dr. Scholtz nou ook doen, ds. F. Lion Cachet napraat, het ek in ’n Nederlandse tydskrif *Stemmen voor Waarheid en Vrede* van 1917 twee lang artikels hieroor geskryf. Hierdie artikels het ook in brosjure-vorm verskyn. Oor die naamkwessie het ek o.a. geskryf: „Wat gaf een naam? Er was maar één Kerk in de Republiek en verwarring was onmogelijk. Dat ds. V. d. Hoff by voorkeur de naam *Gereformeed* gebruikte is helemaal begripelik als men bedenkt dat dit de naam was, die hij in 1853 bij zijn komst in Zuid-Afrika aantrof. Het verwondere ons niet dat de naam *Hervormd* en *Gereformeed* door elkaar gebruikt werden. De oude Voortrekkers hadden in hun strijd om het bestaan tegen de kaffers en de wilde dieren en bovendien nog nagejaagd door Engeland wat meer te doen dan zich over een naam druk te maken”. In die „Jubileum-Nummer” van *De Hervormer* van 8 Augustus 1928 het ek ’n artikel geskryf „waarom Hervormd?” Hierdie artikel het ek met die volgende woorde beëindig: „Dit sal ’n segen wees, als die getwis oor die naam eindelijk sal wil ophou. Waar die Hervormde Kerk die naam *Hervormd* verkies bo die naam *Gereformeed*, het sy reg om sulks te doen, en is dit haar saak; en waar daai ander Kerke is wat die naam *Gereformeed* verkies bo *Hervormd*, het ook hulle daartoe volkome reg om dit te doen, en is dit weer hulle saak.” In die derde druk van my *Geskiedenis van die Ned. Hervormde Kerk* wat in 1953 verskyn het, staan op bls. 211: „. . . ds. Cachet is die vader van hierdie twis. Vroeër het niemand ooit beswaar teen een van die name gehad nie; en eers toe ds. Cachet begin het om te sê dat die naam *Hervormd* onwettig is en dus die Hervormde Kerk daardeur ook onwettig is, het die mense daar ’n soort *credo* van gemaak, en die naam *Hervormd* kragtiglik verdedig. Die twee benamings *Hervormd* en *Gereformeed* het nou ’n kwessie geword.” En dr. Scholtz, in wie, soos ds. Joh. Dreyer dit uitgedruk het, die gees van ds. Cachet herleef het en vir wie hierdie naamkwessie ’n obsessie is, loop nou met hierdie opgewarmde kos rond om dit sy lesers aan te bied. Nêrens is hy meer verward as in sy betoog oor die kerknaam. So verward dat dit soms

moeilik is om te verstaan wat hy eintlik wil beweer. Op bls. 21 van sy *Antwoord* wil hy werklikwaar sy lesers wysmaak dat daar in 1842 geen naamsverandering van die Kaapse Kerk plaasgevind het nie! As hierdie bewering van hom juis moes wees, sou die Kaapse Kerk vandag nog die naam „Nederduitsch Hervormd” moes dra. Dit skyn of hy wil ontken dat die Kaapse Kerk voor 1842 die naam „Nederduitsch Hervormd” gehad het. Hy sê dit word nie ontken dat die naam Hervormd „ook in die Kerkwet voorkom” nie. Sy lesers moet hierdeur die indruk kry dat die Kerkwet van 1824 die naam dra van Nederduitsch Gereformeerd, maar dat die naam Hervormd „ook” daarin voorkom. Maar, leses, van hierdie kerkwet besit ek ’n eksemplaar en dit lê voor my op die tafel terwyl ek skryf. Die volledige titel daarvan is: „Reglementen voor het bestuur der Nederduitsche Hervormde Kerk in Zuid-Afrika ontworpen en genomen in de Algemeene Kerkvergadering, gehouden binne de Kaapstad, op den 2 November, en volgende dagen van het jaar 1824”. Hierdie wet is vòòr die publikasie offisiel onderteken deur ds. J. C. Berrange, praeses, en M. Borchers, skriba van die Sinode, en deur sir John Truter as Kommissaris Politiek, en die Goewerneur, lord Charles Somerset, het sy „fiat”, d.w.s. sy goedkeuring daaraan gegee en dit ook onderteken. Vòòr in die gedrukte eksemplare kom nog die volgende voor: „Geene Exemplaren worden voor echt gehouden, dan die door den Fungerenden Secretaris der laatste Synode, den Wel. Eerw. Heer A. Faure, eigenhandig zijn onderteekend”. En dan volg die eiehandig geskrewe naamtekening van dr. A. Faure. Dit was die *eerste* kerkwet van die Kaapse Kerk en dit het die offisiële kerkwet van genoemde Kerk gebly totdat dit in 1843 deur die kerkwet wat in 1842 opgestel is, vervang is. Dit is heeltemal misleidend as dr. Scholtz nou sê dat in hierdie kerkwet van 1824 die naam Hervormd „ook” voorkom. Nee, die naam Hervormd kom *alleen* hierin voor, en nêrens die naam Gereformeerd nie. Die naam Nederduitsch Hervormd was die enige offisiële naam van die Kaapse Kerk, en dit is gewoonweg onverstaanbaar hoe dr. Scholtz wil redeneer dat die naam Hervormd in 1842 nie in Gereformeerd verander is nie. In die notule van die Sinode self word in die besluit waardeur dit gedoen is, die woord „veranderd” gebruik, en wyle professor J. I. Marais van Stellenbosch het tot twee keer toe in sy teologiese tydskrif *Het Gereformeerd Maandblad* oor hierdie „naamsverandering” soos hy dit self genoem het, geskryf. En waar dr. Scholtz nou wil bewys dat daar in 1842 nie so ’n naamsverandering plaasgevind het nie, bedien hy hom op bls. 21 van sy *Antwoord* van die volgende argument: „Die verandering van die naam van ’n Kerk is ’n juridiese daad”¹⁾ En dan skryf hy iets verder: „Van enige juridiese uitvloeiels van die sogenaamde verandering van die naam in hierdie jaar is daar nie die minste spoor te vinde nie.”² Dit staan ds.

¹⁾ Dr. Scholtz bedoel „regshandeling”, in Engels „juristic act” wat deur hom met „juridiese daad” vertaal word.

²⁾ Dr. SCHOLTZ druk hierdie sin in sy *Antwoord* met vet letters af.

Oosthuizen en prof. Engelbrecht nou vry om na so iets te gaan seek. Voordat hulle kan aantoon dat daar op die beweerde naamsverandering allerlei juridiese dade gevolg het, skerm hulle met al hul argumente eenvoudig in die lug. Hier is nou 'n uitdaging wat hulle moet aanvaar, indien hulle wil voortgaan met die bewering dat die naam van die Kaapse Kerk in 1842 van ‚Hervormd‘ na ‚Gereformeerd‘ verander¹ is.”

Maar dr. Scholtz moet 'n bietjie stadig oor die klippe met sy kinderagtige uitdagings, want die karretjie kan dalk netnou omval! Op die naamsverandering van 1842 het wel degelik 'n regshandeling gevolg, en wel toe die Kaapse Goewerneur sir George Napier die hersiene kerkwet van 1842 met die veranderde naam „Nederduitsch Gereformeerd” op 8 November 1843 goedgekeur het en in *The Cape of Good Hope Government Gazette* van 10 November 1843 in Engels laat publiseer het met die onderskrif:

„God save The Queen!”

Given at the Cape of Good Hope, this 8th day 'of November 1843. By command of His Excellency the Governor (signed) John Montagu, secretary to Government. By order of the Legislative Council, (signed) J. Moore Craig. Acting Clerk to the Legislative Council.”

Die Hollandse publikasie het op dieselfde wyse plaasgevind in *The Cape of Good Hope Government Gazette* van 1 Desember 1843. Hier het dr. Scholtz nou die regshandeling. Ds. Oosthuizen en ek kan dus glo nou maar aangaan met onse bewerings dat die Kaapse Kerk se naam in 1842 verander is, sonder dat ons bang hoef te wees dat dr. Scholtz verder met ons hieroor sal raas!

Mens kry die indruk dat dr. Scholtz die naamsverandering van die Kaapse Kerk in 1842 en van die Transvaalse Ned. Herv. of Geref. Kerk in 1957 op een lyn stel met die naamgewing aan die Ned. Herv. of Geref. Kerk in 1885 en 1889 met die kerkvereniging. En tog is dit gladnie dieselfde nie. In 1842 en 1957 het 'n naamsverandering plaasgevind, en in 1885/1889 'n naamgewing, dus twee verskillende soorte van handeling. Met 'n naamsverandering word daar nie 'n nuwe regs persoonlikheid in die lewe geroep nie, want die ou regs persoonlikheid bly voortbestaan onder 'n nuwe naam, terwyl met 'n naamgewing 'n nuwe regs persoonlikheid wat in die lewe geroep is, sy naam ontvang. In 1842 is daar in die Kaapkolonie nie 'n nuwe kerkgemeenskap gestig nie. Die Kerk waarvan vòòr daardie jaar die naam Nederduitsch Hervormd was, se naam is in daardie jaar verander in Nederduitsch Gereformeerd, en die regshandeling wat die eiendomsregte gereël het, was die bekragtiging van die kerkwet met die nuwe naam op 8 November 1843 en publikasie deur die Goewerneur in die *Cape of Good Hope Government Gazette* van 10 November en

¹) DR. SCHOLTZ laat die woord „verander” vet afdruk.

1 Desember 1843. Die naamsverandering wat deur die Sinode in 1842 gemaak is, is dus in werklikheid in 1843 finaal voltrokke. Net so is in Transvaal nie 'n nuwe kerkgemeenskap gestig nie toe in 1957 die naam Nederduitsch Hervormd of Gereformeerd verander is in Ned. Gereformeerd. Heeltal anders was dit met die Kerk wat uit die sogenaamde kerkvereniging ontstaan het. Dit was 'n nuwe kerkgemeenskap, 'n nuwe regs persoonlikheid.¹ Die gedagte was dat die Ned. Hervormde en die Ned. Gereformeerde Kerke altwee opgehef moes word en daaruit 'n nuwe kerkgemeenskap gevorm moes word wat toe in 1885/1889 die naam Ned. Hervormd of Gereformeerd gekry het. Maar 'n baie groot deel van die Ned. Hervormde Kerk het daar nie mee saam gegaan nie, en in hierdie deel het die Ned. Hervormde Kerk bly voortbestaan en die eienaar gebly van die eiendom wat op naam van die Ned. Hervormde Kerk gestaan het, soos op verskillende kere deur die Hooggeregshof uitspraak gegee is. Die nuwe kerkgemeenskap was in werklikheid dus wel 'n nuwe voortsetting van die ou Ned. Geref. Kerk wat deur ds. F. Lion Cachet gestig is, maar in ieder geval 'n *nuwe* regs persoonlikheid, en daarom moes die kerklike eiendom wat dit met die kerkvereniging geërf het, op sy naam oorgetransporeer word. Soiets as 'n oortransportering was en is in 1842/1843 en in 1957 nie nodig nie. Die naamsverandering van 1957 is dan ook 'n erkenning dat die kerkgemeenskap wat met die kerkvereniging ontstaan het, los staan van die Ned. Hervormde Kerk, en geen deel het aan die Ned. Hervormde Kerk, die ou Staatskerk van die Republiek.

Die verdere uitdagings van dr. Scholtz in verband met hierdie naamkwessie is nog kinderagtiger. Hy beweer nou selfs „dat die naam Hervormd in die Kaapkolonie deur enkele predikante wat in Nederland gestudeer het, gebesig is, terwyl die gewone lidmate van die Kerk, soos die Voortrekkers, slegs die naam Gereformeerd geken en dit ook gebruik het.” Ja, hy is selfs bereid om „vir elke outentieke voorbeeld van die naam Hervormd deur die Voortrekkers self tot 1855 £1 te betaal.”

Maar hoe is dit nou moontlik om te beweer dat die Voortrekkers „slegs die naam Gereformeerd” geken en gebruik het! Wat dan van al die attestate wat verskillende van die ou Voortrekkers uit die Kaapkolonie saamgebring het? Self besit ek ook sulke oorspronklike attestate, en ook

¹) Met die sogenaamde kerkvereniging is die standpunt ingeneem dat die Verenigde Kerk 'n nuwe Kerk is, gestig met die vereniging. Sien die notule van die Alg. Kerkvergadering van die Ned. Geref. Kerk, Maart 1883, bls. 15; die van die Ned. Herv. Kerk, Mei 1884, bls. 24. Op 24 Junie 1890 het ds. H. S. BOSMAN in 'n beedigde verklaring voor die Hooggeregshof van Pretoria gese: „Door de Vereeniging voormeld hebben beiden de Nederduitsch Hervormde Kerk en de Nederduitsch Gereformeerde Kerk als aparte lichamen of rechtspersonen opgehouden te bestaan.” Hierdie standpunt word gehandhaaf in die aanhef van die *Wette en Bepalinge* van die Ned. Gereformeerde Kerk van Transvaal wat as volg lui: „Die Nederduitse Gereformeerde Kerk van Transvaal, wat ontstaan het uit die vereniging van die Nederduitse Hervormde Kerk en die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die voormalige Suid-Afrikaanse Republiek, noem homself en staan bekend as die: „Nederduitse Gereformeerde Kerk van Transvaal.”

koerantuitknipsels van byna sewentig jaar gelede waarin ou Voortrekkers hulle attestate laat afdruk het, en op almal word sonder een enkele uitsondering die kerk Hervormd genoem. In die Natalse argief is ook sulke oorspronklike attestate te vinde. En hierdie attestate is nie net afgegee deur „enkele predikante wat in Nederland gestudeer het nie”, maar ook deur „Skotse predikante soos ds. Colin Fraser, ds. A. Murray sr., ds. J. Taylor en ds. H. Sutherland. Hoe kan dr. Scholtz dan praat van „die fiksie as sou die Voortrekkers die naam ‚Hervormd’ met hulle na Transvaal gebring het”, en dat vir hierdie ‚fiksie’ dan ook „werklik nie die minste grond bestaan nie”? Of sou dr. Scholtz meen dat die ou Voortrekkers nooit gelees het wat op die attestate gestaan het nie? Hulle het die attestate saamgeneem na Natal, die Vrystaat en Transvaal. Veral in Natal het die naamsverandering van die Kaapse Kerk in 1842/1843 invloed gehad. In daardie selfde jare is Natal deur Engeland geannekseer en onder die Kaapse Goewerneur geplaas, en op 7 Julie 1844 is die Kaapse Kerkwet van 1842/1843 met die veranderde naam in Natal ingevoer. Maar waar niteenstaande die ontkenning van dr. Scholtz die naam Hervormd vòòr daardie jaar meermale in Natal voorkom, is dit na daardie tyd ook nog meerdere male gebruik, soos tydens die viering van die tweede eeufes van die stigting van Suid-Afrika wat in Pietermaritzburg plaasgevind het. So het N. J. Boshof, die latere Vrystaatse Staatspresident in sy toespraak nog die naam Hervormd gebruik, en die verslag van hierdie verrigtings het as opskrif „Feestviering gehouden in de Nederduitsche Hervormde Kerk te Natal op Dingsdag avond 6 April 1852”. Ook in ander offisiële stukke van Pietermaritzburg word die kerk nog meermale Ned. Hervormd genoem. Uit die geslagsregister van die familie Bodenstein word van die oudste kinders tot in 1842 vermeld dat hulle in Natal in die Hervormde Kerk lidmaat geword het, en op 4 Oktober 1844 word plotseling gepraat van die Gereformeerde Kerk.

Dit is bepaald ook nie toevallig nie dat in die oudste kerklike dokument wat in Transvaal voorhande is en wat uit 1841 dateer, dus ’n jaar voor die naamsverandering in die Kaap, die Kerk Hervormd genoem word. Dit is ’n kollektelys deur ’n kommissie uitgegee om geld in te samel vir die bou van ’n kerk te Potchefstroom. Die eerste naam van die kommissielede was diè van Hendrik Potgieter en die tweede diè van ouderling P. J. van Staden. En toe in 1866 ’n ses-en-twintigtal lidmate van Rustenburg in ’n memorie by die Uitvoerende Raad van die Suid-Afrikaanse Republiek beswaar gemaak het teen die aanmatigende optrede van ds. F. Lion Cachet teenoor die Hervormde Kerk, het hul o.a. in hierdie memorie gesê: „. . . ten tweede moet wij u Hoog Edle herrindere toen wij onsen moeders land verlaten heeft dat onsen Kerk die de zoogenaamde Caseet veracht en schandelijk en listig tegen werk geen andere naam hat dan Nederduyts hervormde Kerk, — waar onder wij ook gedoopt zijn en onzen belydenis des geloofs heeft afegelegt.” Die eerste

ondertekenaar van hierdie memorie is „P. J. van Staden outouderling”, dieselfde persoon wie se naam as een van die kommissieledes die tweede voorkom op die vermelde kollektelys van 1841. As dr. Scholtz dus wil volhou dat die Voortrekkers die naam Hervormd nie uit die Kaapkolonie saamgebring het nie en ook alleen die naam Gereformeerde geken het, moet hy dus die sewentiental Voortrekkers wat die memorie ook onderteken het, vir leuenars uitmaak, net soos wat hy ds. Van der Hoff daarvan beskuldig dat hy die notule van 1853 vervals het!!!

In 1855 is die eerste konsep van die Transvaalse Grondwet opgestel. Hierin word die Kerk Hervormd genoem. Van die kommissie wat dit opgestel het, was Jacobus Stuart die Voorsitter en K. J. de Kok die sekretaris. Die ander kommissieledes was die latere Staatspresident S. J. P. Kruger, H. B. L. Klopper, A. P. van der Walt, D. H. Botha, H. S. Bosman en H. S. Lombardt, almal ou Voortrekkers wat in hulle dae leidende persoonlikhede was. Maar watter swakke en onbeduidende mense moes hulle, S. J. P. Kruger ingesluit, nie gewees het nie dat hulle nie eers gemerk het dat die Hollander Stuart die naam van hul kerk hier in Hervormd verander het, 'n naam wat hulle volgens dr. Scholtz nie geken het nie en wat vir hulle vreemd was! En die grappigste van alles is nog dat Stuart self nie eers aan die Hervormde Kerk behoort het nie, maar aan die Remonstrantse Kerk in Nederland waarvan die offisiële naam tot vandag toe nog is *Remonstrants Gereformeerde Kerk*, en dat Stuart in 'n eiehandig geskrewe brief van hom aan die Volksraad van Junie 1852 van die „Gereformeerde” geloof praat.

Die Volksraad het besluit om hierdie Grondwet „nogmaals ter kennis van het publiek te brengen” en het op 16 November 1855 S. J. P. Kruger en A. P. van der Walt gekies om „in die volgende districte, van Lydenburg, Zoutpansberg, Rustenburg en Zuikerboschrand het publiek daarmee bekend te maken.” Daar is toe verskillende besware teen die ontwerp-grondwet ingebring, maar teen die naam Hervormd is geen enkele beswaar gemaak nie. Daarna is verskillende wysigings aangebring en die nuwe gewysigde ontwerp waarin ook oral die Kerk as Ned. Hervormd genoem word, is in Januarie 1857 deur 'n komitee-raad goedgekeur en ingevoer. Die Lydenburgers wat hul van die Republiek afgeskei het en 'n eie Republiek gevorm het, het sekere besware gehad, en om hulle tegemoet te kom en om die weg te baan om weer terug te kom is die hele Grondwet saam met 'n paar verteenwoordigers uit Lydenburg nogmaals in sy geheel behandel, en is bepaalde wysigings gemaak, maar teen die naam Hervormd het daar van die kant van Lydenburg geen enkele beswaar ingekom nie en dit is gehandhaaf. Die ou Voortrekker Frans Joubert, 'n oom van die latere Generaal Piet Joubert, het in *De Volksstem* van 8 Januarie 1889 onder die naam „Oude Voortrekker” 'n lang stuk geskryf met die opskrif „De Kerk in het verledene.” Hy is in 1826 gebore en het die hele Groot Trek meegemaak, eers in Natal en

daarna in Transvaal. Hy was 'n merkwaardige persoonlikheid, iemand van innige godsvrug, 'n diepsinnige denker en baie belese in godsdienstige en kerkhistoriese werke waarvan hy verskillende besit het. In die oorlog van 1880/81 was hy veggeneraal en aanvoerder van die Boerekommando's in die slag van Bronkhorstspuit. Op 20 April 1892 het hy die hoeksteen van die teenswoordige kerkgebou van die Ned. Hervormde Gemeente op Chrissiesmeer gelê en toe 'n lang redevoering gehou wat in druk verskyn het, waarin hy 'n oorsig van die geskiedenis van die Christelike Kerk gegee het en wat van sy deeglike belesenheid op hierdie gebied getuig. Hy is op 17 April 1904 op sy plaas in die distrik Carolina oorlede. Verskillende van sy kinders het ek persoonlik nog geken. In die genoemde stuk in *De Volksstem* van 1889 skryf hy oor die Grondwet van 1858: „Reeds in artikel 1 werd bepaald: Deze Staat sal den naam dragen van de Zuid-Afrikaansche Republiek; doch toen men bij art. 20 kwam waar gehandeld moest worden over de bescherming en verdediging van de Kerk, en daar men aan de Kerk eenige privilegiën wilde toekennen stuitte men af op den Naam der Kerk. Er werd tot geene naamsvaststelling besloten maar er werd gevraagd: Wat is de naam van de Kerk onzer Vaders? En daar men het niet te weten kon komen werd aanvraag gedaan bij de oude burgers die hun kerkelijke attestatien medegebracht hadden uit de Kaapkolonie; er werden verscheidene ingeleverd ook die van den ouden heer M. Viljoen.¹ Wij hadden altoos de Kerk van de Kaapkolonie beschouwd als de Kerk onzer Vaders, en geen andere willen aannemen, en daar op alle ingekome attestatiën zonder eenige uitzondering ‚Nederduitsch Hervormd‘ stond komt men tot de overtuiging dat dit de naam van de Kerk onzer Vaders is en werd dan ook alzoo in de Grondwet opgenomen. We wisten toen nog maar weinig van een naamsverandering der Kerk in de Kaapkolonie. Doch al hadden we het ook geweten zouden wij toch hebben blijven vasthouden aan dien naam waaronder wij de Kerk verlaten hebben met onzen uittocht uit de Kaapkolonie.”

Die rede waarom in 1858 so sorgvuldig op die kerknaam ingegaan is, is *vermoedelik* om die Lydenburgers wat aan die Kaapse Sinode wou vashou, ook hier soveel as moontlik tegemoet te kom, en toe het die naam van die Kerk op die attestate die deurslag gegee, en die Lydenburgse verteenwoordigers, Corn. Potgieter en H. T. Buhrmann het die Grondwet ook onderteken, sonder een enkele beswaar teen die naam Ned. Hervormd!

Ons sou dus kan sê dat waar die Kaapse predikante wat ná die naamsverandering aldaar in 1842/1843 die Voortrekkers besoek het, het hulle die veranderde naam Ned. Gereformeed gebesig, en toe ds. Van der Hoff in 1853 in Transvaal kom, het hy ook hierdie naam wat hy die

¹) MARTINUS JACOBUS VILJOEN, geb. 1817, oorl. 24 Feb. 1889. Hy was getroud met 'n dogter van Piet Retief en was verskeie jare lid van die Uitvoerende Raad van die Suid-Afrikaanse Republiek, en ook waarnemende Staatspresident. Generaal Piet Retief Viljoen van Heidelberg was 'n seun van hom.

vorige jaar by sy aankoms in die Kaap aangetref het, in Transvaal gebruik. Maar met die opstel van die Grondwet het die Transvaalse Voortrekkers die naam „Nederduitsch Hervormd” wat hulle uit die Kaapkolonie meegebring het, „herstel”, om nou maar hierdie term van dr. Scholtz te besig. Dit is wat ds. Smits bedoel het toe hy in November 1865 op die Alg. Kerkvergadering gesê het dat dit nie ds. Van der Hoff was nie, maar die Regering wat hierdie verandering gemaak het, ’n verandering van die naam wat volgens hulle ten onregte die plek van die naam Hervormd waarmee hulle uit die Kaapkolonie gekom het, wou inneem. Dit is wat ds. Van Warmelo bedoel het toe hy in 1882 daarop gewys het hoe besoekende predikante uit die Kaapkolonie na 1843 in Transvaal gekom het — „zij schreven de namen Ned. Ger. op kerkelijke stukken en de ouderlingen en diakenen onderteekenden zonder te vragen: wat is de naam der kerk?” Volkome juis. Dit was nog voordat ds. F. Lion Cachet in Transvaal gekom het en van die naam van die kerk ’n *kwessie* en ’n *twisappel* gemaak het.

Die woorde van ds. Van der Hoff word deur dr. Scholtz net so uit hul verband geruk waar hy op bls. 235 van sy boek sê en op bls. 24 van sy *Antwoord* dit herhaal, dat ds. Van der Hoff in 1871 gesê het dat die Kerk „als by toeval den naam Hervormd” gekry het. Maar ek verklaar hier dat dr. Scholtz die stuk waarin ds. Van der Hoff dit geskryf het, nooit onder oë gehad het nie. Ds. Van der Hoff betoog daarin dat ’n veranderde naam die eenheid van die Kerk in Transvaal en in die Kaap nie vernietig nie, want die eenheid lê nie in die dra van dieselfde naam nie. „De naamsverandering doet niets ter zake. Hier heeft de kerk als bij Toeval den naam Hervormd gekregen, en in de Kaap is ze by Ongeluk Gereformeerd genoemd zooals onlangs een lid der Synode verklaard heeft.” Wat ds. Van der Hoff met hierdie woorde sê, is dat die Kerknaam vir hom nie ’n „kwessie” was nie.

In die Vrystaat was die gang van sake enigszins anders. Daar het meer besoekende predikante uit die Kaapkolonie gekom, en nadat die land daar in 1848 deur die Engelse geannekseer was, was daar dan ook predikante wat gewillig was om daarheen te gaan, en die Kaapse Goewerneur het hulle dan ook as sodanig aangestel. Hulle het almal die Kaapse naam Ned. Gereformeerd gebesig, maar die naam Hervormd het onder gemeentede bly voortleef. In 1854 is die Vrystaatse Grondwet opgestel deur die Volksraad, waarvan die groot meerderheid Voortrekkers was, en in die konsepvorm wat vanaf 3 April gedurende verskeie dae artikel vir artikel deur die Volksraad behandel is, het art. 31 gelui:— „De Nederduitsch Hervormde Kerk zal door den Volksraad bevorderd en ondersteund worden.”¹ Dit is met algemene stemme goedgekeur. Toe hierdie Grondwet gedruk is, is hierdie artikel foutiewelik as volg

¹) In die finale vorm van die Grondwet het dit artikel 22 geword, en nog later artikel 24.

afgedruk: „De Nederlandsche Hervormde Kerk zal door den Volksraad bevorderd en ondersteund worden.” In 1866 is die aandag van die Volksraad op hierdie en op ander drukfoute gevestig, en toe is aan die Voorsitter opgedra om in die *Goevernements Courant* die fout deur 'n kennisgewing te herstel, waarop in die uitgawe van 1 Julie 1866 die volgende Goewerments kennisgewing geplaas is: „Aangezien in de afdrukken van art. 24 der Constitutie, blykens de oorspronkelyke Notulen van 29 Maart 1854, een drukfout is gekomen, zoo wordt bij deze tot algemeen narigt bekend gemaakt, ingevolge Raadsbesluit van 26 Mei 1866, dat art. 24 der Constitutie luidt as volgt:—

„De Nederduitsch Hervormde Kerk zal door den Volksraad bevorderd en ondersteund worden.”

De Voorzitter van den Volksraad

G. J. du Toit,

De Secretaris,

H. Sybouts.”

En, in die Volksraad waarvan die groot meerderheid van die lede Voortrekkers was, is nooit teen die naam Hervormd beswaar gemaak nie. Vanaf 1854 is dit dan ook onafgebroke gebruik sowel deur die Staatspresident as die lede, en ook in wette.

In 1866 was daar voor die Vrystaatse Volksraad 'n versoek van die kort te vore opgerigte Sinode om die naam Hervormd te verander in Gereformeed, maar die Volksraad was eers gladnie geneë om dit toe te staan nie, en ten slotte is besluit om dit uit te stel tot die eersvolgende sitting. Hierdie sitting het in 1867 plaasgevind en toe het die Volksraad op 25 Mei met algemene stemme besluit „Dat in Art. XXIV der Constitutie, de woorden ‚Hervormde Kerk’ worden veranderd in ‚Gereformeerde Kerk’.” Maar die benaming Hervormd het tog bly voortleef in die aanhef of „preamble” van die Vrystaatse Kerkwet wat as volg gelui het:—

„De Hervormde of Gereformeerde Kerk in den Oranje Vry Staat, op 10 November 1864, tot eene afzonderlyke geconstitueerd, noemt zich en staat erkend als:

De Nederduitsche Gereformeerde Kerk in den Oranje Vrijstaat”. Eers in die kerkwet van 1956 is dit weggeneem!

DIE KAAPSE KERK EN DIE GROOT TREK

In my *Geskiedenis van die Ned. Hervormde Kerk* en in ander geskrifte, ook in my brosjure oor die boek van dr. Scholtz, het ek meermale die onomstootlike waarheid beklemtoon dat die Kaapse Kerk Engels georiën-teerd was en onsimpatiek teenoor die Groot Trek gestaan het. Dr. Scholtz ontken dit en probeer dit wegredeneer. Trouens, as hy hierdie waarheid sou erken, dan sou hy ook moes erken dat die ou Transvaalse

Voortrekkers gelyk gehad het toe hulle in 1853 besluit het om hulle nie onder die Kaapse Sinode te laat inlyf nie, want, omdat die Kaapse Kerk „onderhorig” was aan die Engelse gesag, daarom sou ’n inlywing ook hulle staatkundige vryheid in gevaar gebring het. En waar dit dr. Scholtz aan behoorlike argumente en bywysmateriaal ontbreek, daar raas hy nou maar teen my en vra of ek „nog die sedelike reg het” om my „oor die werk van ’n ander uit te laat”. Mens sou die volste reg hê om met iemand wat so te kere gaan, alle verdere argumentasie te staak. Met die oog op die lesende publiek antwoord ek tog. Dr. Scholtz hou vol dat daar in die Kaapse Kerk ’n „akute skaarste aan predikante” was en dat hierdie „akute skaarste aan predikante” die oorsaak was dat die Voortrekkers geen predikant kon kry nie. Hy ontken dat die besluit van die Kaapstadse Kerkraad van 1836, wat deur die Ring oorgeneem is, naamlik om die Goewerment te vra om by die aanstelling van nuwe predikante rekening te hou met diegene wat in Suid-Afrika nog geen gemeentes kon kry nie, en met hulle wat nog in Europa met hul studies besig was, sy bewering dat daar ’n „akute skaarste van predikante” was, weerspreek. Hierdie besluit het as volg gelui: „dat aan zijne Excellentie den Heer Gouverneur verzoek worde gedaan, dat er voor de Nederduitsche Hervormde Kerk alhier vooreerst geene aanstellingen van Predikanten geschieden, dan ten behoeve van hen, die reeds hier zijn, en nog geene aanstelling hebben kunnen bekomen, en dat het, bij verdere dsipositiën over vacaturen alhier moge worden in aanmerking genomen, dat zich thans nog in Europa een getal van Negen bevindt van zulken, die in het vooruitzicht van bij hunne terugkomst in het Vaderland als Predikant der Hervormde Kerk alhier te zullen worden geplaatst, even als de zich hier bevindenden, groote opofferingen gedaan hebben en nog doen om zich te bekwamen, en waarvan eenigen binnen kort te verwachten zijn.” Dr. Scholtz beweer nou dat hierdie besluit „in werklikheid ’n protes teen die invoering van nog meer Skotse predikante was en ’n versoek om afgestudeerde Afrikaners nie oor die hoof te sien nie”. Maar soiets staan nie in hierdie besluit nie. Dit was ’n versoek en geen protes nie. Dit wys beleefd op die feit dat daar ’n stuk of wat Afrikaners was wat afgestudeer was en nog steeds nie in gemeentes geplaas was nie, en dat daar in Europa nog studente was wat met hul teologiese studies besig was. En nou kom die Ring tot die Goewerment met ’n „verzoek” om nie nuwe predikante in te voer voordat hierdie persone in gemeentes geplaas is nie. Hierdie versoek bewys dat daar hoegenaamd geen „akute skaarste aan predikante” was nie, maar wel ’n surplus. Teen die Skotte was dit gladnie gemik nie, want nog in 1860 het die Kaapse Kerk die Engelsgesinde dr. William Robertson na Europa gestuur waarop hy met minstens ’n agttal jong Skotse predikante teruggekom het, waarvan sommige kwalik in Nederlands kon preek. Hierdie besluit bewys, soos ek gesê het, dat daar hoegenaamd geen „akute skaarste aan predi-

kante" was nie, maar daar was wel 'n surplus. Laat ons die saak nou nader besien en ontleed. In die jaar 1836, die jaar van die Groot Trek, het die Kaapse Kerk nog net drie-en-twintig gemeentes gehad. In daardie selfde jaar is daar drie Afrikaners as predikant gelegitimeer nadat hulle uit Nederland in Suid-Afrika teruggekom het. Hulle moes aldrie 'n paar jaar lank op beroepe wag. Dit was: H. A. Moorrees, J. J. Brink en dr. S. P. Heyns. Laat ons nagaan wanneer elkeen van hulle aan die Kaap gelegitimeer, d.w.s. beroepbaar gestel is, en wanneer elkeen in sy eerste gemeente geplaas is.

H. A. Moorrees. Hy is op 31 Augustus 1835 gelegitimeer. Eers sewe maande later, op 31 Maart 1836, is hy deur die Goewerneur „provisionally" aangestel om tydelik op Tulbagh werksaam te wees, en eers in April 1839 het hy 'n vaste aanstelling as predikant gekry, en wel op Riversdal, sy eerste gemeente.

J. J. Brink. Hy is op 1 September 1835 gelegitimeer. Maar, soos dr. A. Dreyer op bls. 27 van sy *Eeufees-Gedenkboek van Bredasdorp, 1838-1938*, sê: „Op die oomblik was daar egter geen vakante gemeentes nie. Die jonge leraar moes meer as drie jaar ledig op die mark staan want eers in Mei 1839 is hy aangestel as herder en leraar van die nuwe gemeente Bredasdorp”.

Dr. S. P. Heyns. Hy is op 21 April 1836 gelegitimeer, en kon ook nie gou geplaas word nie. Na 'n jaar, op 21 April 1837, is hy tydelik aangestel om die dienste in Kaapstad gedurende 'n ongesteldheid van dr. A. Faure waar te neem. Eers in 1839, dus drie jaar na sy legitimasie, het hy 'n vaste aanstelling gekry, toe hy as opvolger van die pas afgetrede ds. J. H. von Manger benoem is.

Hier het ons dus drie predikante wat aldrie 'n paar jaar op 'n vaste werkkring moes wag, omdat daar „geen vakante gemeentes" was nie. Die kerkraads- en ringsbesluit beoog dan ook eers die plasing van hierdie persone wat op beroepe moes wag, en wys dan nog verder op hulle wat nog in Europa gestudeer het. Dit is bewys genoeg hoe dr. Scholtz dit by die verkeerde end het, en hoe daar geen „akute skaarste aan predikante" was nie. Die leser kan self oor my interpretasie van hierdie besluit oordeel, en ook oor die vraag van dr. Scholtz na aanleiding van hierdie interpretasie, of ek „nog die sedelike reg het" om my oor die werk van 'n ander uit te laat.

En as ons let op predikante wat na 1836 gelegitimeer is, dan sien ons dat daar ook van hulle was wat lank „ledig op die mark moes staan" omdat daar „geen vakante gemeentes" was nie. Ons noem die volgende:—
Dr. A. Roux. Hy is op 27 September 1838 gelegitimeer. Maar, sê dr. A. Dreyer in die *Kerk-Soewenier van die Gemeente Albanie, 1831-1931*, op bls. 36: „'n Groot teleurstelling het hom egter te beurt geval. Ons kerk het in dié tyd maar weinig gemeentes gehad en daar was geen vakature nie. En so het dit gebeur dat dr. Roux baie jare lank moes wag eer

hy 'n werkkring kon kry. Eers in 1841 is hy deur die Regering aangestel as leraar van Albanie."

P. B. Borchers. Hy is op 15 Julie 1839 gelegitimeer. Drie jaar later is hy as hulpprediker op Caledon aangestel en eers op 1 Maart 1843 het hy 'n eie gemeente gekry toe hy op Riversdal bevestig is.

P. K. Albertyn. Hy is op 9 Januarie 1840 gelegitimeer. Dr. A. Dreyer skryf in die *Kaapse Kerkalmanak van 1930*: „Hy moes egter vir 'n geruime tyd op 'n vaste werkkring wag. Daar was geen vakante gemeentes nie, en tussen 1840 en 1842 is daar slegs een nuwe gemeente gestig, naamlik Wellington, en dit was reeds aan ds. A. F. du Toit toegesê". Nadat hy vier-en-'n halwe jaar op 'n gemeente moes wag, is hy eers op 1 Augustus 1844 as predikant van Prins Albert aangestel.

W. A. Krige. Hy is op 30 Desember 1841 gelegitimeer en eers op 3 September 1844 is hy as predikant in Victoria-Wes, sy eerste gemeente, aangestel.

J. F. Berrange. Hy is op 7 Maart 1843 gelegitimeer, en is eers op 26 Oktober 1844 in sy eerste gemeente, Richmond, bevestig.

T. J. van der Riet. Hy is op 1 Augustus 1844 gelegitimeer, en eers in Junie 1845 te Mosselbaai, sy eerste gemeente, bevestig.

Jacob Verhaag. Hy is op 19 Augustus 1844 gelegitimeer, maar het nooit 'n gemeente gekry nie.

Dr. J. F. Reitz. Hy is op 15 Oktober 1846 gelegitimeer en is eers op 17 September 1848 in sy eerste gemeente, Somerset-Wes, bevestig.

G. Reitz. Hy is op 3 November 1848 gelegitimeer, maar het nooit 'n eie gemeente gehad nie.

Hoe op aarde kan dr. Scholtz nou wil beweer dat die Voortrekkers geen predikant uit die Kaapkolonie kon kry nie, omdat daar so 'n „akute skaarste aan predikante" was! Nee, daar was gladnie 'n „akute skaarste aan predikante" nie, maar wel 'n akute skaarste aan simpatie met die Groot Trek. Wil dr. Scholtz my nou nog die „sedelike reg" ontsê om hom op sy historiese flaters te wys?

Dr. Scholtz is veral baie subjektief en apologeties in verband met die besoek van dr. William Robertson en dr. P. E. Faure aan die Vrystaat en Transvaal in 1848. Die leser moet maar vergelyk wat hy op bls. 28 van sy *Antwoord* skryf en wat ek op bls. 60 tot 64 van die derde druk van my *Geskiedenis van die Ned. Herv. Kerk* skryf, dan sal dit duidelik blyk hoe dr. Scholtz in daardie een bladsy 'n hopeloos skewe beeld ophang van wat ek geskryf het; en wat ek sogenaamd volgens hom sou verswyg, is wel deeglik te lees in my *Geskiedenis van die Herv. Kerk*. Ek het met nadruk daarop gewys hoe die politieke propaganda van hierdie predikante in die Vrystaat plaasgevind het. In Transvaal het hulle baie versigtig in hulle spoor getrap. Ook sê ek op bls. 63 in 'n voetnoot: „Ds. Faure was meer Hollandsgesind, maar dr. Robertson was beslis anti-

Hollands. Tydens hierdie besoek het hy aan sir Harry Smith geskryf dat dit nie wenslik is om predikante uit Holland vir die Voortrekkers te kry nie." Dr. Scholtz sê in verband met hierdie besoek van dr. Robertson en dr. Faure dat ek dit wil voorstel asof hulle hul „as handlangers van de Britse regering laat gebruik het". Nee, dit is nie ek wat soiets „wil voorstel" nie, nee, dit is dr. William Robertson en dr. P. E. Faure wat hul inderdaad as „handlangers van die Britse Regering laat gebruik het", al het hulle in Transvaal ook in hul spoor probeer trap, en dit is dr. Scholtz wat my dwing om dit hier so reguit met hierdie woorde te sê. Laat ons dit nader besien: In 1848 het van die Engelsgesinde element uit die streek van die Modder- en Rietriviere 'n versoek by die Sinodale Kommissie van die Kaapse Kerk gekom om weer 'n paar predikante na hulle te stuur, waarop die Moderator dr. P. E. Faure en die Actuarius dr. A. Faure hulle met sir Harry Smith, die Goewerneur, in verbinding gestel het. Die resultaat was dat dr. William Robertson en dr. P. E. Faure afgevaardig is. Dr. Robertson was iemand wat beslis teen die Groot Trek gekant was, en dit met woord en daad veroordeel het. Reeds op 13 Maart 1836 het hy in 'n brief aan John Fairbairn die hele beweging 'n „foolish idea" genoem. Toe die Goewerneur in *The Government Gazette* van 4 Mei 1838 'n beroep gedoen het op die predikante om tog teen die Trek te waarsku, het verskillende daaraan gehoor gegee, ook dr. Robertson. Hy het 'n gedrukte brief aan sy gemeente gerig en versprei, gedateer 13 Julie 1838, waarin hy teen die Trek gewaarsku het en gesê het dat die moorde deur Dingaan op Piet Retief en sy mense en die Voortrekkers in Natal 'n bewys is van „Gods afkeuring van het geheele plan". En nou word hy saam met dr. P. E. Faure wat ook geen simpatie met die Trekbeweging gehad het nie, afgevaardig na die Voortrekkers. Dit het kort ná die slag van Boomplaas op 29 Augustus 1848 plaasgevind, toe verskillende Voortrekkers swaar beboet en geruïneer was en die Boere-aanvoerder generaal A. W. J. Pretorius deur sir Harry Smith selfs voëlvry verklaar was! Sir Harry Smith moes uit die aard van die saak veel van hierdie afgevaardigdes verwag het om die gemoedere van die Voortrekkers, wat baie bitter was, tot bedaring te help bring. Hy het dan ook hulle reiskoste betaal, maar die twee afgevaardigdes het gevra dat dit eers na hulle terugkoms uitbetaal moes word, „apprehending it might injure the cause if the expenses were advanced by the Government". Hulle was dus bang dat dit hulle afvaardiging sou skade doen as die ou Voortrekkers moes verneem dat hulle groot vyand op daardie tydstip, sir Harry Smith, die onkoste betaal het. Daarom: betaal dit eers ná die terugkoms uit, want dan kon nog altyd, as dit nodig was, gesê word dat die Goewerment die reiskoste nie betaal het nie. In die Vrystaat het hul ook gereeld vir die Engelse Koningin, d.w.s. vir die Britse gesag, gebid. Dit was dieselfde flater wat dr. A. Faure ook gemaak het toe hy in 1843 vlak na die anneksasie van Natal in Pietermaritzburg in die Voor-

trekkerkerkie gepreek het en ook vir die Britse Koningin gebid het, waarop baie mense hom die rug gedraai het en verskillende persone buite Pietermaritzburg hom laat weet het dat hulle hom nie daar wou hê nie. Generaal Frans Joubert skryf hieroor in sy reeds aangehaalde brief in *De Volksstem* van 8 Januarie 1889: „Of hij met het doel kwam ons weder onder Britsch gezag te krijgen, volgens Eglise, kan ik niet met zekerheid zeggen doch ik heb opgemerkt dat hij gedurende zijn verblijf onder ons, nooit voor onze destijds bestaande Regeering bad¹, maar bij elke gelegenheid bad hij voor ‚Hare Majesteit, de Koningin van Engeland, haar Gemaal en Kroost.’”

’n Ander saak in die optrede van hierdie twee predikante was, dat toe sir Harry Smith die huwelike wat deur die Voortrekker-landdroste en huwelikskommissarisise voltrek is, nie wou erken nie, hy dit aan dr. Robertson en dr. Faure opgedra het om hierdie mense oor te trou, anders was hul kinders onegte kinders, en hulself soos ongetroudes wat in ontug saam geleef het, en Dr. Faure het op 11 November 1862 in die Kaapse Sinode verhaal hoe hy en dr. Robertson inverband met hierdie oortrouery van sir Harry Smith magtiging gekry het „om selfs driemaal op eën dag geboden af te lezen.” (*Het Volksblad* 13 Nov. 1862.) Dit het baie aanstoot gegee. So ook toe hierdie twee predikante saam met die Britse Resident, Majoor Warden, wat ’n paar maande tevore deur generaal Andries Pretorius uit Bloemfontein verjaag is, op 6 Januarie 1849 die hoeksteen van die kerkgebou Bloemfontein gelê het. Van hulle doen en late het hulle getroulik verslag gedoen aan sir Harry Smith. Soos gesê, het hul optrede, toe dit meer en meer bekend geword het, baie mense van hulle vervreem. Dit is nie uit gebrek aan waardering vir hul geestelike werk dat op hierdie dinge gewys word nie, maar dit is dr. Scholtz wat my tot my spyt daartoe dwing. As mens die Engelsesinde optrede uit die oog verloor, dan kan mens nie die houding van generaal A. W. J. Pretorius en sy mense teenoor die Kaapse Sinode reg verstaan nie. Hier wil ek herhaal wat ek op bladsy 62 van die derde druk van my *Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk* (1953) hiervan sê: „Dit alles word hier te boek gestel, nie met die oogmerk om die geestelike werk van hierdie kruisgesante te verontagsaam nie. Hulle was nie alleen kinders van hulle tyd nie, en van die Skotte onder hulle kan ’n mens geen simpatie met die strewe van die Voortrekkers verwag nie. Dit sou onbillik wees. Die rede waarom daar wel soveel nadruk gelê word op die houding wat hierdie predikante op staatkundig gebied ingeneem het, is enkel en alleen omdat dit nodig is om te verstaan waarom daar in Transvaal, veral by die mense van Pretorius, so ’n gevoel van wantroue teenoor die Kaapse Kerk ontstaan het. Hierdie gevoel was nie teenoor die Kerk as Kerk nie, maar teenoor die sterk Engels georiënteerde rigting van die

¹) Die Natallers wou nie dadelik hulle aan die anneksasie onderwerp nie, en die Volksraad het nog ’n tyd lank met sy sittings aangegaan.

Kerk. Dit was die vrees vir hierdie rigting wat gemaak het dat die Kerk in Transvaal afsonderlik en as 'n onafhanklike liggaam georganiseer is. Teenoor die Evangelieprediking van hierdie predikante was daar nie die minste beswaar nie. Intendeel, hulle werk in Transvaal was net soos elders tot groot seën, en tot verkwikking van baie.”

En waar ek daarop gewys het hoe „die voorstelling van dr. Scholtz van die inlywing van die gemeentes in die Souvereiniteit” onder die Kaapse Sinode „gans-en-al onjuis is”, daar is sy *Antwoord* hierop: „Ek hoef oor hierdie saak maar baie min woorde te besig. Ek het in my boek nie die geskiedenis van die Vrystaatse kerk beskryf nie en het my daarom vergenoeg met die vermelding van enkele feite uit die geskiedenis van hierdie Kerk om as agtergrond te dien vir die gebeurtenisse in die Transvaal. Voorts hoef ek slegs daarop te wys dat die Kaapse kerk in 1843 vry van staatsgesag geword het en dat die inlywing van die Vrystaatse gemeentes derhalwe die goedkeuring van die Kaapse Sinode moes verkry soos ek op bls. 37 van my boek vermeld.” Ja, leser, hierdie reëls staan op bls. 29 van die *Antwoord* van dr. Scholtz en daar staan dit op bls. 37 van sy boek dat die Sinodale Kommissie in September 1850 die Vrystaatse en Natalse gemeentes by die Sinode ingelyf het. Jammer egter vir die geskiedskrywing van dr. Scholtz, maar in die besluit van die Sinodale Kommissie wat op 4 September 1850 hieroor geneem is, kom geen enkel woord voor van 'n inlywing of goedkeuring van 'n inlywing van die Vrystaatse en Natalse gemeentes nie! Die besluit sê alleen „dat de Gemeenten der Gereformeerde Kerk in de Souvereiniteit in vereeniging met die van Natal de Ring van Transgariëp zullen uitmaken”. Dr. Scholtz se voorstelling dat hierdie gemeentes toe ingelyf is, of anders, dat die Sinodale Kommissie die inlywing deur sir Harry Smith hier sou goedgekeur het, is gans-en-al onjuis en dit bly foutief en onjuis, hoe dr. Scholtz ook noual 'n draai daaraan wil gee. Sir Harry Smith het dit reeds met sy proklamasie van 14 Maart 1849 onder die Sinode ingelyf, en daarmee was dit afgedaan. Of sou dr. Scholtz in alle erns wil beweer dat die Sinodale Kommissie op 4 September 1850 eers die deel van 'n proklamasie van sir Harry Smith van 14 Maart 1849 wat oor die inlywing van die Vrystaatse gemeentes gehandel het, moes goedkeur, voordat dit van krag sou wees? Net so honderd persent foutief is sy bewering, sy „sweeping statement” „dat die Kaapse Kerk in 1843 vry van staatsgesag geword het”. Die Kaapse Kerk het onder staatsgesag gebly, hoewel daar deur die Kaapse Goewerment in latere jare soos in 1845, 1851 en 1896 sekere emendasies aan die Ordonansie van 1843 aangebring het. Die „sweeping statement” van dr. Scholtz dat die Kaapse Kerk deur die Ordonnansie van 1843 „vry van Staatsgesag geword het”, is en bly heeltemal fout en die beste bewys dat dit fout is, is die feit dat die Kaapse Sinode op 21 Oktober 1957 besluit het om deur middel van 'n private wetsontwerp die Ordonnansie van 1843 te laat herroep. Die besluit om dit te doen is in *Die Burger*,

Die Transvaler en Vaderland van 22 Oktober vermeld met 'n berig wat begin: „Die Kaapse N. G. Kerk gaan sy onderhorigheid aan die Regering beëindig.” Die voorstel om dit te doen is in die Sinode gemaak deur die Actuarius, dr. J. D. Vorster. In die toeligting van sy voorstel het hy volgens die drie genoemde koerante gesê: „dat dit 'n geskiedkundige oomblik is. Die Ordonnansie was 114 jaar van krag. Nou word die laaste skakel van die Kerk se onderhorigheid aan die Staat verbreek. Die Kerk word nou volkome vry om, net gebonde aan Gods Woord, homself te regeer.” In 'n inleidingsartikel van *Die Kerkbode* van 6 November 1957 word daarop gewys hoe die Kerk deur die Ordonnansie gebonde is, want „die karakter, bevoegdheids- en grense van die Kerk” word daarin wetlik omskrywe, en „ook in sy geestelike selfstandigheid is die Kerk deur hierdie ordonnansie aangetas.” En dit is nou hierdie Ordonnansie waardeur, volgens die „sweeping statement” van dr. Scholtz, „ die Kaapse kerk in 1843 vry van staatsgesag geword het”!! Maar waarom maak dr. Scholtz dan tog hierdie wilde foutiewe bewerings? Is dit miskien om steun te kry vir sy ander foutiewe bewering dat die mense in Transvaal maar net deur ds. Van der Hoff mislei was, toe hulle in 1853 met algemene stemme besluit het om hulle nie onder die Kaapse Sinode te laat inlyf nie omdat hulle daardeur kerklik aan die Engelse Regering van die Kaap onderhorig sou word? En hoe op aarde kan dr. Scholtz probeer om hom vir hierdie ingrypende kerkhistoriese dwalings te verontskuldig met die woorde: „Ek het in my boek nie die geskiedenis van die Vrystaatse Kerk beskryf nie”!!

Net so volkome foutief is die bewering van dr. Scholtz op bls. 30 van sy *Antwoord* dat „selfs Utrecht, 'n Transvaalse gemeente, tot 1862 afgevaardigdes na die Sinode in Kaapstad gestuur” het. Die gemeente Utrecht is in 1854 gestig, maar *nooit of te nimmer* het 'n afgevaardigde daarvan sitting in die Kaapse Sinode geneem nie!

Soos reeds gesê, het die ou Transvalers beklemtoon dat 'n organiese verband van hulle kerklike gemeentes met die Kaapse Kerk en met die Ring van Transgariëp gevare vir hulle staatkundige vryheid ingehou het. En hulle het dit volkome reg ingesien. Hiervoor wil ek *twee* bewysvoerings gee. In 1853 was daar sprake dat Engeland die Oranjerivier Soewereiniteit sou ophef en hierdie gebied weer aan die Boere wou teruggee. Die Engelse en die Engelsgesindes het toe alarm geblaas en in Bloemfontein vergaderings gehou om te probeer voorkom dat die Vrystaat, wat vyf jaar tevore geannekseer was, nou 'n Boere-Republiek sou word, en daar is toe besluit om twee persone, nl. die predikant van Bloemfontein, ds. A. Murray, en dr. A. J. Fraser na Engeland te stuur om die Britse Owerheid in Londen te probeer beweeg om die Britse gesag oor die Vrystaat te handhaaf. En op 13 Oktober 1853 het die voorsitter van die Ring van Transgariëp, ds. A. Murray, op Bloemfontein in die Ringsvergadering 'n mededeling gedoen van „een uitnodiging hem gedaan tot eene reis

naar Engeland, als afgevaardigde in het belang van de zaken der Souvereiniteit" en toe het hy die gevoelens van die vergadering gevra oor hierdie uitnodiging. Die vergadering het met hierdie versoek ten volle ingestem en het besluit „een doelmatig document van den Ring te doen uitgaan, uit naam der onderscheidene gemeenten, gerigt aan de bevoegde outoriteiten in Engeland, en van welk document afschrift zal worden overgelegd aan H. M. Specialen Commissaris, Sir George Russel Clerck."

Die tweede bewys hoe geregverdig die ou Transvaalse Voortrekkers was in hulle wantroue teen die Kaapse kerkgesag in betrekking tot hulle staatkundige vryheid, staan ook in verband met die planne van 1853 om die Vrystaat aan die Boere terug te gee. Op 12 Oktober het die Ring van Swellendam waarvan ds. J. S. S. Ballot die voorsitter was en dr. William Robertson¹ die skriba, die volgende besluit geneem: „De vergadering vernomen hebbende van het voornemen van het Gouvernement om de Souvereiniteit op te geven, was eenparig van gevoelen, dat deze maatregel tot groot nadeel voor de godsdienstige belangen der inwoners dier gewesten zoude verstreken, en droeg om deze reden, aan den Praeses en Scriba op, om een smeekschrift daaromtrent aan Hare Majesteit over te zenden, biddende dat Hare Majesteit hare oppermagt over de bedoelde landstreek moge blijven behouden."¹ Op 28 Oktober is toe namens die Ring 'n brief aan koningin Victoria geskryf. Dit is in die handskrif van dr. Robertson en is deur hom en ds. Ballot onderteken. Die oorspronklike berus in die Public Record Offices te Londen, maar 'n fotografiese kopie lê voor my terwyl ek skryf. Dit lui as volg:—

To Her Most Gracious Majesty
Queen Victoria

Swellendam 28 Octr. 1853.

May it please Your Majesty!

The Presbytery of Swellendam, in the Colony of the Cape of Good Hope, consisting of Delegates from the Dutch Reformed Churches of Swellendam, Caledon, George, Riversdale, Breda's Dorp, Mossel Bay, Napier, Knysna, and Ladysmith, having, at their annual meeting, on the 12th instant, had under their most serious consideration, the announcement, that Your Majesty has been advised to abandon the territory beyond the Orange River, of which Your Majesty, through Your Majesty's Representative and High Commissioner had assumed the Sovereignty, and fearing for the injurious consequences to the moral and religious interests of Your Majesty's subjects, now settled in the Territory referred

¹) Behalwe Skriba van die Ring van Swellendam was hy toe ook nog Moderator van die Sinode.

¹) In die verslag van hierdie Ringsvergadering wat in *De Kerkbode* van 26 Nov. en 10 Des. 1853 deur dr. Robertson gepubliseer is, word van hierdie besluit met geen woord melding gemaak nie.

to, as well as those of the surrounding Native Tribes, which the announced abandonment seems to the Presbytery to involve; and convinced that such a Resolution could only have been adopted from an insufficient knowledge of all the circumstances, — which will now be brought fully under Your Majesty's notice,—unanimously resolved to beseech Your Majesty, which we have the honor, in their name, of now doing,—for the good of Your Majesty's subjects, and that of the numerous native Tribes, within the aforesaid Territory,—to retain Your Majesty's Sovereignty over the country in question.

We have the honor, in name and by authority of the Presbytery, to subscribe ourselves,

Your Majesty's most obedient
and Humble Servants

J. S. S. Ballot v.d.m. Praeses

Wm. Robertson D. D. Scriba.

Op bls. 30 van sy *Antwoord* skryf dr. Scholtz: „Prof. Engelbrecht haal nou 'n aantal artikels uit die Ordonnansie van 1843 aan om aan te toon dat die Kaapse kerk nog aan die politieke owerheid gebonde was, maar hy verswyg heeltemal dat die Vrystaatse gemeentes in 'n brief van 22 Oktober 1855, wat ek op bladsy 118-119 van my boek aanhaal, uitdruklik verklaar het: „alle bepalingen waarbij de kerken in de Kolonie in betrekking worden gesteld tot het ‚Engelsch bestuur‘ zijn niet toepasselijk op de Transvaalsche gemeenten noch op die van den Vrystaat”’. My wederwoord hierop is dat ek geen enkele artikel uit die Ordonnansie van 1843 aangehaal het nie, maar wel verskillende artikels uit die kerkwet van 1842 wat in 1843 deur die Goewerneur bekragtig is, artikels wat bewys hoe die politieke owerheid seggenskap in die Kerk gehad het en behou het, en waardeur die Kerk nog aan die politiek gebonde was, of liever gesê „onderhorig” was, soos deur die jongste Sinode van die Kaapse Kerk uitgedruk is. Dr. Scholtz ontken dit, en die grond van sy ontkenning is 'n brief wat die „Vrystaatse gemeentes”¹ op 22 Oktober 1855 aan die Lydenburgse gemeente geskryf het en waarin verklaar word: „Alle bepalingen waarbij de kerken in de Kolonie in betrekking worden gesteld tot het ‚Engelsch Bestuur‘, zijn niet toepasselijk op de Transvaalsche Gemeenten, noch op die van den Vrijstaat”. Hier het ons nou twee dinge wat lynreg met mekaar in stryd is: *eerstens*: die Kaapse kerkwet wat in 1843 deur die Goewerneur bekragtig was en in die *Cape of Good Hope Government Gazette* as landswet afgekondig was, en wat op *alle* gemeentes wat tot die Kaapse Kerk behoort het, van toepassing was; en *tweedens*: die brief van die Ring van Transgariëp van 22 Oktober

¹) Dit is egter onjuis, want dit was nie 'n brief van die „Vrystaatse gemeentes” nie, maar van die Ring van Transgariëp waartoe die Natalse Gemeentes ook behoort het; ook geen „herderlike brief” nie, soos dr. Scholtz op bls. 118 van sy boek beweert, maar 'n antwoord op 'n brief van Lydenburg.

1855 waarin beweer word dat die Kerkwet in sy geheel *nie op alle gemeentes* wat tot die Kaapse Kerk behoort het, van toepassing was nie. Maar, vra ons, waar het hierdie Ring tog die reg vandaan gehaal om te verklaar dat hierdie kerkwet, wat ook landswet was, nie oral in die Kaapse Kerk van toepassing was nie? Het die gesag van die Ring van Transgariëp dan miskien bokant die van die Goewerneur gestaan? In die Ordonnansie was bepaal dat ieder wet of reglement van die Sinode wat met hierdie Ordonnansie in stryd was, „shall be null and void”. En waar ’n Ringsvergadering nou hierdie bepaalde wetsartikels wat deur die Goewerneur self as wette vir die hele Kaapse Kerk goedgekeur en geproklameer was, vir ’n bepaalde deel van die Kaapse Kerk wil opsy sit, daar was hierdie ringsbepaling seer seker „null and void”. En dan vra dr. Scholtz ewe triomfantelik: „Wie is nou reg: prof. Engelbrecht of die manne wat ’n eeu gelede met hierdie sake self gewerk het?” Sy antwoord op hierdie vraag is: „Ek persoonlik aanvaar sonder enige aarseling die versekering van laasgenoemdes.” My antwoord op hierdie vraag is: Ek persoonlik verwerp sonder enige aarseling die versekering van laasgenoemdes. En die eerste bewys dat ek reg is en die Ring van Transgariëp verkeerd was, is die uitspraak van die Hooggeregshof van die Kaap in 1862 wat hierop neergekom het, dat geen gemeente buitekant die grense van die Kaapkolonie tot die Kaapse Kerk mag behoort nie, en as daar een afgevaardigde uit Natal, die Vrystaat of Transvaal in die Kaapse Sinode sitting sal hê, sal die Sinode onwettig wees; die tweede bewys dat ek reg is en die Ring van Transgariëp verkeerd was, is die besluit van die Kaapse Sinode van 21 Oktober 1957 om die Parlement te vra om deur middel van ’n private wetsontwerp die Ordonnansie van 1843 te herroep, en daarmee „die laaste skakel van die Kerk se onderhorigheid aan die Staat” te verbreek. Die fout wat dr. Scholtz maak, is dat hy deur sy subjektiewe en apologetiese wyse van kerkgeskiedskrywing tog wil volhou dat „die laaste skakel van die Kerk se onderhorigheid aan die Staat” reeds in 1843 deur die Ordonnansie verbreek is.

DIE GEBEURTENISSE VAN 1853

Die subjektiewe en apologetiese wyse waarop dr. Scholtz kerkgeskiedenis skryf, kom miskien nêrens sterker uit as wanneer hy oor „die gebeurtenisse van 1853” handel. Hier is die toedrag as volg: In 1852 besluit die Kaapse Sinode om die Transvaalse gemeentes onder sy kerklike gesag in te lyf. Maar in 1853 besluit die Transvaalse gemeentes om hierdie inlywing onder die Sinode te verwerp, en as een van die vernameste redes daarvoor word aangevoer dat die Kaapse Sinode aan die Britse Owerheid van die Kaap onderworpe was, en waar Transvaal op staatkundig gebied vry en onafhanklik was van alle Britse staatsgesag, daar wou hulle nou nie kerklik tog aan die Britse staatsgesag onderworpe wees nie. Maar nou het dr. Scholtz die vooropgesette subjek-

tiewe mening dat daar in die Kaapkolonie gladnie so 'n kerklike „onderhorigheid” aan die staatsgesag bestaan het nie, en dat die ou Transvalers ook nie teen die inlywing was nie, maar dat ds. V. d. Hoff hulle omgepraat het om die inlywing te verwerp. Hy het hulle wysgemaak dat die Kaapse Kerk aan die Britse owerheid aldaar onderhorig was, en hulle het hom geglo, en het toe die inlywing verwerp. En nou verkeer dr. Scholtz in die moeilike posisie om deur dik en dun sy foutiewe bewering te moet volhou dat die Kaapse Kerk reeds deur die Ordonnansie van 1843 vry van alle „onderhorigheid” aan die Staat geword het. Hieruit volg dat hy dan ook sal moet beweer dat die uitspraak van die Kaapse Hooggeregshof van 1862 verkeerd was, en dat die besluit van die Kaapse Sinode wat op 21 Oktober 1957 geneem is om die Parlement te vra om die Ordonnansie van 1843 te herroep en daarmee 'n end te maak aan „die Kerk se onderhorigheid aan die Staat”, 'n dwase besluit is, want die Kaapse Kerk het volgens hom reeds „in 1843 vry van staatsgesag geword”. Dr. Scholtz moet dan ook honderd persent verskil met die inleidingsartikel van *Die Kerkbode*, die offisiële orgaan van die Kaapse Kerk, van 6 November 1957, waar die Redakteur o.a. sê: „Ook in sy geestelike selfstandigheid is die Kerk deur hierdie ordonnansie aangetas: sy belydenis was slordig omskrywe, sy leer is onderworpe aan die uitleg van die hooggeregshof, sy verhouding met ander Susterkerke is belemmer en vertraag. In tye van stryd en krisis het vyande van die Kerk steeds daarna gegryp om hul kwaadwillige bedoelings te bereik. En waar geeneen van die ander Kerke so 'n ordonnansie het nie, was die Kerk in Kaapland in 'n baie onnatuurlike posisie geplaas met so 'n „grondwet” op wêreldse patroon—'n dokument waarin die wysheid van die eeue verdring is deur misvattinge wat eie was aan 'n tyd van krisis en veral op meer as een terrein.” En dan eindig die inleidingsartikel in *Die Kerkbode*: „By wyse van 'n private wetsontwerp wat voor die Parlement gelê sal word kan die herroeping plaasvind — hierdie keer sonder om 'n ander ordonnansie as opvolger van dié van 1843 te ontwerp. Daarmee kom ons Kerk in dieselfde regsverhouding tot die Staat as enige ander Kerk in Suid-Afrika en verdwyn hierdie ordonnansie, wat ons Kerk soveel stryd en leed berokken het en so 'n diepingrypende invloed op die gang van ons kerkgeskiedenis uitgeoefen het”. Hier sou ek graag wil sê dat die Kaapse Sinode van harte gelukkigewens word met hierdie so belangrike besluit, en die hoop word uitgespreek dat die Kaapse Kerk spoedig van hierdie Ordonnansie ontslae mag wees.

Dit was die bestaan van hierdie Ordonnansie wat een van die oorsake was, en wel die hooforsaak, waarom die inlywing onder die Kaapse Sinode in 1853 op Rustenburg en op Potchefstroom verwerp is. Waar Transvaal op staatkundig gebied vry en onafhanklik van die Britse owerheid was, daar wou die mense nie kerklik tog aan daardie Britse owerheid „onderhorig” wees nie. Hierdie besluite om die inlywing te verwerp is

nie deur ds. Van der Hoff veroorsaak nie, dit was die vrye wens en begeerte van die Volk waaraan ds. Van der Hoff hom moes onderwerp. En hierop moet ek uitvoerig ingaan niteenstaande die gevaar dat die leser dit miskien te omslagtig sal vind. Ek wil graag verskillende bewysgronde aanvoer:

Ten eerste: Op 4 September 1850 word die Ring van Transgariëp deur die Kaapse Sinodale Kommissie gestig, met die duidelike omlýning dat dit die gemeentes in die Vrystaat en in Natal sal omvat. In April 1851 is ds. A. Murray van Bloemfontein en sy broer ds. John Murray van Burgersdorp in Potchefstroom en in Rustenburg waar hulle kerkraadsvergaderings gehou het, waarvan ds. Andrew Murray voorsitter was en ds. John Murray sekretaris. Hulle wou graag dat die Transvaalse gemeentes ook onder die Ring van Transgariëp moes val, en daarom het ds. Andrew Murray in die kerkraadsvergadering op Potchefstroom voorgestel „dat die vergadering een ouderling benoeme om in die Transgariëpse Ring die gemeentes te vertegenwoordigen”. As hierdie voorstel aangeneem sou gewees het, sou dit beteken het dat die Potchefstroomse gemeente voortaan deel sou uitmaak van die Transgariëpse Ring, en daarmee onder die Kaapse Sinode met sy Ordonnansie van 1843 sou val. Die Kerkraad het dit egter verwerp en die besluit wat deur ds. John Murray geformuleer is, was as volg: „Men besluit echter wegens vooroordelen onder de gemeente heersende die ligtelijk een verkeerd zinnig aan zulk een maatregel zouden hechten, en dezelve in politieke zaken, het voorstel niet aan te nemen.” ’n Week later is op Rustenburg ’n kerkraadsvergadering gehou, waar ouderlinge F. G. Wolmarans van Potchefstroom en C. A. Bothma van Lydenburg ook aanwesig was, terwyl generaal Andries Pretorius en kommandant Gert Kruger ook in die vergadering was. Ds. Andrew Murray het toe weer dieselfde voorstel as in Potchefstroom gemaak, naamlik om ’n verteenwoordiger na die Ring van Transgariëp te stuur, maar dit is ook hier verwerp en dieselfde besluit as op Potchefstroom is ook hier geneem. Dr. Scholtz se subjektiewe en apologetiese wyse van kerkgeskiedskrywing het hom so ver gedryf, dat hy op bls. 64 van sy boek sê dat hierdie „politieke zaken” ’n verwysing is „na die algemene toestand van onrus wat toe in Wes-Transvaal ten gevolge van die moeilikhede met die natuurlike heersing het”. Op bls. 14 van my brosjure het ek op die dwaasheid van hierdie bewering gewys, maar in sy *Antwoord* bly dr. Scholtz doodstil hieroor! Die bewering is inderdaad ’n dwaasheid. Die moeilikhede met die natuurlike op die westelike grense het eers ’n jaar later gekom. In April 1851 kon die mense ongehinderd in die land rondtrek soveel as hul wou, wat hul ook gedoen het, net soos die twee predikante Murray uit die Kaapkolonie en die Vrystaat kon kom, en ongehinderd in Transvaal kon rondgaan en kerk hou. Dink dr. Scholtz miskien dat die ou Transvaalse

Voortrekkers sulke bang mense was dat hul in April 1851, 'n jaar nog voordat die moeilikhede uitgebars het, geen afgevaardigde na die Ringsvergadering op Bloemfontein durf stuur het nie? En watter „vooroordeelen” kon daar in die gemeente in verband met natuurlike moeilikhede in Westelike Transvaal geheers het in betrekking tot die stuur van 'n afgevaardigde na die Ring van Transgariep? Hierdie „politieke zaken” het geen verband gehou met natuurlike moeilikhede nie, maar met die kerklike „onderhorigheid” aan die Britse owerheid aan die Kaap. Hier sien ons nou dat in April 1851, dus nog ruim twee jaar voordat ds. Van der Hoff in Transvaal gekom het, die Kerkraad van Potchefstroom en ook die van Rustenburg 'n voorstel van ds. Murray verwerp wat 'n ressertering onder die Ring van Transgariep en daarmee 'n inlywing onder die Kaapse Sinode sou beteken het.

Ten tweede: In 1852 was ds. Andrew Murray weer in Transvaal, vergesel van ds. J. H. Neethling. Die kerkraad het by hulle aangedring om tog te help dat daar in Transvaal 'n predikant kon kom. Die toestand was haglik. Reeds in 1836 het die eerste Voortrekkers in die land gekom, en tot nou in 1852 kon hul nog steeds geen eie predikant kry nie, omdat geen predikant uit die Kaapkolonie 'n beroep na Transvaal wou aanneem nie, terwyl hul wel bereid was om na die Engelse kolonies Natal en die Vrystaat te gaan. Ds. Neethling was bereid om te help, maar dan moes die Transvalers eers met vier punte instem, waarvan die eerste was dat die predikant lid van die Kaapse Sinode moes wees en „de gemeenten alhier, hoewel burgerlijk afgezonderd, geestelik onder de zorg en het gezag van de Synode” moes bly. En ds. Neethling het beweer dat die gesag van die Sinode vir hulle geen gesag van die Britse Goewerneur ingehou het nie, dus geen „onderhorigheid” aan die Britse Goewerneur in die Kaap nie. Dit is nie nodig om verder hierop in te gaan nie, die leser weet reeds dat dit 'n verkeerde voorstelling van sake was wat ds. Neethling gegee het. Die Kerkraad het uiteindelik aan die ultimatum van ds. Neethling toegegee, en ook die Volksraad het uiteindelik ingestem nadat ds. Neethling ook daar sy ultimatum gestel het, en die versekering gegee het dat so 'n inlywing die „burgerlike vryheid” van Transvaal nie sou raak nie. Maar hy het o.a. verswyg dat volgens die kerkwet predikante eers deur die Britse Goewerneur toegelaat moes word.

Ten derde: Ds. Neethling het hierdie gebeure op Potchefstroom *mondeling* na die Kaapse Sinode gebring, en op 15 Oktober 1852 het die Sinode besluit om die Transvaalse gemeentes in te lyf, en toe dr. S. P. Heyns in die Sinode daarop gewys het dat so 'n inlywing miskien met die Ordonnansie van 1843 in stryd kon wees, en daarom „null and void”, het 'n paar lede van die Sinode die saak *mondeling* aan die Prokureur-Generaal

gaan voorlê, en sonder dat hy 'n „schriftelike casus” voor hom gehad het, het hy die volgende dag, 16 Oktober, 'n skriftelike opinie gegee wat hierop neergekom het, dat 'n inlywing nie met die Ordonnansie in stryd was nie. Toe later geblyk het dat hierdie opinie hopeloos verkeerd was en die Sinode in 1862 'n saak voor die Hooggeregshof hieroor verloor het, was die ekskuus van die Prokureur-Generaal dat alles aan hom mondeling en nie skriftelik voorgelê was nie. Dit is duidelik dat én die Sinode, én die Prokureur-Generaal te oorhaastig te werk gegaan het. Die Actuarius, dr. A. Faure, was egter baie versigtig. Hy het aan die Engelse Goewerneur van Kaapstad van die inlywing kennis gegee, en ook aan die Transvaalse Gemeentes. Maar uit Transvaal het hy geen antwoord op sy brief gekry nie.

Ten vierde: Van 12 Oktober tot 2 November 1852 het die Sinode in Kaapstad vergader. Dit het tydens die sitting bekend geword dat daar uit Holland 'n predikant, ds. Van der Hoff, vir Transvaal sou kom, en voordat die Sinode gesluit het, is bepaal dat hy hom by sy aankoms eers by die Actuarius, dr. A. Faure, moes laat legitimeer en beroepbaar laat stel. Ds. van der Hoff het op 5 November, drie dae na die vergadering van die Sinode, in Kaapstad aangekom. Hy het ds. Murray van Bloemfontein nog in Kaapstad ontmoet en met hom afgespreek dat hy hom op Potchefstroom sou kom bevestig. Hierop het hy hom op 9 November laat legitimeer, en dit is by hierdie geleentheid dat dr. Faure hom versoek het om 'n eed van getrouheid aan die Britse gesag af te lê, d.w.s. om hom as Britse onderdaan te laat naturaliseer. Dit was nodig omdat die Kaapse kerkwet bepaal het dat hy deur die Goewerneur moes toegelaat word. Dr. S. P. Heyns het hom dit afgeraai, en ds. Van der Hoff het dit toe nie gedoen nie. Dr. Scholtz kon hierdie feit in sy boek nie ontken nie, maar hy vermeld dit eers op bls. 123, dog hy laat tog die moontlikheid oop dat ds. Van der Hoff 'n onwaarheid kon vertel het. In my brosjure het ek bewys dat dit wel deeglik die waarheid is, maar in sy *Antwoord* bly dr. Scholtz hieroor doodstil sonder om die moontlikheid van 'n onwaarheid van die kant van ds. Van der Hoff terug te neem. Toe die antwoord uit Transvaal op die brief van dr. Faure in sake die inlywing uitgebly het, het hy bevrees geword dat die Transvalers ten slotte tog nie daarmee akkoord sou gaan nie, en wou hy nie aan 'n versoek van generaal Andries Pretorius en ouderling Wolmarans voldoen nie, om die reiskoste vir ds. Van der Hoff na Durban voor te skiet. Hy het op 1 Maart 1853 aan sy kollegas Heyns en Spyker geskryf: „Het is wel waar dat de Synode tot de inlijving of *adoptie* heeft besloten, maar het is alsnog twyfelagtig of de Transvaalschen de voorwaarden gaaf zullen aannemen daar zij op de officiële mededeeling niet hebben geantwoord”. Van die brief waarin dit voorkom het ds. Van der Hoff 'n afskrif aan prof. Lauts gestuur en ek het dit reeds in 1920 op bls. LXII van die *Bylae*

in die eerste druk van my *Geskiedenis van die Ned. Herv. Kerk* gepubliseer. Dr. Scholtz sê hiervan „Prof. Engelbrecht skyn groot waarde aan hierdie uitlating te heg”. Ja, inderdaad heg ek daar „groot waarde” aan. En dan vra dr. Scholtz verder: „Wat hy daarmee wil bewys bly vir my egter volkome duister”. Op bls. 82 en 83 van die derde druk van my *Geskiedenis van die Ned. Herv. Kerk* sê ek waarom ek daar so ’n „groot waarde” aan heg. Daar skryf ek as volg: „Hierdie brief werp ’n helder lig op die verhouding van die outoriteite van die Kaapse Kerk teenoor die Transvalers. In 1852 het ds. Neethling hulle die mes op die keel gesit en hulle voor die keuse gestel: óf onder die Kaapse Sinode, óf sonder predikant, en nou kom ds. Faure met sy ultimatum: hy sal ds. Van der Hoff alleen dan help om weg te kom na Transvaal as hy berig kry dat die Transvalers die inlywing finaal goedgekeur het. Hy sou ds. Van der Hoff liever in die Kaap opgehou het totdat hy van die Transvalers op sy briewe antwoord gekry het. Ds. Van der Hoff moes dan ook deur partikuliere hulp, veral van die heer Smuts, in staat gestel word om eindelik, na vyf maande oponthoud, op 14 April te vertrek.” Daar is ook nog ’n ander rede waarom hierdie skrywe van dr. Faure van belang is, en wel omdat dit daarvan getuig dat die inlywing van die Transvaalse gemeentes vir hom alles behalwe „afgehandel” was, soos dr. Scholtz sê. Maar aangesien dr. Scholtz graag die historiese bronne verwerp wat met sy vooropgesette subjektiewe mening nie ooreenkom nie, verwerp hy ook hierdie skrywe omdat die oorspronklike nie meer bestaan nie maar alleen die afskrif daarvan deur ds. Van der Hoff, en sy grond hiervoor is omdat hy „dikwels baie skepties” staan „teenoor bewerings van ds. van der Hoff, tensy hulle uit ander bronne bevestig word”.¹ Ek sal later nog op gevalle wys waar dr. Scholtz nie terugdeins om ds. Van der Hoff tot leuenaar te maak, hoewel dit volkome waar was wat hy gesê het. Ja, dit is fraai en ons vra, wat ’n metode!

Ten vyfde: Op 14 Februarie 1853 toe ds. Van der Hoff nog in die Kaap was, skryf ouderling Ph. Snyman van Rustenburg ’n brief aan gen. A. W. J. Pretorius waarin hy o.a. sê: „zorg tog dat ons tog niet naader verpant word aan den Kaap Seynnooden”. Hierdie ouderling Snyman was ’n belangrike kerklike persoon in daardie dae. In 1859 het hy aan die Afskeiding onder ds. Postma deelgeneem. Hier is dus ’n geval waar ’n invloedryke ouderling aan generaal Pretorius vra om tog nie nader onder die Kaapse Sinode verbind te word nie. Hy het ds. Van der Hoff toe nog gladnie gesien nie, en kon dus nie deur hom tot hierdie standpunt omgepraat gewees het nie. Pretorius het hierdie brief voor die Krygsraad

¹) Dus, Ds. VAN DER HOFF sou hierdie brief self versin het, en aan PROF. LANTS geskry het dat dit van DR. FAURE afkomstig was!

gelê wat op 31 Mei 1853 onder sy voorsitterskap vergader het.¹ Op hierdie vergadering is o.a. die volgende besluit (*Transvaalse Argiefstukke* 1850-1853, bls. 349): „Art. 1. De Gezamentlijke Krygsraad met de twee leeden der Volksraad, de WelE. Heeren S. Kruger, M. H. Pretorius en ook op dringende verzoek van den ouderling Snyman van Rustenburg hebbende besloten dat eene algemene bijeenkomst wezen zal, op den 2 Maandag in Augustus aanstaande te Rustenburg om over de voorstelling² van de Wel Eerwaarde van der Hoff te raadplegen op welke wijze het zal kunnen gedaan worden. De Krijgsraad en de Kerkraad verzoekende tevens de WelE. Volksraad ook hunne zitting tegens dien tijd te bepalen om deel te nemen in deze zaak en om eene rijpe plan te beramen om daar te stellen tot voorstellen van gem. leraar tegelijk goede kerkelyke regulatien te maken en daar te stellen.

Art. 2. Worden mits deze opgeroepen alle Kerkeraden van Lijdenburg, Zoutpansberg en andere met alle verstandige perzoonen tot dien gewigtige werk op voornoemde tijd en plaats als mede die er eenige belang in mochte stellen.

Art. 3. Wordt mits deze de heer Wolmarans verzoekt om op bovengemelde voorstel niet voor te gaan met het voorstellen van de leeraar van der Hoff tot deze vergadering heeft plaats gevonden alhoewel de godsdienst als naar gewoonte zijn voortgang kan hebben.”

Uit hierdie krygsraadsbesluite is die volgende baie duidelik: Vóór die koms van ds. Van der Hoff in Transvaal was reeds besluit dat hy nie deur een van die predikante van die Ring van Transgariëp moes bevestig word nie maar deur Ouderling Wolmarans. Maar nou word besluit om met hierdie bevestiging voorlopig te wag en aan al die Kerkrade kans te gee om hieroor te besluit. Verder blyk dit duidelik dat hulle hul nie onder gesag van die Kaapse Sinode wou plaas nie, want hul besluit om hul eie kerklike wette op te stel deur „goede kerkelyke regulatien te maken en daar te stellen”. Ds. Van der Hoff kon hulle onmoontlik in hierdie rigting beïnvloed het, want hy het eers vier dae tevore op Potchefstroom aangekom, terwyl die krygsraadsvergadering in Magaliesberg op die plaas van generaal Pretorius gehou is. Op 7 Junie het ds. Van der Hoff en gen. Pretorius mekaar nog nie ontmoet nie, want op daardie dag skryf eersgenoemde aan laasgenoemde: „Wanneer zal ik

¹) Dr. SCHOLTZ maak hom op bls. 34 van sy *Antwoord* vrolik oor die „bok” wat ek op bls. 20 van my brosjure geskiet het deur te se dat hierdie krygsraad op 14 Februarie 1853 gehou is. Dit is ’n skryffout wat veroorsaak is omdat ek vyf reëls eerder die datum van die brief van ouderling Snyman, wat op 14 Februarie geskryf is, noem. Ek weet egter baie goed dat hierdie krygsraad op 31 Mei gehou is, sien bls. 18 van my *Euufees-Album*, 1842-1942, waar ek nie alleen die regte datum, 31 Mei 1853, noem nie, maar ook ’n fotografiese afdruk van die betrokke deel van die krygsraadsnotule gee; sien verder bls. 85 en 86 van my *Geskiedenis van die Ned. Herv. Kerk*, derde druk. Ek wil dr. SCHOLTZ die volle versekering gee dat ek hom sy vrolikheid oor hierdie „bok” wat ek geskiet het, van harte gun.

²) In daardie dae het die mense die bevestiging van ’n predikant „voorstelling” genoem.

het genoeg hebben u te zien?" (*Transvaalse Argiefstukke* 1850-1853, bls. 354). Eerstens was daar teenstand dat ds. Van der Hoff deur 'n predikant wat onder die Kaapse Sinode gestaan het, bevestig sou word, en daarom was reeds voorlopig besluit dat ouderling Wolmarans die bevestiging moes waarneem, maar hulle wou dit nog eers voor die verskillende Kerkrade lê; tweedens was daar teenstand om die inlywing onder die Kaapse Sinode te aanvaar, en daar was beswaar teen die Kaapse kerklike wette, en daarom wou hulle eie kerkwette opstel.

Ten sesde: Op 6 Junie 1853 het die Kerkraad op Potchefstroom onder voorsitterskap van ouderling Wolmarans saamgekom. Nadat al die stukke van ds. Van der Hoff nagesien is, is hy „als wettig leeraar der Nederd. Hervormde gemeente erkend en als zoodanig voor die vergadering in de harteljkste bewoordingen verwelkomd”, waarna ouderling Wolmarans die voorsitterstoel aan hom afgegee het. Ds. Van der Hoff het hierop aan die vergadering 'n brief van dr. A. Faure, die Actuaris van die Kaapse Sinode, oorhandig wat op 11 April geskryf is, en waarin hy om antwoord gevra het op sy brief van 2 November 1852 in sake die inlywing. Die vergadering het egter besluit om „geen offciël antwoord op dien brief te geven voor dat alle kerkraden hieromtrent gehoord zijn en dat ten dien einde zal geschreven worden aan de kerkraden van Rustenburg, Lydenburg en Zoutpansberg en aan de Volksraad, kennis gevende van deze zaak met verzoek om onderling overeen te komen tot het houden eener Algemeene Kerkvergadering”. Dus, hulle wou nog eers nader oor die inlywing handel. Ds. Van der Hoff het op 15 Junie 1853 aan dr. A. Faure die volgende op sy brief van 11 April geantwoord: „Men heeft besloten geen offciël antwoord op dezelve te geven, voor en aler alle Kerkraden, benevens de Ed. Aichtb. Volksraad alhier, in de zaak gehoord zijn.” Kort hierop het generaal Pretorius wat toe reeds aan die siekte gely het waardeur hy die volgende maand na die graf gedra sou word, ds. Van der Hoff besoek. Hiervan het ds. Van der Hoff die volgende meegedeel: „dat de overleden Kommandant Generaal A. W. J. Pretorius kort na mijne aankomst alhier mij een bezoek bragt en mij dringend verzocht om mij toch niet door een predikant van de Synode te laten voorstellen voor dat er eene algemeene bijeenkomst te Rustenburg zou gehouden worden om over die zaak te spreken; want dat hij met al zijn menschen niets van de Synode wilde weten. Na veel van mijne zijde hiertegen ingebracht te hebben, besloot ik aan het verzoek van den achtingswaardigen man te voldoen, en met tranen van dankbaarheid in de oogen drukte hij mij de hand, en kon zijn blijdschap schier met geen woorden uitdrukken.

„Een dergelyk verzoek had ik ontvangen van een ouderling der gemeente Rustenburg. Dientengevolge schreef ik aan den predikant

van Bloemfontein, om mijne voorstelling aan de gemeente uit te stellen, en begon ernstig over die zaak na te denker.”¹

Ds. Van der Hoff het toe op 15 Junie aan ds. A. Murray geskryf: „Heden ontvang ik een brief van Landdrost en Heemraden dezer gemeente, waarin men mij meldt dat de gezamenlijke Krijgsraad, met twee leden van den Volksraad, de Heeren S. J. Kruger en M. H. Pretorius, op dringend verzoek van den ouderling Snijman, van Rustenburg, hebben besloten, dat er een algemene bijeenkomst wezen zal op den tweeden Maandag in Augustus, om over de voorstelling van den Heer Van der Hoff te raadplegen. Zij hebben te gelijk den Volksraad verzocht, ook hunne zitting tegen dien tijd te bepalen benevens ook alle kerkraden, en alle verstandige personen die in de zaak belangstellen, ten gevolge van welken maatregel U Wel-Eerw. verzocht wordt, uw overkomst nog wat uit te stellen.” (Elpis 1858, bls. 15 en 16).

Hieruit blyk die volgende baie duidelik: Daar was in daardie dae ’n brandende kerkkwessie in Transvaal wat op ’n dringende oplossing gewag het. Maar hierdie kerkkwessie het nie oor dogmatiese of leerstellige-aangeleenthede gegaan nie, maar oor nasionale lewensake. Die kerkkwessie was „niet een leer- maar een lewenskwestie.”² ’n Inlywing in die Kaapse Kerk was vir die onafhanklikheid van Transvaal gevaarlik, omdat die Kaapse Sinode „onderhorig” was aan die Britse Goewerneur in Kaapstad. Dit was dus ’n staatkundige lewenskwestie vir Transvaal om nie onder die Kaapse Sinode te staan nie. Generaal Pretorius en sy mense was dan ook teen so ’n inlywing onder die Kaapse Sinode, en met die oog op hierdie kwessie is daar op 31 Mei 1853 onder voorsitterskap van gen. Pretorius ’n krygsraadsvergadering gehou waar die brief van ouderling Snyman aan gen. Pretorius ter tafel was, met die versoek om tog te sorg dat hulle nie „naader verpant” word aan die Kaapse Sinode nie. Die Krygsraad was van dieselfde mening en het in hierdie gees besluit. Generaal Pretorius het toe, so siek as hy was, na Potchefstroom gegaan om ds. Van der Hoff persoonlik hieroor te spreek en hom te versoek om hom nie deur ’n predikant van die Kaapse Sinode te laat bevestig nie voordat die Kerkrade en die Volksraad daaroor gehandel het. Ds. Van der Hoff het eers allerhande besware hierteen gemaak, maar het eindelijk toegegee, en aan ds. Murray geskryf om nog eers met die bevestiging te wag.

¹) Eene stem uit Kaapstad door den Advokaat Brand weerklonken in Mooirivier . . . uitgegeven door D. VAN DER HOFF (1857). Hierdie besoek van generaal PRETORIUS moes tussen 7 en 15 Junie plaasgevind het, want op 7 Junie het hy en ds. VAN DER HOFF mekaar nog nie ontmoet nie, en op 15 Junie het Ds. VAN DER HOFF die genoemde brief aan Ds. MURRAY geskryf, en dit was na die besoek van generaal PRETORIUS.

²) Soos Ds. M. J. GODFREY dit in 1890 in sy geskrif „De Kerkkwestie niet een Leer- maar een Lewenskwestie” genoem het.

Op 1 Augustus 1853 het ds. Van der Hoff hieroor die volgende aan Prof. Louts geskryf:² „Men wil van de Kaapsche Synode niets weten.” Die mense sê dat die versoek om inlywing van hulle „afgeperst” was. Toe hy in Transvaal gekom het, het generaal Pretorius en die invloedrykste persone hom oor hierdie saak gepols. „Ik verklaarde te zijn een leeraar gezonden uit Holland, bovendien Transvaalsch burger, zoodra ik mijn voet op hum grondgebied gezet had, dat zij waren een vry volk, die hunne eigene burgerlijke wetten hadden en dus ook hunne eigene kerkelijke wetten konden hebben, indien zij dat verlangden. Toen drukten zij mij de hand van blijdschap, zouden alles inrichten zooals ik het verlangde”. Die inhoud van hierdie woorde is meer as duidelik en is in volkome in ooreenstemming aan wat daaraan voorafgegaan het. Die mense is teen ’n inlywing en nou pols hulle ds. Van der Hoff daaroor. Hy het hom in sy gesprek met generaal Pretorius reeds verbind dat hy sy bevestiging deur ds. Murray voorlopig sou uitstel om te wag wat die Algemene Kerkvergadering en die Volksraad daaroor sou besluit. En nou sê hy aan die mense dat hy hom net so ’n burger van die land beskou as hulle, dat hulle ’n vry volk is met die reg om self oor hulle staatkundige en kerklike sake te besluit, en dat hy hom daaraan sal onderwerp en sy lot by hulle sal inwerp, waarop hulle hom weer al hulle steun belooft het. Maar nou sien dr. Scholtz in hierdie woorde van ds. Van der Hoff juis die bewys dat hy Pretorius en sy mense omgehaal het om die inlywing te verwerp. Hy lees in hierdie woorde presies die teenoorgestelde as wat daar staan en hy doen dit omdat hy deur sy subjektiwiteit so vassit aan sy vooropgesette mening dat hy dit nog op apologetiese wyse probeer verdedig.

Ten sewende: Die „algemene byeenkomst” van die Kerkrade het volgens besluit van die Krygsraad op Maandag 8 Augustus 1853 op Rustenburg onder voorsitterskap van ouderling Wolmarans saamgekom om oor die inlywing onder die Kaapse Sinode te besluit. In die offisiële notule lees ons hieroor die volgende: „Het punt der inlywing onzer gemeenten onder de Kaapsche Synode ter tafel komende vraagt de leeraar het woord. Zijn Eerw. geeft den wensch te kennen dat de Gemeenten alhier onder de K. Synode mogten ingelijfd worden. Hij stelt der vergadering het voordelige en wenschelijke dier zaak voor en waarschuwt ernstig voor de nadeelige gevolgen, die uit eene weigering der inlywing kunnen voortvloeien. De geheele vergadering is echter van een geheel ander gevoelen. Hare hoofdleus is: burgerlijk vrij en onafhankelik, wenschen wij dit ook in het kerkelijke. Wij wenschen onze eigene kerkelijke zaken zelf te besturen en in deze niet ondergeschikt te zijn aan de Kaapsche Synode. De Koning der Kerk Jezus Christus onze Heer, zij ons eenig hoofd.

²) Die brief is reeds in 1920 deur my gepubliseer op bls. LXXVI-LXXXI van die Bylae in deel I van die eerste druk van my Gesk. van die Ned. Herv. Kerk.

Deze en dergelijke uitdrukkingen, door krachtige drang redenen, te veel om hier te vermelden, ondersteund, deed den leeraar eindelijk ook besluiten, zijne toestemming te geven aan den algemeenen wensch des Kerkerads, die volgens het zeggen der Kerkraadsleden, ook de algemeene wensch van het publiek was. De leeraar, door verschillende inlichtingen nu overtuigd geworden van het nadeelige der inlijving onder de K. Synode, verklaart nu plegtiglijk dat hij eenmaal zijne toestemming in deze zaak gegeven hebbende, van nu af aan ook zijne beste pogingen zal in het werk stellen om onder 's Heeren zegen deze zaak te bevorderen; waarop met eenparige stemmen besloten werd de inlijving onder de K. Synode niet goed te keuren en wel om de volgende redenen:

1e—Omdat aan de voorwaarde of belofte om ons door bemiddeling der K. Synode van leeraars te zullen voorzien, niet voldaan is.

2e—Omdat men zich aan de Kerkelijke wetten der Ned. Geref. Kerk in Z. Afr., onder de Synode, niet kan onderwerpen."

Hierdie offisiële notule weerspreek heeltemal die vooropgesette mening van dr. Scholtz dat die mense in Transvaal ten gunste van die inlywing was, maar dat ds. Van der Hoff hulle sou omgepraat het om die inlywing te verwerp. Ja, ds. Van der Hoff sou, volgens dr. Scholtz, al uit Holland gekom het met die idee om die Transvalers aan die Kaapse Kerk te onttrek, 'n idee wat daar in sy kop sou geplant gewees het deur Prof. Lauts. Dit is van dieselfde soort as sy bewering as sou ds. Postma in 1858 Holland verlaat het met die voorneme om hier 'n kerklike afskeiding te kom bewerkstellig! En waar hierdie aangehaalde gedeelte van die notule in stryd is met die subjektiewe vooropgesette mening van dr. Scholtz, daar probeer hy om dit nou weg te redeneer, net soos hy meermale probeer om ook ander historiese bewysmateriaal wat hom weerspreek, weg te redeneer, of sy eie subjektiewe mening daarin te lê. En waar dit sy subjektiewe mening is dat ds. Van der Hoff die mense op die algemene kerkvergadering sou omgepraat het, terwyl daar in die offisiële notule net die teenoorgestelde staan, daar kom hy nou met die bewering dat die offisiële notule nie die regte is nie, maar dat daar nog 'n ander stel notule, naamlik kladnotule, sou bestaan waarin dit nie voorkom dat ds. Van der Hoff eers die verwerping van die inlywing bestry het nie, en dat dit nou die bewys is dat ds. Van der Hoff toe hy die kladnotule in die gewone notuleboek ingeskryf het, hierdie bewering dat hy juis eers ten gunste van die inlywing was, daarin geskryf het, en dat die mense, ouderling Wolmarans wat voorsitter was, inkluis, dit nie agtergekom het nie! As dit waar sou wees, dan kan mens nie anders sê nie as dat daardie ou mense tog 'n klomp domme ou sukkelaars moes gewees het. En toe ds. Oosthuizen en ek daarop gewys het dat uit hierdie bewering van dr. Scholtz volg dat ds. Van der Hoff die notule moes vervals het, kom dr. Scholtz in sy *Antwoord* met hierdie uitvlug dat hy die woord „vervals" nie gebruik het nie. Maar as dit nie 'n vervalsing

is nie, wat is dit dan? Die leser moet egter weet dat daar nie twee stelle notule bestaan nie, en ook nie soiets as „kladnotule” nie. Wat dr. Scholtz nou „kladnotule” noem is ’n *ongetekende* verslag of oorsig van die werksaamhede van die Algemene Kerkvergadering wat ek in Potchefstroom gevind het en op 6 Februarie 1912 dus meer as vyf-en-veertig jaar gelede afgeskryf het en in die Hervormde Teologiese Studies van Augustus 1953 gepubliseer het. Hoewel hierdie verslag ongetekend is, word hieraan deur dr. Scholtz meer waarde geheg as aan die *offisiële* getekende notule. Oor die punt van die inlywing lees ons hierin die volgende:

„De zaak der inlijving in de Kaapse Kerk onder de synode word ter sprake gebragt. De scriba leest een brief voor van den Actuarius Synodi gericht aan den heer Wolmarans, dato 11 April 1853, waarin gevraagd wordt antwoord aangaande de inlijving. Men brengt in omvraag of men de inlijving goed of afkeurt. Met algemeene stemmen wordt de inlijving verworpen, en wel om de volgende redenen:

1e—Omdat aan de belofte waarop de inlijving gevraagd is, door de synode niet is voldaan.

2e—Omdat men zich niet in gemoede aan de kerkelijke wetten der Kaapkolonie kan onderwerpen.

De predikant v.d. Hoff word verzocht van dit besluit schriftelik kennis te geven aan den Volksraad welke brief tijdens de zitting aan den kerkeraad ter ondertekening zal voorgelegd worden en alsdan op te zenden aan genoemden raad.

„Van dit besluit zal ook kennis schriftelik gegeven worden aan de Kaapsche Synode tot opstelling van welk kennisgeving benoemd zijn v.d. Hoff, onder getuigen Wolmarans en Snijman. Men zal echter genoemde kennisgeving aan de Synode niet eer doen, dan na vooraf met den Ed. Achtb. Volksraad daarover geraadpleegd te hebben ten einde in overeenstemming met dien raad in deze zaak te handelen.”

Nou staan in hierdie ongetekende stuk niks daarvan dat ds. Van der Hoff ten gunste van ’n inlywing gepleit het nie, maar in die *offisiële* en getekende notule staan dit wel, en nou sê dr. Scholtz dat daardie ongetekende verslag betroubaarder is as die *offisiële* getekende notule! Die bewering van dr. Scholtz op bls. 87 van sy boek „dat die *offisiële* notule eers ’n paar jaar na die byeenkoms van Rustenburg opgestel is”, is beslis onjuis. Toe ds. Van der Hoff in die land gekom het, was daar geen notuleboek nie, en in die hele Transvaal was daar nie ’n plek waar mens so iets kon koop nie. Dit moes van buite Transvaal gekry word, waarskynlik van Pietermaritzburg. Die notule van die eerste drie Algemene Kerkvergaderings is dan ook gewoon op los velle papier geskryf, en toe daar eindelijk ’n notuleboek voor hande was, is die notule van die los velle in die notuleboek oorgeskryf, en aan die slot van die vierde Algemene Kerkvergadering wat vanaf 26 Desember 1855 op Potchefstroom gehou is, lees ons: „in aanmerking nemende dat de notulen der vroegere

algemeene Kerkvergaderingen, bij gebreke van een behoorlijk notulenboek, slechts op klad geschreven waren, en nu in dit boek overgeschreven en gebleken zijn conform die kladnotulen te zijn opgesteld, zoo wordt dit door onze onderteekening alhier tegelijk voor echt en waar erkend." Dit is onderteken deur al die lede van die vergadering. Wil dr. Scholtz al hierdie manne tot leuenaars maak? Veral ouderling F. G. Wolmarans moes in die oë van dr. Scholtz bepaald 'n baie onbeduidende persoon gewees het, want hoe kan hy hom dit anders voorstel dat hierdie man, wat in daardie dae die kerkleier in Transvaal was, een van die ondertekenaars van die Sandriviertraktaat, die voorsitter van hierdie eerste twee Algemene Kerkvergaderings, dit kon toelaat dat ds. Van der Hoff tot op twee plekke in verband met die twee belangrikste besluite wat die vergadering geneem het, die notule vervals het, en dan nog in Desember 1855 sy naam onder die vervalste notule geskryf het, om te verklaar dat dit conform die notule was wat op los papier geskryf was? Wat 'n manier van geskiedskrywing is dit tog om wanneer in bepaalde dokumente sekere dele nie met 'n vooropgesette subjektiewe beskouing klop nie, dan maar die dokumente as 'n vervalsing te verklaar!

Hierdie verwerping van die Inlywing is nog dieselfde dag met algemene stemme deur die Kommissieraad van die Volksraad bekragtig, en in November van dieselfde jaar nogmaals deur Algemene Kerkvergadering en Volksraad, eweens met algemene stemme. Aan die Kaapse Kerk is behoorlik hiervan kennis gegee.

Mens kan nie anders sê as dat hierdie ou Voortrekkers 'n klompdom en hoogs onbeduidende en onselfstandige mense moes gewees het as die bewering van dr. Scholtz waar is dat èn die Algemene Kerkvergadering èn die Volksraad hulle tot twee keer toe, in Augustus en in November 1853 so deur ds. Van der Hoff laat beetneem het, en dan nog op grond van 'n volgens dr. Scholtz onware bewering dat die Kaapse Kerk onder die Ordonnansie van 1843 aan die Britse owerheid „onderhorig” was. Maar ons het reeds aangetoon hoe die Kaapse Kerk tot vandag toe nog deur die Ordonnansie aan die Staat „onderhorig” is en nou hierdie „onderhorigheid” wil gaan beëindig. Eweens het ons aangetoon hoedat die mense reeds vóór die koms van ds. Van der Hoff teen 'n inlywing gekant was. Dit is dan ook histories onwaar dat dit ds. Van der Hoff was wat hulle tot die verwerping van die inlywing omgehaal het. Dit word ook deur latere gebeurtenisse bevestig wat ek reeds in my brosjure genoem het.

Ten agste: Toe die houding van die Algemene Kerkvergadering en die Volksraad ten opsigte van die inlywing onder die Sinode bekend geword het, is daar van buite Transvaal 'n kwaai veldtog teen ds. Van der Hoff begin om hom by die mense in Transvaal in diskrediet te bring, miskien met die oog om hulle op hierdie wyse onder die bestuur van die

Sinode te dwing. Van ds. Van Velden van Winburg is daar nog briewe voor hande waarin hy op ondergrondse wyse teen ds. Van der Hoff geagiteer het.¹ Ook is daar selfs 'n ongetekende brief onder die mense gesirkuleer. Hieroor het die Kaapse advokaat C. J. Brand, die vader van die latere Vrystaatse president J. H. Brand, op 31 Januarie 1854 die volgende aan die Transvaalse Volksraad geskryf:

„Voor het sluiten dezies verneem ik van de laaghartige poging die gedaan is geworden, om door een ongeteekende brief, de goede naam en karakter van uwen geachten leeraar bij ulieden in verdenking te brengen. Ik verheug mij dat ik dit voor het sluiten van dezen brief verneem, omdat zulks mij gelegenheid geeft, om u mijn raad te kunnen geven, de raad van een man die in de dienst van het publiek 60 jaren oud is geworden, en gedurende dat tijdvak rijpe ondervinding heeft opgegaard.—Mijn raad is deze: Gij behoedt uwe kraal tegen de jakals en de wolf, die 's nachts Uw vee zoekt wegteroven; Zoo ook waakt men voor den dief en den moordenaar, die 's nachts in uwe huizen komt om u te beroven;— Wel nu, Mijne Geachte Vrienden, erger dan de jakals, en erger dan de wolf, en erger dan den dief en den moordenaar, is de geheime lasteraar, gelijk de schrijver van den brief tegen den Eerw. Heer van der Hoff aan u gericht. Wat ik u bidden mag laat dergelyke laster bij u geen ingang vinden. Wanneer het iemand is, die zelf openlijk voor den dag komt, hoort hem—hoort beiden, en oordeelt dan; maar zoodra iemand niet zelf voor den dag durft komen, zijn naam niet durft te noemen, en onder bedekte namen, lasterlijke aantijgingen mededeelt, neem er dan, niet alleen geen kennis van, maar laat het ongelezen door Beulshanden openlijk verbranden. Zoo doende ontnemt gij aan den lasteraar den moed, om zijn laster te herhalen, gij toont der Wereld dat laster bij u geen ingang vindt.—Wanneer echter de lasteraar ontwaart, dat zijn geschrijf eenmaal gelezen en aangenomen wordt, dan herhaalt hij het, en—wie zegt dan, dat men wel niet eens de wachters slapende vindt, of dat de Bruiloftgasten, wel niet verzuimd hebben olie in hunne lampen te doen,—of—om duidelijker te spreken, wie waarborgt U, dat gij, aan zijn aanhoudend lasterlijk schrijven, niet eenmaal, in een onbedachtzaam oogenblik gehoor geeft? O Mijne Vrienden, de goede God gehoede U voor een zoo onwaakzaam oogenblik, want gij zoudt uzelf, en Uwe maatschappij, daardoor de grootste rampen kunnen op den hals haalen.

Ik wensch U integendeel met uwen leeraar, (die ik hier heb leeren kennen, en hooren preken) geluk. Acht en waardeer hem. Gij moogt God danken dat gij zoo een onder Uw midden hebt. Men verwijt hem dat hij te weeg gebracht heeft, dat gij U van de Synode van de oude Kolonie hebt afgescheiden, en eene eigene Synode in Uw republiek hebt daargesteld.—Indien hij daartoe heeft bijgedragen, dan heeft hij

¹) Oor die persoon van Ds. VAN VELDEN verwys ons die leser na voetnoot 1 op bls. 98 en 99 van my *Geskiedenis van die Ned. Herv. Kerk*, 1953.

wel gedaan. Wij in de oude Kolonie hebben immers ook onder de Synode van Holland behoord:—wij hebben hier, ons immers ook van de Synode afgescheiden, en een eigen Synode opgericht.—Welnu, gij doet immers het zelfde bij U; Wij blijven daarom tog allen van een geloof—Ledenmaten der Nederduitsche Gereformeerde Kerk, zooals gevestigd door de Synode van Dordrecht, en de Heidelbergsche Kathecismus.—Gij hebt gelijk gehad dat gij een eigen Synode ten uwent hebt opgericht om daardoor Uwe kerken plaatselijk te besturen. Gij kunt desniettemin immers uit Holland Uwe predikanten beroepen, het geen ik U vooral raad, met overleg van Uwen Leeraar, spoedig te doen, opdat gij voorraad hebt van geestelijke hulp, waarvan gij echter in het eenige dat gij nu bezit door den dood, het geen God verhoed! zoudt kunnen beroofd worden.

Voor dat ik eindig,—mag ik U verzoeken, mij met afschriften van uwe Staats- en Wettelijke inrigtingen te willen mededeelen.

Ik verzoek mijn beste groete en hoogachting aan Uwen Leeraar, en onder afbedding van Gods Zegen op U allen geloof mij nogmaals,

Uw opregte Vriend en landsman,

C. BRAND

Ten negende: Op bls. 21 van my brosjure het ek daarop gewys dat dr. Scholtz dit verswyg dat die Algemene Kerkvergadering in die Herderlike Brief wat in 1855 onder die naam *Eene Stem uit Mooi Rivier* uitgestuur is en wat deur al die lede van die Vergadering onderteken is, o.a. gesê word: „Elk vrij en onafhankelik volk, dat zijn eigen, burgerlijk bestuur heeft, is ook *verplicht* zijn eigen kerkelik bestuur te regelen. De Kaapsche Synode heeft geen de minste aanspraak of regt buiten de grenzen der Kaap Kolonie, overal waar zij zich buiten de grenzen met kerkelik zaken bezig houdt, is zij buiten haar regt. Zij kan gerust haren titel: Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika, veranderen in: Gereformeerde Kerk van de Kaap Kolonie”. Hierop sê dr. Scholtz op bls. 35 van sy *Antwoord* dat dit vir hom „duister” is waarom hy dit moes aanhaal „omdat dit met die gebeurtenisse van 1853 absoluut niks te doen het nie. Alleen prof. Engelbrecht skyn te weet wat die verband tussen die twee sake is”. Die feit dat dr. Scholtz die *baie nou verband* tussen hierdie reëls uit die Herderlike Brief en die gebeurtenisse van 1853 nie kan sien nie, is ’n bewys hoe hy nie in staat is om die gebeurtenisse van 1853 reg te verstaan en reg te interpreteer nie, want hierdie reëls staan met die gebeurtenisse van 1853 *ten nouste* in verband. In Augustus 1853 word die inlywing verwerp en as rede hiervoor is op die Vergadering genoem: „burgerlijk vrij en onafhankelik, wenschen wij dit ook in het kerkelike. Wij wenschen onze eigene kerkelike zaken zelf te besturen en in deze niet ondergeschikt te zijn aan de Kaapsche Synode”. En wat die opmerking in die Herderlike Brief aanbetref waar gesê word

dat die Kaapse Sinode nie die minste aanspraak of reg buitekant die grense van die Kaapkolonie het nie, en hom dus nie met kerksake buitekant die Kolonie mag besig hou nie: die uitspraak van die Kaapse Hoogeregshof van 1862 het hierdie opmerking wat sewe jaar eerder in die Herdelike Brief gemaak is, bevestig, en dit bewys dat die inlywing as dit sou deurgegaan het, volkome onwettig sou gewees het en dat die verwerping daarvan in 1853 volkome juis was. Eienaardig tog, dat dr. Scholtz so subjektief kan wees dat hy dit nie kan raak sien nie!

Ten tiende: In 1856 het Neethling en ds. Louw uit die Kaapkolonie en die Vrystaat in Transvaal rondgegaan om propaganda te maak ten gunste van 'n inlywing onder die Sinode. Die fungerende kommandantgeneraal T. F. Dreyer het toe op 31 Julie 'n waarskuwing aan kommandantgeneraal M. W. Pretorius gestuur en gesê dat dit tyd geword het om iets te doen teen hierdie soort dinge, en ook uit die Vrystaat het 'n waarskuwing gekom. Hierop het Pretorius en Dreyer deur die hele land byeenkomstes gehou en die saak voor die publiek gelê en as uit één stem het die mense verklaar dat hul beslis nie onder 'n kerklike jurisdiksie van die Kaapse Sinode wou staan nie, daar moes alleen 'n broederlike verhouding wees. Die bewysplekke hiervoor kan die leser vind op bls. 124 van die derde druk van my *Geskiedenis van die Ned. Herv. Kerk*. Kan dr. Scholtz hierdie offisiële dokumente ontken of as vervalsings verklaar? Of wil hy geen waarde heg aan hierdie besliste uitspraak van die volk nie?

Ten elfde: Op bls. 22 van my brosjure het ek reeds vermeld dat twee Kaapse predikante, dr. S. Hofmeyr en ds. A. A. Louw, op die Algemene Kerkvergadering van April 1859 die oorsaak van die inlywing, net soos dr. Scholtz nou ook doen, in ds. Van der Hoff wou sien. Die notule van hierdie vergadering waarvan dr. Scholtz tog hierdie keer nie ook sou wil beweer dat ds. Van der Hoff dit sou vervals het nie, is deur dr. S. Hofmeyr self in die Kaapstadse tydskrif *Elpis* van 1859 gepubliseer. In verband met die bewering dat ds. Van der Hoff die verwerping van die inlywing bewerkstellig het, lees ons die volgende op bls. 164: „Ds. Van der Hoff zegt, dat toen hij in de Zuid-Afrikaansche Republiek aankwam, de Regering zoowel als de groote meerderheid van het publiek zoo sterk voor een afscheiding van de Synode was, dat hij, hoe zeer aanvankelijk er tegen, eindelijk had toegegeven en medegewerkt.

„De Heer Proes (Staats-procureur) verzoekt het woord, en zegt, dat hy door de Regering verzocht was aan de Vergadering mede te deelen, dat niet Ds. van der Hoff op de afscheiding had aangedrongen, doch de Regering zelve. Men beschouwt Ds. Van der Hoff gewoonlijk als den bewerker van deze zaak, doch hij was onschuldig.”

Ek het in verband hiermee in my brosjure gesê dat dr. Scholtz nie durf om die Regering van daardie dae tot leuenaar te maak nie. Ongeluk-

kig, leser, maak hy op bls. 35 van sy *Antwoord* die hele Regering van daardie tyd, d.w.s. die hele Uitvoerende Raad, tot leuenaar deur vol te hou dat dit tog ds. Van der Hoff was wat die verwerping van die inlywing bewerkstellig het, en sy sogenaamde bewys is die brief wat ds. Van der Hoff op 1 Augustus 1853 aan prof. Lauts geskryf het, en dan lees by in daardie brief dinge wat daar nie in staan nie, soos ek hiervoor aangetoon het. Die lede van die Uitvoerende Raad wie se woord hier deur dr. Scholtz gewoonweg verwerp word, was M.W. Pretorius, Staatspresident; Steph. Schoeman, Kommandantgeneraal; W. C. Jansen van Rensburg; J. H. Grobler, C. Moll, Staatsekretaris. Ja, leser, as iets in stryd is met die subjektiewe vooropgesette mening van dr. Scholtz, dan word dit gewoonweg verwerp, al is dit ook die offisiële woord van die hele Uitvoerende Raad van die ou Suid-Afrikaanse Republiek!

Ten twaalfde: In Mei 1871 het ds. J. P. Jooste van die Ned. Geref. Kerk 'n *Open Brief* aan ds. Van der Hoff geskryf waarin hy hom beskuldig dat dit hy was wat die verwerping van die inlywing bewerkstellig het. Ds. Jooste skryf o.a. op bls. 2 van hierdie *Open Brief* die volgende: „Gij vindt alhier opregt-gezinde maar eenvoudige menschen, die met eenige vooroordeelen tegen het Britsch gezag bevangen waren; Gij maaktet van dat vooroordeel en van uwen invloed als Predikant gebruik, om de oude ware Nederd. Gereformeerde Kerk af te breken, en haar op de leest van de Hervormde Kerk van Holland te schoeien. Indien gij de menschen alhier niet afvallig hebt gemaakt van de Kaapsche Synode, wie heeft zulks dan gedaan?” Let op, leser, die ou Voortrekkers wou nie onder die Britse gesag staan nie, en ds. Jooste sê dat die rede hiervan was omdat hulle „met eenige vooroordeelen tegen het Britsch gezag bevangen waren”. Dus, die hele Groot Trek word hier veroordeel, want die gevoelens teen die Britse gesag het maar alleen op „vooroordeelen” berus, en ds. Van der Hoff kon van hierdie „vooroordeelen” so veel misbruik maak omdat die ou Voortrekkers sulke „eenvoudige menschen” was!

Ds. Van der Hoff het in Junie 1871 met 'n *Open Brief* aan Ds. J. P. Jooste geantwoord. Op die beskuldiging dat hy die oorsaak van die afval van die Kaapse Sinode was, het hy geskryf: „De oorzaak van dien afval is de gemeente. Tot getuige roep ik al de oude emigranten, die destijds de drijvers van de zaak waren. Ik zal hier enkelen bij name noemen, als Ph. Snyman, Ph. Schutte, Gerrit, Paul en Douw Kruger, G. Engelbregt, Th. Steyn, J. Kok, Wynand Smit, D. Jacobs, de familiën Wolmarans, Lombard en anderen. Ge kunt ook aan onzen Staatspresident vragen wat zijn overleden vader hem kort voor zijn dood op het hart heeft gedrukt, nl.: ‚Om wel toe te zien dat ik mij niet onder de Kaapsche Synode moest verbinden’. later, toen ik inzag dat de scheiding van de Synode een gewenschte zaak was, heb ik yverig daarvoor gewerkt

En wat betref het doel der scheidings, dat was niets anders dan eene uitmuntende zorg om de vryheid en onafhankeljkheid der emigranten te bewaren, maar niet, zooals gy herhaaldeljk beweert, het invoeren van het liberalisme. Aan zulk een gruwel werd destijds volstrekt niet gedacht."

Waar die bevooroordeeldheid en subjektiwiteit van dr. Scholtz maak dat hy alles wat ds. Van der Hoff gesê en geskryf het, verwerp, daar moet hy tog rekening hou met hierdie Voortrekkers wat deur ds. Van der Hoff as getuies opgeroep word. Hulle was almal eerbare mense. Die „Staatspresident" was M. W. Pretorius, en sy „vader" was generaal Andries Pretorius, die man van Bloedrivier en van die Sandriviertraktaat. Ph. Snyman was die Rustenburgse ouderling wat op 14 Februarie 1852 aan gen. Andries Pretorius gevra het om te sorg dat hulle tog nie nader aan die Kaapse Sinode „verpant" moes word nie. Ph. Schutte was ouderling van Potchefstroom, ook kommandant en een van die ondertekenaars van die Sandriviertraktaat. Gerrit Kruger was die bekende kommandant van Magaliesberg, 'n oom van die latere President Kruger, en ook een van die ondertekenaars van die Sandriviertraktaat. Paul Kruger was die latere Staatspresident en Douw Kruger was 'n broer van hom. G. Engelbrecht¹ het nog in die slag van Bloedrivier geveg en was in die oorlog van 1880/81 kommandant van Standerton. Th. Steyn, gebore in 1808, was een van die eerste Voortrekkers in Transvaal, in die sestiger jare lid van die Volksraad en ouderling van Potchefstroom. J. Kok, bekende Voortrekker, vader van gen. Kock, lid van die Transvaalse Uitvoerende Raad. Wynand Smit, ouderling van Suikerbosrand. D. Jacobs, Voortrekker-katkiseermeester, van 1842 gedurende verskeie jare ouderling van Potchefstroom, oorlede 1875. Van die familie Wolmarans was F. G. Wolmarans van 1842 jare lank ouderling van Potchefstroom, oorlede 1872. Van die familie Lombard was H. S. Lombard landdros van Potchefstroom. Al hierdie persone het in 1871 nog geleef. En kan mens jou voorstel dat hulle, die Staatspresident Pretorius inkluis, sou geswyg het as ds. Van der Hoff hulle in 'n openbare gedrukte brief tot getuie geroep het om 'n leuen te bevestig waardeur hulle tot medeleuenaars sou gemaak word? En wat betref die woorde van ds. Jooste dat hierdie persone sulke „eenvoudige menschen" was dat ds. Van der Hoff hulle so kon mislei, hiervan sê ds. Van der Hoff aan die end van sy *Open Brief* aan ds. Jooste (bls. 11 en 12): „Uwe beleedigende taal, die gij voert tegen de gansche gemeente van de Transvaal, alsof zij de onnoozelste en domste menschen waren, die zich zoo makkeljk door mij om den tuin lieten leiden en die slechts met eenige vooroordeelen tegen het tegen het Britsch gezag bezielde waren, ga ik met verachtend stil-

¹) Hy was my grootvader en is in 1904 oorlede. Ek het hom nog geken. Hy was goed bevriend met Ds. VAN DER HOFF en het altyd met die grootste waardering oor hom gepraat.

zwijgen voorbij.” Dr. Scholtz neem geen notisie van wat ds. Van der Hoff gesê het nie, maar ons vra hom om hierdie woorde tog ter harte te neem!

Ten twaalfde: Die Kaapse Sinode het in 1870 twee predikante, di. J. H. du Plessis en A. Steytler, benoem om na Transvaal te gaan „ten einde onderzoek te doen naar den waren stand der kerkelijke zaken aldaar”. Hulle het op 23 en 24 April die Kommissie v.d. Algemene Kerkvergadering op Potchefstroom ontmoet. Daar het baie mense van alle kante gekom om die samekoms, wat in die kerkgebou plaasgevind het, by te woon, en die opkoms was so groot dat dit gelyk het of daar ’n nagmaalsviering was. „Een oog- en oorgetuie” het in *Het Volksblad* van 21 Mei ’n uitvoerige verslag gegee. Hierin lees ons o.a. die volgende: „De eerste vraag werd door hen¹ gericht tot den Praeses² der Commissie, namelijk: „Wat toch de oorzaak was geweest, dat de Kerk in Transvaal zich van de Kaapsche Synode had afgescheiden?” De Praeses gaf daarvan in een kort verhaal de redenen op en besloot met te zeggen, dat hij, ofschoon geen geschreven document omtrent die zaak in bezit hebbende, er echter levende getuigen genoeg waren, die de noodige toelichting daaromtrent zouden kunnen geven. Na eenige discussiën toegestemd zijnde, dat zoodanige getuigen gehoord konden worden, traden er bij afwisseling eenige oude kerkerads- en gemeenteleden op het toneel. Een weinig omslagtig gaven zij hun verhaal aangaande die afscheiding, en alles wat zij mededeelden kwam hierop neer, dat niet de Predikant van der Hoff, maar de gemeente zelve de oorzaak was. De heer Steijtler viel echter de sprekkenden gedurig in de rede, hun verzoekende zich toch bij de hoofdzak te bepalen, namelijk de redenen der afscheiding. Langs dien weg hoorde hij eindelijk alle redenen daarvan opnoemen: „Vrees voor’t Britsch gezag, vrees voor de gelijkstelling, en het niet toezenden van een vasten, staanden leeraar. En verder nog uit eenen brief van den toenmaligen kommandant Philip Schutte, dat de Transvalers geen vrij volk zouden zijn, als zij zich onder het bestuur der Kaapsche Synode bevonden.”

In my brosjure het ek verskillende belangrike gebeurtenisse aangevoer waardeur dit alles bevestig word, maar al wat dr. Scholtz hierop antwoord is om op bls. 36 van sy *Antwoord* die volgende aanhaling uit sy boek te gee: „allerlei vertellings (het) rondgegaan dat die predikante hulle as instrumente van die Britse owerheid sou laat gebruik. Latere gebeurtenisse het getoon dat hierdie vertellings meer as een persoon ryp laat word het vir die gedagte om die gemeentes nie te laat inlyf nie”. Wat moes die ou Transvaalse Voortrekkers dan tog ’n klomp onbeduidende swak mense gewees het om hulle in hul beslissings deur „allerlei vertellings” of te wel skinderstories te laat lei, en daarop hul toekoms te

¹) Nl. DS. DU PLESSIS en ds. Steytler.

²) DS. VAN DER HOFF.

bou! Van die eintlike oorsaak van die verwerping van die inlywing, naamlik die „onderhorigheid” van die Kaapse Sinode aan die Britse gesag wil dr. Scholtz niks weet nie, en hy ontken en verwerp dit ewe subjektief en bevooroordeeld. Maar hoe verklaar hy dan die besluit wat die Kaapse Sinode op 21 Oktober 1957 geneem het om deur middel van ’n private wetsontwerp aan hierdie „onderhorigheid” ’n einde te maak?

Ten dertiende: Ds. Van der Hoff is op 9 Oktober 1881 op Potchefstroom oorlede. Nog in dieselfde maand het ds. N. J. van Warmelo ’n brosjure oor hom uitgegee: *Een Herinnering aan Ds. Dirk van der Hoff, in lever Predikant der Ned. Hervormde Gemeente van Potchefstroom*. Op bls 9-11 lees ons die volgende: „Een der beschuldigingen, die Ds. Van der Hoff naar het hoofd geworpen werd, en waar onder hij veel geleden heeft, is geweest dat hij de oorzaak was van de scheiding tusschen de Transvaalsche en Kaapsche Kerk, en het is nu de tijd om die beschuldiging voor goed van den overleden predikant weg te nemen. Toen Ds. Van der Hoff nog slechts korten tijd te Potchefstroom woonachtig was, kreeg hij een bezoek van den Kommandant-Generaal, wijlen den heer Andries Pretorius, die toen, zwak naar het lichaam, die reis ondernam om den pas aangekomen predikant te verwelkomen, en hem met raad en daad bij te staan. Onder het bespreken van verscheidene belangrijke onderwerpen gaf de Generaal te kennen, dat het zijn wensch was en van velen met hem, om in het kerkelijke afscheiden te zijn van de kerk der Kaapkolonie. Vele en velerlei redenen werden aangevoerd om het wenschelijke daarvan te betoogen, voornamelijk om dat men bevreesd was voor de gelijkstelling, en ook om dat men zich de bedreiging herinnerde van ‚het geestelijke zwaard’, waarvan Sir Harry Smith had gesproken. De predikant Van der Hoff evenwel gevoelde zich teleurgesteld in zijne eigene verwachtingen door de kennisgeving van dezen wensch, omdat hij zich tijdens zijn verblijf te Kaapstad, in verbintenis had gesteld met Ds. A. Murray Jr., toen predikant te Bloemfontein, en met hem had afgesproken, dat er bericht zou gezonden worden naar Bloemfontein, zoodra de zaken zoo ver geregeld waren, dat de bevestiging van Ds. Van der Hoff als Leeraar zou kunnen plaats hebben. Persoonlijk was Ds. van der Hoff ten gunste eener vereeniging met de Kaapsche kerk, vooral ook om het bezit der kerkelijke voorrechten, die daaraan verbonden waren. Maar het algemeen uitgedrukte verlangen van mannen van invloed, van het grootste deel des volks, had een geheel andere strekking, en na rijp beraad, met opoffering van eigen gevoelens, kwam men overeen de gemeenten van de Transvaal te verzamelen op eene groote byeenkomst te Rustenburg, dan het gevoelen der meerderheid te vernemen, en dienovereenkomstig te handelen. En zoo geschiedde het. De zamenkomst had plaats, de zaak werd rijpelijk overwogen en breedvoerig

besproken, en het gevolg was dat er werd vasgestel om den predikant Van der Hoff buiten de Synode om, als Herder en Leeraar te bevestigen. In het bijzijn van een ontelbare schare had de plechtigheid der bevestiging plaats, en wel door den ouderling Wolmarans. Ds. Van der Hoff schikte zich naar de zoo sterk uitgesproken begeerte, en heeft zich daardoor veel nadeel en velerlei onaangenaamheden op den hals gehaald. Hij kon nu niet deelen in de voorrechten, die er voor een leeraar aan het lidmaatschap van de Kaapsche Synode verbonden waren, en de kerkelijke scheuring, die door het opvolgen van dien raad en naderhand door bijkomende oorzaken alhier ontstaan is, heeft hem veel vervolging bezorgd en veel verdriet gekost. Zelfs jaren later, in het jaar 1872, toen de predikanten Du Plessis en Steytler door de Kaapsche Synode afgevaardigd waren naar de Transvaal, om de oorzaken der kerkelijke scheuring te onderzoeken, werd de oude zaak weder opgewarmd, maar toen ook, voor goed en voor altijd, beslissend uitgemaakt. Niet Ds. Van der Hoff, maar het volk is oorzaak van de afscheiding der Kaapsche Synode."

DR. SCHOLTZ EN DIE HERVORMDE KERK

Dr. Scholtz het sy boek in „opdrag” van die Transvaalse Ned. Hervormde of Gereformeerde Kerk, tans die Ned. Gereformeerde Kerk, geskryf. Hy moes die geskiedenis van hierdie Kerk beskryf en het die opdrag aanvaar. Die resultaat is ’n boek van polemiese aard, gerig teen die Ned. Hervormde Kerk en verskillende Hervormde kerkeleiers. Dit is asof hy die wêreld wil aantoon hoe minderwaardig en hoe sleg die Hervormde Kerk is en uit watter minderwaardige en slegte soort mense dit bestaan. Ook begeef hy hom op leerstellige gebied deur die Hervormde Kerk as liberaal te bestempel. Dr. Scholtz is nie teoloog nie, en die vraag is of hy oor voldoende dogmatiese kennis beskik om as grootinkwisiteur te kan optree en ’n kettergerig oor die Hervormde Kerk te hou. Hy spreek dan ook alleen die veroordelende vonnis uit sonder om enige leerstellige bewyse aan te voer. Dit alles kom in ’n ernstige lig as mens daarmee rekening hou, dat dr. Scholtz van sy Kerk *opdrag* gekry het om hierdie boek te skryf. Die Transvaalse Nederduitse Gereformeerde Kerk is dan ook by hierdie saak gemoeid. Ons wil egter graag aanvaar dat hierdie kettergerig oor die Hervormde Kerk nie tot dr. Scholtz se opdrag behoort nie. Die boek sowel as die *Antwoord* is ook nie geskik om ’n meer broederlike verhouding tussen die Kerke te bevorder nie, en so lank as die Transvaalse Ned. Gereformeerde Kerk hom nie daarvan gedissosieer het nie, moet dit die indruk skep dat hierdie Kerk die werk van sy opdragnehmer goedkeur.

Op bls. 39 van sy *Antwoord* begin dr. Scholtz ’n paragraaf onder die hoof „Die Hervormde Kerk”. En dan sê hy: „Onder hierdie hoof wil ek graag twee sake behandel waarvoor prof. Engelbrecht en ds. Oost-

huizen nogal taamlik gebelg voel, omdat ek daarna in my boek verwys het. Die eerste is die feit dat ek een of twee keer die Hervormde Kerk as ‚liberaal‘ bestempel het.” Dr. Scholtz haal dan aan uit wat ds. Oosthuizen en ek hierop geantwoord het, en vervolg verder: „Ek hoef by hierdie saak nie lank stil te staan nie, omdat enkele aanhaling uit ’n dokument voldoende is. Hierdie dokument toon nl. aan dat van die eerste lede van die Hervormde Kerk die woord ‚liberaal‘ gebesig het. Vroeg in 1886, d.w.s. onmiddellik nadat die Nederduitse Gereformeerde en die Hervormde Kerk verenig het, het die bekende Christiaan Joubert wat nie daarmee wou saamgaan nie, hom na dr. W. J. Leyds gewend om vir hom en diegene wat die vereniging ook verwerp het, ’n predikant uit Nederland te kry. Dr. Leyds het as volg aan prof. dr. J. P. Moltzer geskryf: Chr. Joubert wil iemand hebben van gematigd liberale richting, zooals hij zich uitdrukte’ Dr. Leyds het daaraan toegevoeg: ‚Vooreerst moet ik u erop wijzen dat wat in Holland gematigd modern in den tegenwoordigen tijd wordt genoemd, niet hetzelfde is wat Chr. Joubert er onder verstaat. Zulk een predikant als hij bedoelt, zou bij ons (in Nederland meen ik) nog voor tamelijk orthodox doorgaan. In geen geval echter mag hij een drijver zijn.’”¹

Wat dr. Scholtz hieroor beweer is heeltemal onjuis en verkeerd. Nooit of te nimmer het Chr. Joubert „hom na dr. W. J. Leyds gewend om vir hom en diegene wat die vereniging ook verwerp het, ’n predikant uit Nederland te kry.” Hierdie bewering is ’n fantasie van dr. Scholtz, ’n fantasie wat miskien daaruit ontstaan het omdat hy die brief van dr. Leyds aan prof. Moltzer òf nie goed gelees het nie, òf self nie onder oë gehad het nie. Die toedrag van sake was as volg: Die kerkvereniging het op 7 Desember 1885 tot finaliteit gekom toe die eerste Algemene Kerkvergadering van hierdie Verenigde Kerk geopen is. Duisende lidmate van die Ned. Hervormde Kerk het egter geweier om daarmee saam te gaan en toe het die Konsulents Gemeente van Pretoria waarvan Chr. Joubert ouderling was, die leiding geneem. Daar is toe nog in dieselfde maand ’n brief geskryf aan die Gesant van die Republiek in Europa, Jhr. Dr. Beelaerts van Blokland wat in Den Haag gewoon het. In hierdie brief het dit gegaan oor die moontlikheid om ’n Hervormde predikant uit Holland te kry, wat as resultaat gehad het dat ds. M. J. Goddefroy in 1887 in Pretoria gekom het. In hierdie hele korrespondensie kom die woord liberaal nêrens voor nie. Kort na die eerste brief geskryf was, het ouderling Chr. Joubert dr. Leyds hiervan vertel. Hulle het mekaar goed geken, en het baie met mekaar te make gehad, want altwee was lid van die Uitvoerende Raad, Joubert as vise-President van die Republiek en Leyds as Staatssekretaris. Ouderling Joubert het aan dr. Leyds gesê dat die predikant wat hy persoonlik graag sou wou hê „van gematigd

¹) Leyds Arg. Pretoria, 250, brief 11 Jan 1886.

liberale richting” moes wees, soos hy dit uitgedruk het. Maar dr. Leyds het besef dat wat ouderling Joubert onder „gematigd liberaal” verstaan, heeltamal iets anders beteken as wat mens in daardie dae in Holland teologies daaronder verstaan het. En omdat hy bevrees was dat Joubert miskien hierdie woorde „gematigd liberaal” na Holland sou geskryf het, en daardeur miskien ’n ernstige misverstand kon kom, het hy op eie verantwoordelikheid aan ’n persoonlike vriend van hom, een van sy vroeëre professore dr. J. P. Moltzer, vertroulik hieroor geskryf, sonder dat ouderling Joubert daar iets van geweet het. In hierdie brief skryf dr. Leyds o.a.:— „Zooals Chr. Joubert het uitdrukt, had hij meer op met Holl. predikanten omdat die altijd pal hadden gestaan voor hun vrijheid, en de Kaapsche predikanten het tegenovergestelde hadden gedaan. Ook, zei hij, was hij voor beschaving en ontwikkeling, en daarom wilde hij een knappen hebben uit Holland. Gewoonlijk is Chr. Joubert nogal gesloten, maar verleden week is hij onder vier oogen met mij merkwaardig uit den hoek geschoten. Hij vertelde mij toen dat hij aan Mr. Beelaerts van Blokland om een predikant had geschreven. En nu ben ik op het punt waarom ik u eigenlijk schrijf. Chr. Joubert wil iemand hebben van gematigd liberale richting, zooals hij zich uitdrukte”. En omdat dr. Leyds begryp het dat die woorde „gematigd liberaal” vir Joubert iets anders was as wat in Holland teologies daaronder verstaan word, het hy om misverstand te voorkom, in dieselfde brief geskryf: „Vooreerst moet ik u erop wijzen, dat wat in Holland gematigd modern in den tegenwoordigen tyd wordt genoemd, niet hetzelfde is wat Chr. Joubert er onder verstaat. Zulk een persoon als hij bedoelt zou bij ons (in Nederland meen ik) nog voor tamelijk orthodox doorgaan. In geen geval echter mag hij een drijver zijn”. En tog, nieteenstaande hierdie verduideliking van dr. Leyds gebruik dr. Scholtz tog nog hierdie woorde van ouderling Joubert om as bewys te dien dat die Hervormde Kerk liberaal is! Selfs al sou oud. Joubert met die woorde „gematigd liberaal” ook dieselfde bedoel het as wat dit in Holland op teologiese gebied beteken het, dan sou dit nog nie bewys dat die Hervormde Kerk liberaal is nie, want ’n private mening van ’n vooraanstaande ouderling is nog nie noodwendig die offisiële mening van ’n hele Kerk nie! Ouderling Joubert bedoel egter die predikant moet nie ’n „drijver” wees nie, soos ds. F. Lion Cachet ’n drywer was met sy leerheiligheid, of soos ds. Andrew Murray dit was met sy metodistiese opwekkingsdienste wat hy in daardie dae oral gehou het.

Dit is egter nie nodig om ouderling Chr. Joubert te verdedig nie, want ons het sy uitsprake wat hy op 23 Januarie en 14 Februarie 1889 gemaak het. Ds. H. S. Bosman het in daardie dae in *De Volksstem* ’n reeks artikels onder die opskrif „De Leerkwestie” geskryf, waarin allerhande beskuldigings teen die Ned. Hervormde Kerk geslinger is, en die oudeuntjie van ds. F. Lion Cachet oor liberalisme weer opnuut gefluit is.

Ouderling Chr. Joubert het toe eweneens in *De Volksstem* in verskillende briewe op die beskuldigings van ds. Bosman geantwoord.¹ Op 23 Januarie 1889 het hy die volgende geskryf: ¹), „Om te beginnen daag ik, als ouderling van die oude Ned. Hervormde Kerk, u uit, mij aan te toonen, in welk opzicht ik ooit de leer onzer Kerk, zooals die is vastgesteld te Dordrecht, door onze vaderen in 1618 en 1619 en wel bij name:

„Onze drie Belijdenisschriften onzer Kerk. De 37 Artikelen van onze Ned. Geloofsbelijdenis. De vijf Dordtsche leerregels tegen de Remonstranten heb weersproken of geminacht.” Ds. Bosman het oor hierdie punt hierna verder wyselik geswyg.

En op 14 Februarie het oud. Joubert geskryf:² „Ik verzeker Ds. Bosman dat wanneer in mijne Kerk dingen worden verkondigd, in mijn bijzijn, strijdende met de drie Belijdenisschriften onzer Kerk, dat ik *hem* daarvoor niet zal oproepen om eene aanklacht in te dienen, maar dat ik dadelijk de bazuin op Sions muren zal blazen, zoodat de gemeente te weten zal komen, dat zij te waken heeft tegen zoodanige stellingen, die door de Dordtsche vaderen als afdwalingen zijn veroordeeld”.

Ds. M. J. Goddefroy het in 1890 'n geskrif oor hierdie soort bewerings teen die Hervormde Kerk van liberalisme die lig laat sien, onder die naam *De Kerkkwesie niet een Leer- maar een Levenskwesie*. Dit was so afdoende dat daar nooit op geantwoord is nie, en die beskuldiging van liberalisme is *in die openbaar* nie meer gehoor nie. En nou kom dr. Scholtz weer daarmee voor die dag. Daar hy in opdrag van die Transvaalse Ned. Gereformeerde Kerk skryf, het die Ned. Hervormde Kerk die reg om te vra of die opdraggewer sy goedkeuring heg aan die verregaande beskuldigings van die opdragnemer.

Dr. Scholtz noem wat ek op bls. 32-36 van my brosjure geskryf het my „verweer” teen sy „bewering” op bls. 174-177 van sy boek, en dan nog 'n „verweer” wat „kant nog wal” raak. Ek haas my om te konstateer dat ek my teen sy „bewering” ook maar nie in die minste „verweer” het nie. 'n Verweer is 'n verdediging. En teen wie op aarde het ek my op daardie bladsye van my brosjure verdedig? Teen dr. Scholtz in geen geval nie. Die leser moet tog net die moeite neem om te lees wat hy op bls. 174-177 van sy boek skryf en wat ek hiervan op bls. 32 tot 36 van my brosjure sê, en dan maar self oordeel. Hy het hom op 'n pamflet van die negrofiële ds. Huet beroep, 'n pamflet wat hy nooit onder sy oë gehad het nie, en maak in verband met die naturellekwessie in die ou dae van ds. Huet 'n bondgenoot as dit teen die Hervormde Kerk gaan, net soos hy nou ds. Buskes as bondgenoot neem as hy maar ds. Oosthuizen kan verkleiner. Mens kan verstaan dat hy doodstil bly

¹) Hierdie *Correspondentie en Bijbehoorende Stukken tusschen Ds. H. S. Bosman en C. J. Joubert* is in 1890 deur laasgenoemde in afsonderlike brosjure-vorm uitgegee. Die boekie is vandag baie seldsaam.

¹) *Correspondentie* bls. 21.

²) *Correspondentie* bls. 28 en 29

as hom onweerlegbaar aangetoon word hoe hy hom in 'n bondgenootskap bevind met die negrofiele-skool „Van der Kemp—dr. Philip—ds. Huet—„Father” Huddleston”.¹ Al wat hy hierteen kan sê is „dit raak kant nog wal”!

Wat betref die besware wat in 1861 gemaak is teen die bou van 'n Gereformeerde Kerk „binnen de limieten van het dorp Rustenburg” en die optrede van kommandant Jan Viljoen teen ds. Frans Lion Cachet in 1868, daaroor het ek uitvoerig gehandel in my geskrif *De Nederduitsch Hervormde Gemeente Rustenburg 1850-1950* bls. 46-48, en in my *Die Nederduitsch Hervormde Gemeente Zeerust 1871-1946*, bls. 5-13 waarheen die belangstellende leser verwys word.

DS. DIRK VAN DER HOFF

Nooit is dr. Scholtz meer beledigend as wanneer hy oor ds. Van der Hoff skryf nie. Vir die werk van hierdie eerste leraar van Transvaal het hy nie die minste waardering nie. Op die grofste wyse tas hy sy eer aan, en dan sê hy: „Niks mag ten nadele van ds. Van der Hoff gesê word nie, of prof. Engelbrecht is uiters woedend daaroor, maar terselfdertyd eis hy vir homself die reg op om die nagedagtenis van manne soos di. A. Murray, J. H. Neethling, F. Lion Cachet, H. S. Bosman e.a. na hartelus aan te tas.” Nou wil ek die leser vra of hy uit alles wat ek van 1909 tot nou toe oor onse S.A Kerkgeskiedenis gepubliseer het, dus oor 'n tydperk van agt-en-veertig jaar, iets kan noem wat bewys dat ek „uiters woedend” was? Waar het ek ooit die nagedagtenis van die genoemde persone „na hartelus” aangetas? Of reken dr. Scholtz met al sy subjektiwiteit en bevooroordeeldheid dat ek hulle nagedagtenis aangetas het toe ek meermale daarop gewys het, ten einde die loop van sake te kan verstaan, hoe hulle in hulle dae met die worsteling tussen Boer en Brit aan die kant van laasgenoemde gestaan het, en hoe hulle gehelp het om die Engelse kulturele invloed onder die Afrikaners te bevorder? Hierdie stryd tussen Boer en Brit was in die ou dae ten nouste met die Kerk verbonde. Daar was 'n kerkkwessie, maar in hierdie kerkkwessie het dit nie oor leerstellige aangeleenthede gegaan nie, maar oor nasionale lewensbelange. Hierdie „kerkkwestie” was „niet een leer- maar een lewenskwesie” soos ds. M. J. Goddefroy dit in 1890 so raak getipeer het. In hierdie worsteling het die Ned. Hervormde Kerk en die (enkel) Gereformeerde Kerk naas mekaar gestaan, waardeur daar tussen hierdie twee Kerke dan ook nie 'n „kwesie” bestaan het nie. In die vroeë jare van die Republiek het hierdie „lewenskwesie” na vore gekom in verband met die vraag of die Kerk in Transvaal onder die Kaapse Sinode, wat aan die Engelse owerheid van die Kaapkolonie „onderhorig” was, sou

¹) Mens sou die naam van Ds. BUSKES hier nog kon byvoeg.

staan. Dit was vir generaal Andries Pretorius en sy mense 'n „lewenskwestie”. 'n Kerklike ressertering onder die Kaapse Sinode met sy „onderhorigheid” aan die Kaapse Goewerneur sou 'n opening gewees het vir Britse inmenging in Transvaalse kerklike sake. Hierdie „lewenskwestie” van al of nie onder die Kaapse Sinode was 'n brandende vraagstuk. K. J. de Kok, dieselfde persoon wat in 1855 sekretaris van die kommissie was wat die ontwerp-grondwet moes opstel, het in 'n boek „Toen en Thans. Door een Hollander.”, die volgende hieroor geskryf: „Dat vraagstuk vervulde in dien tijd aller gemoederen. In die dagen zouden nooit twee wagens elkander op het pad gepasseerd zijn, zonder dat de reizigers een praatje hielden. De ossen werden door een luid Hoh! ha! tot stilstand gebracht en men klom af om de gewone vragen te doen: Wie is jij? Waarvandaan en waarheen is de reis? Maar na de beantwoording daarvan en de mededeeling van nieuws, kwam men steeds op de Synode”. Toe ds. Van der Hoff hier aangekom het, het hy ook dadelik met hierdie brandende vraagstuk kennis gemaak. Hy het hom vrywel van die begin af ten volle met die Voortrekker-ideaal vereenselwig,¹ en hierdeur het hy hom die vyandskap op die hals gehaal van die mense wat daardie Voortrekker-ideaal nie kon verstaan nie, terwyl andere weer soos advokaat Chr. Brand, die vader van die latere president Brand, met wie hy in Kaapstad tydens sy verblyf aldaar goed bevriend geraak het, hierdie Voortrekker-ideaal goed begryp en waardeer het, en groot waardering vir ds. Van der Hoff gehad het. Dieselfde was die geval met J. J. H. Smuts, die redakteur van die Kaapse blad *De Zuid-Afrikaan*, by wie ds. en mevr. Van der Hoff meer as vier maande ingewoon het, toe hy in Kaapstad opgehou is.

Toe ds. Van der Hoff onder invloed van generaal Pretorius téén 'n inlywing onder die Sinode gekies het, is daar 'n lasterveldtog teen hom begin. Ds. van Velden van Winburg het dadelik ondergrondse briewe in Transvaal laat rondgaan teen ds. Van der Hoff en die praatjie is selfs rondgestrooi dat hy „Rooms” was. Ds. Van Velden het hierdie metode in die Vrystaat ook toegepas toe hy in 1854 so 'n ondergrondse rondskrywe met waarskuwings teen die Vrystaatse Republiek en president Hoffman laat sirkuleer het.¹

In 1854 is die verhaal ontketen dat ds. Van der Hoff nooit met die handoplegging georden was nie, en dat hy dus geen wettige predikant was nie, en hierdie storie is met taaie volharding rondvertel. Toe ek in 1913 na Nederland gegaan het om Teologie te studeer, het ek 'n hele lys van dinge gehad wat ek daar in die argiewe wou nasoek. Een daarvan was om te wete te kom of ds. Van der Hoff georden was of nie. In die argief van die „Commissie tot de zaken der Protestantsche Kerken in

¹) Vgl. „D). DIRK VAN DER HOFF en die Voortrekker-ideaal” in *Hervormde Teol. Studies* Aug. 1953. bls. 130-164.

¹) Sien my *Gesk. van die Ned. Hervormde Kerk*, 3de druk, bls. 98 en 99.

Ned. O. en W. Indië", die Kommissie wat in daardie dae ook die predikante vir die Kaapkolonie georden het, het ek toe gevind dat hy op 18 Augustus 1853 met die handoplegging georden is, met vermelding welke predikante daaraan deelgeneem het. Ek het dit toe in 1920 in die eerste deel van die eerste druk van my *Gesk. van die Ned. Hervormde Kerk* gepubliseer. Maar hierdie storie dat ds. Van der Hoff nooit georden was nie, is nog lank na die tyd vertel, soos nog in 1931 in *Die Kerkbode* deur ds. C. F. Mijnhardt, destyds van Piet Retief. So taai kan dit soms wees om 'n skinderstorie dood te kry!

Sy teenstanders het soms gesoek na dinge waar hulle hom van kon beskuldig. Ds. J. P. Jooste van die Nederduitse Gereformeerde gemeente van Potchefstroom het een keer selfs so ver gegaan om op Saterdagmiddag 16 Julie 1870, terwyl ds. Van der Hoff besig was met die voorbereidingsdiens vir die nagmaal wat die volgende dag gevier sou word, stilletjies die kerkgebou in te sluip en hom agter die preekstoel verdek op te stel, gewapend „met papier en potlood" om af te luister of daar nie ketterye verkondig word nie, sodat hy dit dan wêreldkundig kon maak!

In 1953 het dr. H. S. Pretorius in 'n pamflet *Die Kerknaam* weer geïnsinueer dat ds. Van der Hoff soms selfs 'n valse naam sou gedra het!²

Soos reeds gesê is dr. Scholtz veral baie beledigend as hy oor ds. Van der Hoff skryf, en ou skinderstories word weer opnuut deur hom nagepraat en rondgestrooi. Hierdie stories kan veral onder twee hoofde gegroepeer word: *ten eerste* dat ds. Van der Hoff 'n dronkaard was en *ten tweede* dat hy baie leuenagtig was. Op altwee wil ek hier ingaan.

In die dae van die ou Suid-Afrikaanse republiek is daar menigmaal allerhande lasterlike gerugte oor Transvaalse leidende persone in die koerante buite Transvaal gepubliseer. Ook president Kruger is nie gespaar nie. In 1862 het in *De Natalbode*, 'n koerant wat in Pietermaritzburg verskyn het en waarmee ds. P. Huet en ds. F. Lion Cachet in noue betrekking gestaan het, 'n stuk verskyn waarin P. J. Joubert, die latere Kommandant-generaal van Transvaal, van niks minder as van moord beskuldig word.

Van ds. Van der Hoff is daar ook meermale allerhande onvriendelike dinge gepubliseer, die ergste in 1861 toe hy in 'n Kaapse periodiek van dronkenskap beskuldig is. Ds. C. Spoelstra het in 1917 in sy *Het kerkelijk en Godsdienslig leven der Boeren* ens. hierdie verhaal opnuut gepubliseer, en nou doen dr. Scholtz dit weer, en wel ewe onkrities, sonder enige bewysstukke. In die kerklike argiewe is daar geen bewyse nie, en as ons hierdie verhaal wat in Kaapstad gepubliseer is, klakkeloos moet navertel, wat dan van die ander verhale oor ander persone uit die ou Suid-Afrikaanse Republiek wat minstens ewe erg was? Mens sou 'n hele versame-

²) Vgl. *Herv. Teol. Studies* Des. 1853 bls. 92-93.

ling van sulke skinderstories uit daardie dae kon saamstel. Sou dr. Scholtz al die verhale wat vandag in sommige koerante in die buiteland oor ons opgedis word, net so klakkeloos wil napraat?

Daar is nog 'n ander verhaal waar dr. Scholtz op bls. 44 van sy *Antwoord* op skimp van iets wat in 1875 gebeur het. Dit was ook so 'n skinderstorie. Maar gelukkig het ons die volledige gegewens hieroor, want die Kerkraad van Potchefstroom het die saak grondig ondersoek en nagepluis en toe die notule van die vergadering gepubliseer, en hierdie gepubliseerde notule lê voor my terwyl ek skryf. En wat was die geval? Ds. Van der Hoff was vanweë sy moeilike lewe en groot ontberings oud voor sy tyd. In latere jare het hy baie aan rumatiek gely en soms kon hy moeilik loop. Op 6 Augustus het hy na 'n huisgesin in die dorp gegaan om 'n kranke te besoek. Terwyl hy daar was het hy gekla „dat hij zoo geweldige pijn had in dien been; en dat hij met dien been zoo onder het lijf zat, om dien vast te houden”. Nadat hy sy herderlike besoek by die sieke volbring het, is hy na sy huis terug maar „kon bijna niet loopen” van die pyn, en hy het met „grootte moeite” sy huis bereik. En kyk, die volgende dag het 'n jongman wat hom sien loop het terwyl hy meermale op sy been moes druk, die praatjie vertel dat hy dronk was, en dit het as 'n lopende vuurtjie deur die dorp gegaan. Die kerkraad het so spoedig moontlik onder voorsitterskap van ouderling A. P. Cronje, die vader van die latere generaal Piet Cronje, saamgekom en die saak grondig ondersoek en verskillende getuies gehoor. Die slot was dat bewys is dat dit 'n skinderstorie was, en die kerkraad het verklaar dat dit „laster” was wat versprei is deur die jongman wat „als een roekeloos vijandig gezind kind” gehandel het, en hom hierop vir ses maande onder sensuur geplaas. En nou maak dr. Scholtz na twee-en-tagtig jaar weer gebruik van hierdie skinderstorie wat deur die kerkraad na grondig ondersoek tot „laster” verklaar is! Terwyl ek hier skryf is ek nie „uiters woedend” nie, soos dr. Scholtz my in sy *Antwoord* bestempel het, maar ek is diep weemoedig gestemd oor die herhaling van daardie ou „laster”.

In 1912 het ds. C. Spoelstra my vertel hoe ds. Van der Hoff sou gedrink het. Ek het toe die geleentheid gebruik om met verskeie ou Potchefstromers wat hom nog persoonlik goed geken het, hieroor te praat, en hulle het dit met verontwaardiging teengespreek. Een van hulle was Mevrouw Borrius, die weduwee van die ou Potchefstroomse drukker. Sy was 'n Voortrekker-dogter wat in 1844 gebore is, 'n vrou met innerlike beskawing. President Burgers noem haar in sy *Schetsen uit de Transvaal* (1872) een van die „ware muzendochteren” van Transvaal. Sy het my nog vertel hoe ds. Van Velden in 1853 rondgestrooi het dat Ds. Van der Hoff Rooms sou wees. Haar moeder het twee kinders gehad wat sy toe wou laat doop, en sy was eers huiwerig, maar het dit tog gewaag, egter met die vaste voorneme om, wanneer ds. Van der Hoff

oor die voorkop van die eerste kind 'n kruisteken sou maak, sy die tweede kind onmiddellik van die doopbak sou wegtrek.

Toe ds. Spoelstra hierdie verhaal van dronkenskap in 1917 weer gepubliseer het, is daar skriftelike verklarings gemaak om dit te weer-spreek. In 1925 het die ou Voortrekker Henning J. Visser, 'n seun van die bekende Jan Boomplaas, in *De Hervormer* van 15 April die volgende „Herinnering aan wijlen ds. D. van der Hoff” meegedeel:

„Ik ben op 14 Januarie 1844 geboren en op 24 Desember 1859 door wijlen Ds. Van der Hoff als lidmaat bevestigd, en op 2 Maart 1863 heeft hij mijn huwelijk met Salomina Strijdom, die ook nog in leven is, ingezegend. In Julie 1870 ben ik door Ds. Van der Hoff als diaken en in 1880 als ouderling van Potchefstroom bevestigd.

„Ds. Van der Hoff was 'n goede prediker en 'n voortreffelike rede-naar. Het was zijn gewoonte om elke Maandagmorgen na Nachتماال kerkeradaasvergadering te houden. Des middags aten de kerkeradaasleden dan te zamen aan een lange tafel in de pastorie, in orde gebracht door wijlen mevrouw Van der Hoff.

„In October 1881 was er ook Nachتماال. Ds. Van der Hoff, wiens jaren toen reeds geklommen waren, was echter zo ziek, dat hij bijna niet meer naar de kerk kon lopen. Ik heb nog 'n stoel gedragen, en telkens ging hij onderweg er op zitten om wat uit te rusten, totdat hij bij de kerk was. Op de preekstoel kon Ds. Van der Hoff niet meer staan, en daarom heeft de kerkeradaas onder de poten van de stoel in de preekstoel planken gezet, zodat de stoel hoog stond en Ds. Van der Hoff toen kon zitten terwyl hij preekte. Langs hem stond een fles eau de cologne waarvan hy telkens wat gebruikte. En zie, Maandag was de storie onder zijn vijanden in het dorp verspreid dat hij dronken was en daarom niet behoorlik naar de kerk kon lopen. Die storie wordt nog verspreid, maar ik kan getuigen, dat dit niet zo is, en ik hem nooit onder de invloed van drank gezien heb.

„Maandag zou er weer kerkeradaasvergadering zijn, doch hij heeft die uitgesteld tot 17 Oktober. Maar later heeft hij mij gezegd, terwyl ik alleen bij hem in de kamer was, dat er op die dag geen kerkeradaasvergadering zou zijn, want dan zou hij begraven zijn. En zoo was het ook”.

Dr. Scholtz beskou ds. Van der Hoff as iemand wat mens nie kan glo nie. Op bls. 44 en 45 van sy *Antwoord* beroep hy hom op ds. A. Murray en professor A. Moorrees wat altwee bepaalde uitlatings van ds. Van der Hoff teengespreek het, en as „onwaar” bestempel het. En sonder om die saak te ondersoek praat hy hierdie twee persone klakkeloos na, en vereenselwig hy hom met hulle bewerings. Laat ons dit besien.

Ten eerste wat die uitlatings van ds. A. Murray aanbetref. 'n Honderd jaar en meer gelede was advokaat Christoffel Brand, die vader van president Brand, een van die mees gesiene persone in Kaapstad. Hy was 'n

hoogstaande persoon, en 'n warm Afrikaner wat hom steeds vir die behoud van die Hollandse taal beywer het. Ook was hy 'n man van invloed, en Speaker van die Kaapse Wetgewende Vergadering. Tydens die oponthoud van ds. Van der Hoff aan die Kaap het daar tussen hom en advokaat Brand 'n gevoel van vriendskap ontstaan, en laasgenoemde het ook sy deel bygedra om te help dat ds. Van der Hoff na Transvaal kon gaan, want hy was 'n vriend van hierdie jong Republiek. Toe daar in 1857 sprake was om in Kaapstad Engelse kerkdienste in die Grote Kerk in Adderleystraat in te voer, was advokaat Brand een van die felste bstryders daarvan. Twee jaar later, in 1859, het die saak baie akuut geword en hy het toe aan die hoof van 'n afvaardiging na die kerkraad gegaan met 'n petisie wat deur baie persone onderteken was, om die invoering van hierdie Engelse dienste teen te gaan. Sy broer, P. A. Brand, was lid van die kerkraad en 'n voorstander van die Engelse dienste. Aan die end van die verslag van die ontmoeting van die afgevaardigdes en die kerkraad, lees ons die volgende van advokaat Brand: „Ook tot zijn bloedbroeder rigtte hy een woord van ernstige vermaning, om de banden van vriendschap en broederlijke liefde die hen te zamen verboden, niet van een te rijten, maar mede te werken dat de vrede bewaard blijve. De petitie daarop overhandigende, zeide hij ten slotte: „Laat God voorzitten—houd vrede in de kerk”, en daarmee ging hij de consistorie uit”. (Volksblad 27 Oktober 1859).

In November 1857, dus twee jaar eerder, het advokaat Brand reeds sy stem laat hoor teen verskeie dinge in die Kerk waarmee hy dit nie eens was nie, en het hy die volgende hieroor geskryf:—

„Mijne bemoeienis op gisteren bij den Kerkraad van de Nederlandsch-gereformeerde Kerk, wegens de kwestie van Engelsch preken in onze groote Kerk, noopt mij mijne gevoelens des wege in het openbaar bekend te stellen.

„Komen wij ter zake:

Er had zich gedurende eenige dagen in de verleden week een gerucht verspreid dat er eene memorie rondging wegens Engelsch prediking; wat de inhoud was, of wat daarin gevraagd werd, wisten alleen diegenen, die dezelve geteekend hadden, en die, gevraagd zijnde, geweigerd hadden zulks te teekenen. Nu wordt er in eens op Zaterdag den 24, zonder de gewone openbare kennisgeving, eene buitengewone vergadering gehouden van Kerkeraad, en eene memorie geteekend door 67 Ledematen werd voorgebragt, verzoekende, dat gedurende de zitting der Synode in de Groote Kerk, tusschen de morgen en avond-godsdienst des Zondags in het Engelsch worde gepredikt door een der Leeraren van onze Kerk. Tot verstomming van een ieder vernamen wij dat het verzoek was toegestaan. Van de 14 Leden die tegenwoordig waren, hadden 7 voor en 7

tegen gestemd, en de Voorzitter gaf zijne beslissende stem voor, met de bedoeling waarschijnlijk om de kwestie aldus open te houden.

„Wat zou men nu, op dat verzoek, toen het ter tafel kwam, verwacht hebben? eene dadelijke beslissing? Zou men niet regt hebben gehad te verwachten wanneer 67 Ledematen uit eene gemeente van 6,000, een verzoek deden, zoodanig eene nieuwigheid bevattende, dat de Kerkeraad, alvorens te beslissen, de gemeente over 't algemeen zou hebben geraadpleegd, of ten minsten van het verzoek hebben kennis gegeven, opdat zij hare bedenkingen in het midden kon brengen? Niets van dit gebeurde. De zaak moest met geweld door gezet worden, want die 67 hadden reeds gezorgd dat Kerkedienaren bij die gelegenheid zouden tegenwoordig zijn, alles was reeds bestemd—de gemeente had niets intebrenge;—het voorstel van Dr. Changuion om uitstel, om de gemeente gelegenheid te geven om hunne belangen intebrenge, werd van de hand gewezen; en toen een der ouderlingen kennis gaf, dat hij bij de resumtie, het besluit in revisie zou brengen, wilde een diaken er niet eens van hooren, maar stelde voor, dat het besluit dadelijk zonder resumtie zou worden ten uitvoer gebracht. Doch gelukkig mislukte dit. Welk lid der gemeente kon nu bij een zoo despotike handelwijze stil blijven? Daarbij een ieder gevoelt in zijn gemoed dat dit eene nieuwigheid in onze Kerk invoert, en met regt dus heeft de gemeente zich daartegen verzet, en hare bezwaren daartegen ingebracht in de Kerkvergadering van gisteren, in eene memorie geteekend door bijna 700 ledematen der Kerk, zonder dat eenige nadere memorie is ingezonden om het verzoek van de 67 te onderschragen.

„Groote opgewektheid daartegen heerschte bij de gemeente—in grooten getalle kwamen zij gisteren in de consistorie-kamer op, zelfs vrouwen-ledematen waren er bij—angstvallig over den uitslag der revisie. En met regt, want de nieuwigheden in onze Kerk beginnen zoo menigvuldig te worden, dat zij, die aan de Nederduitsche Gemeente getrouw willen blijven, waakzaam moeten zijn, opdat wij ons in het einde niet hervormd vinden in een ander Kerkgenootschap, dan dat hetwelk door de Synode van Dordrecht is vastgesteld, en dat wij van onze vaders ontvangen hebben. Die nieuwigheden zijn niet de groei van één dag, maar langzamerhand en onmerkbaar zijn zij ingevoerd. De eerste nieuwigheid was, om zoo te spreken, eene nietsbeduidende,—de gewone dragt van onze predikanten moest worden veranderd; de oude mantel en bef moesten vervangen worden door een Toga,—en nu dekken zij zich met de *professorale mantel*. Het is waar, het kleed maakt den man niet, maar het werd in de volgende of laatst gehoudene Synode spoedig opgevolgd door een titel,—in onze Gereformeerde Kerk geheel onbekend—(want onze hervormer *Calvijn* heeft elke grein van kerkelijke hiërarchie met wortel en tak uitgerooid), namelijk die van Bisschop—want in het protest in de laatstgehoudene Synode uitgevaardigd hebben zij zich getiteld: „Bisschoppen van de Nederduitsch Gereformeerde Kerk“. Nu was met

eene nieuwe kleeding en nieuwe titel de weg gebaad, om daar aan ook magt te vereenigen; dientengevolge zijn in de tegenwoordige zitting door de Synode besluiten genomen, die ingrijpen in de judiciele en wetgevende magt dezer Kolonie. Want het *onder censuur* stellen van een lidmaat die zich bij de wereldlijke regtbank beklaagt, is inbreuk maken op de judiciele magt,—en door den *doop te weigeren* aan kinderen van ouders die voor een huwelijks commissaris zijn getrouwd, is zich stellen boven de wetgeving van dit land. Ja het is inbreuk maken op onze burgerlijke regten en vrijheden. Doch hierover zullen wij nader spreken. Is dit alles? Neen,—men heeft ter sprake gebracht of de *Heidelbergsche Catechismus* als leerboek der Kerk zou worden verklaard, en daarop is een voorstel geweest, om het *Kort Begrip* alleenlijk als zodanig te verklaren. Men heeft, het is waar, besloten bij het oude te blijven; maar wie verzekert ons, wanneer wij nieuwigheid op nieuwigheid toelaten, dat niet bij eene volgende zitting de *Heidelbergsche Catechismus* wordt afgeschafft? Een Leerboek door de Synode van Dordrecht vastgesteld en door de Kerk-ordonnantie bevestigd. Is dit niet in de leer van onze Kerk ingrijpen? Zal niet eene volgende zitting poging doen om magt over ons geweten te krijgen? Wie zegt waar het einde zal zijn? Onze hervormers en voorvaderen hebben met hun goed en bloed de hierarchie of geestelijk despotisme zich van den hals geschoven,—zullen wij dan, door nieuwigheid op nieuwigheid te gedogen, ons die weder op den nek laten drukken? En intusschen, overweegt bijna elk besluit van de Synode en gij zult tevens de grondlegging vinden van de hierarchie. Wij zullen misschien gelegenheid hebben, na den afloop der Synode, hierop terug te komen.

„Bij al de nieuwigheden wordt nu weder door eenige lidmaten eene andere nieuwigheid voorgesteld, over het Engelsch *prediken*. Eene nieuwigheid die blijkbaar ten doel heeft om eerst den voet in den stijg-beugel te zetten; wanneer dit eerst ware doorgegaan, dan had naderhand de kans gekomen, om van de twee godsdienst oefeningen op den Zondag, een in het Engelsch en een in het Hollandsch te houden, en het zal eindigen geheel in het Engelsch! Want deze dingen worden niet met eens gedaan, men gaat stap voor stap, tot dat men in het net gevangen zit.

„In ben lidmaat der Nederduitsch-Gereformeerde Kerk,—ik wil die Kerk in hare volle eigendommelijkheid blijven behouden met hare zuivere leerstellingen, Kerkregering, taal en instellingen.

„Ik eindig, met mijne medelidmaten optewekken tot waakzaamheid. Houdt uwe olievaten gevuld en waakt! De Heer wake over de Gemeente!

Uwe mede-broeder

C. J. BRAND.”

Ds. Van der Hoff het hierdie stuk op 30 November 1857 in Transvaal opnuut uitgegee onder die opskrif: *Ene Stem uit de Kaapstad, door den Advokaat Brand, weerklonken in Mooirivier, en daar 'n paar „aanmerkingen en toevoegselen”* bygevoeg. Maar omdat dr. Scholtz dit nooit gesien het nie, het hy gedink dat dit 'n brosjure was wat ds. Van der Hoff geskryf het, maar dit is nie so nie. In hierdie „toevoegselen” het ds. Van der Hoff ook die protes aangehaal van dr. S. P. Heyns en dr. A. N. E. Changuion in die Sinode van 1857 teen die besluit om die bediening van die doop aan daardie kinders te weier waarvan die ouers alleen voor die burgerlike owerheid in die huwelik bevestig is, en nie ook deur 'n predikant nie terwyl daar geleentheid was om dit te doen. Dit het as volg gelui:—

„Protest.—Wij ondergeteekende, predikant en ouderling door den Kerkeraad van de Kaapstad afgevaardigd naar de Synode, van Oktober 1857, gehoord hebbende een besluit, genomen in de zitting van gisteren (dinsdag 27 deser), waardoor aan predikanten magt verleend wordt om de bediening des doops te weigeren aan kinderen van ouders die, in de gelegenheid zijnde, nagelaten hebben, hun huwelijk kerkelijk te laten inzegenen, protesteren bij dezen tegen het boven aangehaald besluit, en dat wel om de volgende redenen:

1. Omdat een leeraar in den geest van meergemeld besluit handelende de leden onzer Kerk in hunne dierbaarste regten, de toediening der heilige bondzegelen, zou verkorten.

2. Omdat zulke handelwijs te regt mag beschouwd worden als misbruik van een Sacrament om leden der Kerk te dwingen tot gehoorzaamheid aan een Kerkelijk bevel.

3. Omdat zodoende de ongehoorzaamheid der ouders aan eene Kerklijke inzetting zou bezocht worden aan onschuldige kinderen, door hen te berooven van het uiterlijk teeken van deelgenootschap aan de Kerk van Christus.

4. Omdat een huwelijk voor de wereldlijke regtbank, nogtans op Kerkelijk gezag onwettig zou verklaard worden en aldus de Synode onzer Kerk onze huwelijks ordonnantie *ipso facto* (met der daad) krachteloos maken zou.

En eindelijk ten vijfde: omdat wij vermeenen dat een leeraar, bovengemeld besluit in voorkomende gevallen tot rigtsnoer zijner handelingen gebruikende, bloot zou staan om in regte vervolgd en tot schandaal der Kerk, in het ongelijk gesteld te worden.

S. P. HEYNS, TH. DR.

Leeraar in de Kaapstad.

A. N. E. CHANGUION

Ouderling van de Kaapstad.

Kaapstad, 28 Oct. 1857.”

Ds. A. Murray het in Junie 1858 hierdie stuk skerp gekritiseer en dit ontken dat die Kaapse owerheid enige seggenskap in Kaapse Kerksake had. Dit is nie nodig om verder op hierdie ontkenning in te gaan nie. En eienaardig genoeg, alleen ds. Van der Hoff word gekritiseer, en nie advokaat Brand nie, wat tog die stuk self geskryf het. Soos reeds gesê, het dr. Scholtz hierdie „Stem uit Kaapstad” nooit onder oë gehad nie, en sonder dat hy gelees het wat ds. Van der Hoff geskryf het, vereenselwig hy hom met die beskuldiging dat die uitlatings van ds. Van der Hoff „oneerlik en leugenachtig” sou wees. Dit sou te veel plaasruimte in beslag neem om uitvoerig hierop in te gaan, maar dit wil ek die leser verseker, dat as mens altwee die stukke grondig bestudeer, die nadeel aan die kant van ds. Murray is.

Ten tweede, die uitlatings van prof. Moorrees.

Dr. Scholtz beroep hom ook op wat prof. Moorrees op bls. 810-811 van sy *Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika 1652-1873* sê, waar hy twee uitlatings van ds. Van der Hoff „’n tasbare onwaarheid” noem. Hieroor het ek in die *Almanak van die Ned. Hervormde Kerk* 1938 bls. 127-128 as volg geskryf:—

„Dit is net so vreemd dat professor Moorrees op bls. 810 en 811 van sy boek wil ontken dat die Kaapse Sinode tot op seker hoogte aan die Britse Goewerment onderworpe was!! „Britse Goewerment’ was die benaming van die Voortrekkers vir die Kaapse Engelse regering in teenstelling met hulle eie republikeinse regering. En die Kaapse Kerk was wel degelik tot op seker hoogte aan daardie Britse Goewerment onderworpe. Tot op vandag toe is die Kaapse Kerkwette alleen *bylae* van die kerkordonnansies wat die Kaapse Goewerneur in 1843 en later uitgevaardig het. Meermale moes die Goewerneur nuwe ordonnansies uitvaardig om dit vir die Kaapse Sinode moontlik te maak om sekere besluite te kon neem. Die leser kan homself oortuig deur die Kaapse Kerkwet na te slaan.

„Dit is ook ’n raaisel hoe professor Moorrees die volgende sin op bls. 810 kan skryf: *„Ds. Van der Hoff het beweer dat die Synode verplig was om sekere veranderinge of nuwe wette wat hy aanneem, voor die uitvoering deur die Engelse Goewernement te laat bekragtig, en dit is beslis onwaar!*’ Hierteen sê ek dat dit *beslis waar* is wat ds. Van der Hoff geskryf het, en my bewys is o.a. bls. i-xi van die Kaapse Kerkwet van 1929.

„Professor Moorrees noem wat ds. Van der Hoff oor die eed van getrouheid geskryf het, *„ook ’n tasbare onwaarheid*”. Ook hiervan moet ek verklaar dat nie ds. Van der Hoff nie, maar prof. Moorrees dit hier by die verkeerde end het.”

Die besluit van die Kaapse Sinode wat op 21 Oktober 1957 geneem is, om deur middel van ’n private wet in die parlement aan die „onder-

horigheid" van die Kaapse Kerk aan die Staat 'n end te maak, bewys dat ds. Van der Hoff nie 'n „tasbare onwaarheid" vertel het nie, maar dat prof. Moorrees 'n „tasbaar" foutiewe bewering gemaak het.

Mens vra jou af wat dr. Scholtz tog daarmee beoog om so uit sy pad te gaan om ds. Van der Hoff swart te smeer en met modder te gooi! Kan dit ook wees om daarmee die aandag van die gedrag van ds. F. Lion Cachet af te trek? Want as daar één persoon in die ou Republiek was op wie se gedrag daar baie aan te merke is, dan is dit hierdie ds. F. Lion Cachet. Van die verskillende voorbeelde verwys ek alleen na die kerke-raadsnotule van die Ned. Gereformeerde Gemeente van Nazareth (Middelburg) van 18 Maart 1871.

SLOT

Waar ek aan die einde van hierdie skrywe gekom het, is dit my 'n behoefte om hier uit te spreek dat dit vir my 'n baie onaangename werk was, en nie alleen onaangenaam nie, maar ook bedroewend. Ek het alleen geskryf omdat ek dit my plig geag het, want ek kon onmoontlik toesien dat so baie skewe voorstellings en valse beskuldigings onweersproke die wêreld ingestuur word. Ek kon nie stilsit en toesien dat daar sulke valse en onverdiende smette op die ou Transvaalse bevolking gewerp word nie, op daardie ou mense wat die land skoongemaak het, wat gekom het voordat „de weg reeds stof getrapt was", soos ds. Van Warmelo dit in 1882 uitgedruk het. Ek kon nie lydelik toesien dat die nagedagtenis van ds. Dirk van der Hoff, die ou Voortrekker-predikant in Transvaal, so beswadder word nie. Hy was die man wat die opofferings gedoen het om hom in hierdie destyds onherbergsame oorde te vestig, vol ontberings en vol gevare, om hier die Evangelie te verkondig, toe geen predikant uit die Kaapkolonie dit gewaag het nie, omdat hulle hul sonder beskerming van die Britse vlag nie veilig gevoel het nie.

Ek het egter maar net 'n gedeelte van al die skewe en foutiewe voorstellings aangeroer.

Laat my herhaal wat reeds eerder gesê is: die groot fout wat dr. Scholtz gemaak het, is dat hy hom nie by sy opdrag om die geskiedenis van die Transvaalse Ned. Gereformeerde Kerk te skryf, bepaal het nie, maar dat hy hierdie geleentheid aangegryp het om sy wrewel en afkeer teen die Hervormde Kerk te lug en 'n bitsige aanval op die Hervormde Kerk en kerkleiers te maak, waardeur hy hom tot sulke vreemde bewerings en uitlatings laat vervoer het. Hy het hierdie boek in opdrag van sy Kerk geskryf, en hierom het die Ned. Hervormde Kerk die reg om te weet of sy opdrag-gewer, die Transvaalse Ned. Gereformeerde Kerk, hierdie beledigende en haatlike uitlatings van sy opdragnemer in 'n boek wat uitgegee is deur sy Kerk-uitgewers, aanvaar.

Ek wil eindig met die vers van die ou Hollandse digter, ds. Johannes van Vollenhoven, uit die jaar 1670, waarmee ds. M. J. Goddefroy sy geskrif *De Kerkkwesie niet een Leer- maar een Levenskwesie* besluit het:

Och, broeders! Staak dit twistgedruisch,
Bouwt Salems muur en daken;
En smooit dien huistwist in Gods huis,
Leert hier u zelf verzaken.

S. P. ENGELBRECHT.

Desember 1957.